

372

7ท

ทวารวดีศรีนครปฐม

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เยชัมมา เหตุ ปภะวา
เตสฺสญจะ โย นิโรธะจะ
สิ่งใดเกิดแต่เหตุ
พร้อมความดับซึ่งเหตุ นั้นด้วย

เตสฺส เหตุม ตถาคะโต
เอวัง วาที มหาสมะโนฯ
ตถาคตตวิสเหตุ นั้น
มหาสมณะกล่าวเท่านั้นฯ

ทวารวดีศรีนครปฐม

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

คำขวัญ ประจำจังหวัดนครปฐม

ลุ่มโอหวาน

ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม

ข้าวหลามหวานมัน

สนามจันทร์งามล้น

พุทธมณฑลค์อัน

พระปฐมเจดีย์เสียดฟ้า

สวนงามตาแม่น้ำท่าจีน

คำขวัญ
ประจำจังหวัดนครปฐม

Sweet Pomelo,
White Fragrant Rice, Beautiful Maiden,
Delicious Sticky Rice in Bamboo,
Fascinating Sanamchan Palace,
Originated Bhuddamonthon,
Skyline Phra Pathomchedi,
Splendid the Thacheen River

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

ทวารวดีศรีนครปฐม พัฒนาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ นครปฐม จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN ๙๗๘-๖๑๖-๕๕๓-๕๕๙-๘

คำนิยม ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐม เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีนักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าเป็นเมืองที่พุทธศาสนาประดิษฐาน ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นแห่งแรก ด้วยเคยเป็นเมืองท่าสำคัญทางชายทะเล และเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ดังปรากฏหลักฐานว่าเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และพบโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุทั้งดงามจำนวนมากกว่าที่ใดในประเทศไทย อาทิ สลุปพระปฐมเจดีย์ที่เป็นโบราณสถานสำคัญนอกเมืองโบราณ พระประโทนเจดีย์ จุลประโทนเจดีย์ วัดพระเมรุ ศิลาธรรมจักร พระพุทธรูป เคียรพระพุทธรูป เสาศิลาจำหลัก ลวดลายปูนปั้น และเหรียญเงินจารึกข้อความ “ศรีทวารวดี ศวรูปณยะ”

การที่สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐมได้จัดพิมพ์หนังสือ “ทวารวดีศรีนครปฐม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” นับได้ว่าเป็นหนังสือที่มีการรวบรวมประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม บอกเล่าความเป็นมาของเมือง แหล่งโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สำคัญ ตำนาน วรรณคดีนิราศที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนครปฐม และกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาตั้งหลักแหล่งในเมืองนครปฐม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของกลุ่มคน ฯลฯ เป็นแหล่งข้อมูลที่ดีสำหรับการค้นคว้าหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ นอกจากนี้ยังสร้างความตระหนักถึงรากเหง้าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจต่อแผ่นดินเกิด สมควรได้รับการเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนในวงกว้างต่อไป

ช. เอี่ยมแสง

(นายชาญนะ เอี่ยมแสง)
ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม

คำนำ

ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐมได้จัดทำหนังสือ “ทวารวดีศรีนครปฐม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” เล่มนี้ขึ้น ด้วยมีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณกรรม กลุ่มชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครปฐมโบราณหรือเมืองนครไชยศรี และเมืองนครปฐมในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าสำหรับเยาวชนและประชาชนทั่วไป ที่สนใจได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ผ่านข้อมูลดังกล่าว อันเป็นแนวทางในแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอนุรักษ์ พัฒนา และสืบสานคุณค่า มรดกทางวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่นให้ยั่งยืนสืบไป

สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐมขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้รวบรวมเรียบเรียง ข้อมูลอันทรงคุณค่าจนกระทั่งหนังสือ “ทวารวดีศรีนครปฐม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” สำเร็จลงด้วยดี ขอขอบคุณสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐมที่ช่วยประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้กับผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านหนังสือเล่มนี้จะได้รับประโยชน์ตามสมควร

(นายสุนทร แก้วพิจิตร)

ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

นครปฐม -- ประวัติศาสตร์
นครปฐม -- โบราณคดี

๙๕๙.๓๗๒

ส ๒๒๗ ๓

ค.๐๑

B 656๘๙3

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
SUPHANBURI

3 1111 90023098 6

สารบัญ

ความนำ ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม	๙
บทที่ ๑ ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐมและบริเวณใกล้เคียง	๑๒
๑.๑ ร่องรอยหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอกำแพงแสน	๑๒
๑.๒ ร่องรอยหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอเมืองนครปฐม	๑๓
๑.๓ ร่องรอยหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอดอนตูม	๑๔
๑.๔ ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี	๑๕
๑.๕ สรุปข้อมูลยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐมและบริเวณใกล้เคียง	๑๕
บทที่ ๒ นครปฐมในสมัยทวารวดี	๑๙
๒.๑ ที่มาและความหมายของคำว่า “ทวารวดี”	๒๐
๒.๒ ร่องรอยของชุมชนและบ้านเมืองโบราณสมัยทวารวดี	๒๑
๒.๓ ลักษณะทางกายภาพของเมืองนครปฐมสมัยโบราณ	๒๓
๒.๔ จารึกโบราณพบที่เมืองนครปฐม	๒๕
๒.๕ โบราณสถานสำคัญสมัยทวารวดีที่เมืองนครปฐม	๒๖
๒.๖ โบราณวัตถุสมัยทวารวดีพบที่เมืองนครปฐม	๓๓
๒.๗ ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครปฐม	๓๘
๒.๘ สรุปความสำคัญของเมืองนครปฐมในสมัยทวารวดี	๔๑
๒.๙ เมืองโบราณกำแพงแสน	๔๒
บทที่ ๓ อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณที่เมืองนครปฐม	๔๖
๓.๑ วัฒนธรรมเขมรกับการล่มสลายของวัฒนธรรมทวารวดี	๔๖
๓.๒ ประติมากรรมศิลปะเขมรพบที่เมืองนครปฐม	๔๗
๓.๓ บทบาทของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘	๕๓
๓.๔ สรุปอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณที่เมืองนครปฐม	๕๘
บทที่ ๔ นครปฐมสมัยสุโขทัยและอยุธยา	๖๐
๔.๑ เมืองนครปฐมในสมัยสุโขทัย	๖๐
๔.๒ นครปฐมในสมัยอยุธยา	๖๗
๔.๓ สรุปบทบาทของเมืองนครปฐมในสมัยสุโขทัยและอยุธยา	๘๒
บทที่ ๕ นครปฐมสมัยรัตนโกสินทร์	๘๔
๕.๑ การขุดคลองเจดีย์บูชาและคลองมหาสวัสดิ์และวังปารุณนคร	๘๖
๕.๒ แร่งบันดาลพระราชหฤทัยในการสร้างพระปฐมเจดีย์	๘๙

๕.๓ รูปแบบพระปฐมเจดีย์	๙๑
๕.๔ เมืองนครปฐมกับรัชกาลที่ ๕	๑๐๔
๕.๕ นครปฐมกับรัชกาลที่ ๖	๑๐๗
๕.๖ นครปฐมหลังสมัยรัชกาลที่ ๖	๑๑๑

บทที่ ๖ นครปฐมปัจจุบัน ๑๑๘

๖.๑ สภาพปัจจุบัน และปัญหา	๑๑๘
๖.๒ นครปฐมในอนาคต	๑๒๐

บทที่ ๗ วรรณกรรมนิราศ ๑๒๙

๗.๑ นิราศพระประธม : สุนทรภู่	๑๓๓
๗.๒ โคลงนิราศพระประธม : พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท	๑๓๙
๗.๓ นิราศพระปฐม : หลวงจักรประณี (ฤกษ์)	๑๔๔
๗.๔ นิราศพระปฐมเจดีย์ : ผู้หญิงชาววังหน้า	๑๕๐
๗.๕ นิราศเมืองนครไชยศรี : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	๑๕๓

บทที่ ๘ กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครปฐม ๑๕๕

๘.๑ คนไทยพื้นถิ่น	๑๕๖
๘.๒ กลุ่มเขมร	๑๕๘
๘.๓ กลุ่มจีน	๑๖๐
๘.๔ กลุ่มลาวครั่ง	๑๖๖
๘.๕ กลุ่มลาวโซ่ง (ไทยทรงดำ)	๑๗๐
๘.๖ กลุ่มลาวเวียง	๑๗๓
๘.๗ กลุ่มมอญ	๑๗๔
๘.๘ กลุ่มกูย หรือ กวย	๑๗๖
๘.๙ กลุ่มปลั่ง	๑๘๐

บทที่ ๙ ตำนานเมืองนครปฐม ๑๘๕

๙.๑ ตำนานพญากงพญาพาน	๑๘๕
๙.๒ ตำนานพระประทีปเจดีย์	๑๘๘
๙.๓ ตำนานมหาเถรไหล่สาย	๑๙๐
๙.๔ ตำนานท้าวแสนปม	๑๙๒
๙.๕ ตำนานท้าวอู่ทอง	๑๙๓
๙.๖ ตำนานเมืองตูม	๑๙๔

ความนำ

ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม

วันวิสา นียมทรัพย์

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลาง โดยอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๓ องศา ๔๕ ลิปดา ๑๐ พิลิปดา เส้นแวง ที่ ๑๐๐ องศา ๔ ลิปดา ๒๘ พิลิปดา มีพื้นที่ ๒,๑๖๘.๓๒๗ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๓๕๕,๒๐๔ ไร่ เท่ากับร้อยละ ๐.๔๒ ของประเทศไทย และมีพื้นที่เป็นอันดับที่ ๖๒ ของประเทศ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามเส้นทาง ถนนเพชรเกษม ๕๖ กิโลเมตร หรือตามเส้นทางถนน บรมราชชนนี (ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี) ๕๑ กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟสายใต้ ๖๒ กิโลเมตร

พื้นที่ทางทิศเหนือของจังหวัดนครปฐมติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศใต้จรดกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดราชบุรี ทางทิศตะวันออกติดต่อกับเขตจังหวัดนนทบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร ส่วนทิศตะวันตกจรดกับพื้นที่จังหวัดราชบุรีและจังหวัดกาญจนบุรี

ในปัจจุบันจังหวัดนครปฐมแบ่งเขตการปกครองเป็น ๗ อำเภอ ได้แก่

๑. อำเภอเมืองนครปฐม
๒. อำเภอนครชัยศรี
๓. อำเภอสามพราน
๔. อำเภอดอนตูม
๕. อำเภอบางเลน
๖. อำเภอกำแพงแสน
๗. อำเภอพุทธมณฑล

จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ในภาคกลางตอนล่างของประเทศ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน (หรือแม่น้ำนครชัยศรี) ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปจึงเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ไม่มีภูเขา ป่าไม้ หรือแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุใดๆ ที่ราบลุ่มดังกล่าวครอบคลุมบริเวณอำเภอสามพราน อำเภอพุทธมณฑล อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน และทางตอนใต้ของอำเภอเมืองนครปฐม ซึ่งต่อเนื่องไปยังพื้นที่ลุ่มต่ำติดชายทะเลในเขตจังหวัดสมุทรสาคร (อำเภอบ้านแพ้ว) และจังหวัดราชบุรี (อำเภอบางแพ) ส่วนพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดในเขตอำเภอเมือง อำเภอกำแพงแสน และบางส่วนของอำเภอดอนตูม เป็นพื้นที่ดอน ดังนั้นสภาพพื้นที่ของจังหวัดนครปฐมจึงมีความลาดเอียงจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปยังทิศตะวันออก ซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ระดับความแตกต่างของความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง ๒-๑๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง

จากการที่จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ดอนนี้ ทำให้เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการทำเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน บริเวณอำเภอสามพราน อำเภอพุทธมณฑล อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน และทางตอนใต้ของอำเภอเมืองนครปฐมเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวหรือทำสวนผลไม้ที่สำคัญ ส่วนพื้นที่ดอนทางตะวันตกเฉียงเหนือเหมาะแก่การปลูกพืชไร่โดยเฉพาะอ้อยและข้าวโพด

จังหวัดนครปฐมมีลักษณะภูมิอากาศที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมประจำฤดูเช่นเดียวกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศไทย โดยทั่วไปฤดูฝนเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ด้วยอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฝนจะตกชุกมากในช่วงเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน ซึ่งมีผลต่อการทำเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญยิ่งกว่านั้นคือ แม่น้ำและลำน้ำสาขาสายต่างๆ ที่มีเป็นจำนวนมากในจังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำท่าจีน ลำน้ำบางแก้ว-บางแถม ซึ่งเชื่อมต่อไปทางทิศตะวันตกกับแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอบ้านโป่งจังหวัดราชบุรี ที่สำคัญคือแม่น้ำและลำน้ำทั้งหมดนี้ยังเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคมขนส่งมาตั้งแต่สมัยโบราณอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า เนื่องด้วยปัจจัยด้านสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ โดยเฉพาะการที่จังหวัดนครปฐมเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำและตั้งอยู่ติดต่อกับพื้นที่ลุ่มต่ำติดชายทะเล ทำให้ในอดีตจังหวัดนครปฐมจึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนโบราณที่พัฒนาชุมชนของตนเองขึ้นเป็นเมืองใหญ่ นั่นคือ เมืองนครปฐมโบราณ (เมืองนครไชยศรี) เขตอำเภอเมืองในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญที่สุดในสมัยทวารวดี

บทที่ ๑

ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐม และบริเวณใกล้เคียง

สฤศคัศรี ขุนทรง

ในเขตจังหวัดนครปฐมพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าเคยมีมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (คือยุคก่อนที่มนุษย์จะประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ) อาศัยอยู่แล้ว โดยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายสมัยเหล็ก (ราว ๒,๕๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว) ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย อันครอบคลุมพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และราชบุรี แหล่งโบราณคดีที่รู้จักกันดี เช่น ถ้ำองบะ อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี บ้านดอนตาเพชร อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี บ้านโคกพลับ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานค้นคว้าวิจัยของพจนก กาญจนจันทร์ ซึ่งได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดีสมัยเหล็กเป็นจำนวนมาก ในเขตอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่น่าจะมีอายุอยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐม ส่วนมากปรากฏอยู่แถบตอนเหนือและทางตะวันตกเฉียงเหนือคือในเขตอำเภอดอนตูม และในเขตอำเภอกำแพงแสน เพราะเป็นจุดเชื่อมต่อกับเขตจังหวัดสุพรรณบุรีและกาญจนบุรีที่มีชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายกระจายตัวอยู่หลายแห่ง

๑.๑ ร่องรอยหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอกำแพงแสน

จากการสำรวจโดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ที่ไร่นายจิว บุญรักษา บ้านหนองกร่าง ตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง (เขตต่อเนื่องกับอำเภอกำแพงแสน) และที่ไร่จรัสเพ็ญ บ้านหนองกบ ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน เคยได้พบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น เศษภาชนะสำริด มีลักษณะคล้ายขัน ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ ชิ้นส่วนเครื่องมือหิน และกำไลหิน

การขุดค้นภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ยังได้พบหลักฐานการฝังศพของมนุษย์โบราณ ๒ โครง โดยฝังอยู่ในท่านอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก สิ่งของที่อุทิศให้กับศพประกอบด้วย ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก กำไลสำริด และยังได้พบลูกปัดหินคาร์เนเลียน (carnelian) และอาเกต (agate) อีกด้วย กำหนดอายุอยู่ในราว ๓,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว สอดคล้องกับข้อมูลจากการสำรวจที่บ่อขุดทราย บ้านหนองกร่าง ตำบลทุ่งลูกนก ซึ่งที่หน้าตัดชั้นดินขอบบ่อทรายมีกระดูกมนุษย์ปะปนอยู่ และบนพื้นผิวดินก็ได้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาและขวานหินขัดด้วย (ภาพที่ ๑)

แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอกำแพงแสนเป็นพื้นที่ต่อเนื่องมาจากเขตอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ คือ บ้านดอนตาเพชร จากการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘ ได้พบหลักฐานการฝังศพของมนุษย์พร้อมกับสิ่งของอุทิศจำนวนมาก โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องมือเหล็ก ภาชนะสำริดที่มีเนื้อบางมากเพราะมีส่วนผสมของดีบุก ในปริมาณสูง ลูกปัดแก้วและลูกปัดหินเป็นจำนวนมาก จี๋หินคาร์เนเลียนรูปสิงโต และต่างหู รูปสัตว์สองหัว กำหนดอายุกิจกรรมที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ได้ค่าอายุอยู่ใน ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒ (๓๖๐-๓๙๐ B.C.) ขณะที่ศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี ซึ่งเคยขุดค้นไว้ก่อน แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ได้กำหนดจากการเทียบเคียงรูปแบบของโบราณวัตถุให้แหล่ง บ้านดอนตาเพชรมีอายุอยู่ในช่วงยุคเหล็ก เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐-๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว

ภาพที่ ๑ ขวานหินขัด พบที่บ่อขุดทราย บ้านหนองกว้าง ตำบลทุ่งลูกนก
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๑.๒ ร่องรอยหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอเมืองนครปฐม

ช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐ พ่อคำขุดทรายได้ค้นพบโครงกระดูกมนุษย์หลายโครง รวมทั้งโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ลูกปัด เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ ที่ตำบลทัพหลวง ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ของอำเภอเมืองนครปฐม โดยบริเวณที่พบอยู่ตามแนวถนนมาลัยแมน ห่างจากถนนใหญ่ราว ๕๐๐ เมตร ส่วนหลักฐานที่พบอยู่ลึกจากผิวดินประมาณ ๙๐ - ๒๐๐ เซนติเมตร

ต่อมามีการขุดค้นโดยศาสตราจารย์สุด แสงวีเชียร (ศิริราชพยาบาล) และคณะ พบโครงกระดูกเพิ่มเติมจำนวน ๖ โครง เป็นการฝังแบบนอนหงายเหยียดยาว แขนและขาเหยียดตรง เกือบทั้งหมดหันศีรษะไปทางทิศเหนือ มีเพียง ๑ โครงที่หันศีรษะไปทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เกือบทุกโครงมีภาชนะดินเผาอุทิศไว้ให้ด้วยบริเวณปลายเท้า

ทั้งนี้ศาสตราจารย์สุด แสงวิเชียร มีความเห็นว่าโครงกระดูกมนุษย์ที่พบที่ทัพหลวง คงมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี เพราะมีเครื่องประดับ เช่น ต่างหู ลูกปัด และกำไล คล้ายกับของที่พบในสมัยทวารวดี แต่สิ่งของเหล่านั้นก็เป็นของที่พบมาแล้วตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายด้วย และพื้นที่ของบ้านทัพหลวงก็อยู่ต่อเนื่องกับเขตอำเภอกำแพงแสนซึ่งพบร่องรอยหลักฐานของยุคก่อนประวัติศาสตร์ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

๑.๓ ร่องรอยหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอดอนตูม

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ มีโบราณวัตถุบางชิ้นที่พิจารณาจากรูปแบบ แล้วสันนิษฐานว่าอาจมีอายุอยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ขวานหินขัด กำไลหิน และวัตถุสำริดที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ โดยโบราณวัตถุบางชิ้นมีประวัติว่าได้มาจากอำเภอดอนตูม

สำหรับวัตถุสำริดที่จะกล่าวถึงเป็นพิเศษนี้มีขนาดกว้าง ๒๖ เซนติเมตร สูง ๓๙ เซนติเมตร ที่พื้นผิวภายนอกมีการตกแต่งเป็นลวดลายเรขาคณิต ซึ่งมีรูปทรงและลวดลายคล้ายกับภาชนะสำริดที่เคยพบจากอินโดนีเซียและกัมพูชา และสัมพันธ์กับวัฒนธรรมด่งเซิน (Dong Son) วัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่เจริญอยู่ทางประเทศเวียดนามตอนเหนือและประเทศจีนตอนใต้ เมื่อราว ๒,๗๐๐-๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว โดยวัตถุชิ้นนี้ได้มาจากการขุดทรายที่หมู่ ๔ ตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม เจ้าของบ่อทรายได้นำมาถวายให้เจ้าอาวาสวัดหัวถนน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ ก่อนมอบให้กรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ (ภาพที่ ๒)

ภาพที่ ๒ โบราณวัตถุสำริด พบที่อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

หากข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุสำริดจากอำเภอดอนตูมมีความน่าเชื่อถือก็จะเป็นโบราณวัตถุชิ้นเด่นที่แสดงให้เห็นว่า ในเขตจังหวัดนครปฐมมีร่องรอยหลักฐานที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมด่งเชินอันเป็นวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โบราณวัตถุประเภทเด่นของวัฒนธรรมด่งเชินคือ กลองมโหระทึกสำริด ซึ่งได้พบตามแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในภาคตะวันตก ได้แก่ ที่ถ้ำองบะ จังหวัดกาญจนบุรี เมืองคูบัว แหล่งโบราณคดีเขาสะพายแรง เขาขวาก และบ้านหนองวัวดำ จังหวัดราชบุรี

๑.๔ ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

นอกจากร่องรอยหลักฐานที่อำเภอกำแพงแสนและดอนตูมแล้ว ยังมีแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์อีกแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองนครปฐมโบราณ คือ แหล่งโบราณคดีโคกพลับ ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นที่โคกพลับ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๑ พบหลุมฝังศพของมนุษย์โบราณจำนวน ๔๘ โครง สิ่งของที่อุทิศร่วมกับศพ ได้แก่ ภาชนะดินเผา ลูกปัด (ทำจากกระดูกและหินสีต่างๆ) กำไล (ทำจากหิน เปลือกหอย และกระดองเต่า) ต่างหู (ทำจากหินและเปลือกหอย) สำหรับกำหนดอายุแหล่งโบราณคดีโคกพลับนี้ยังไม่ชัดเจน เพราะไม่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ ชาร์ล ไฮแอม (Charles Higham) และรัชนี ทศรัตน์ จัดให้เป็นแหล่งยุคสำริด (bronze age) ขณะที่ ผาสุข อินทราวุธ กำหนดให้เป็นแหล่งยุคโลหะ มีอายุราว ๓,๐๐๐-๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว

จากการศึกษาสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์พบว่า โคกพลับเคยตั้งอยู่ใกล้กับชายฝั่งทะเลโบราณ สิ่งของบางประเภทที่ขุดพบก็เป็นวัตถุต่างถิ่น เช่น ลูกปัดหินควอร์ตซ์ในเลียนและอาเกต คงเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากอินเดีย ส่วนต่างหูที่ทำจากหินตระกูลหยกประเภทเซอร์เพนไทน์ (serpentine) ก็ไม่มีแหล่งหินในพื้นที่แถบนี้ นักวิชาการบางท่านยังเสนอว่ารูปแบบของต่างหูมีลักษณะคล้ายกับต่างหูของจีนสมัยราชวงศ์โจวตะวันออก (๗๗๐-๒๒๑ ปีก่อนคริสตกาล)

นักวิชาการมักเชื่อมโยงข้อมูลของแหล่งโบราณคดีโคกพลับเข้ากับการเจริญขึ้นของเมืองคูบัว ในระยะเวลาต่อมา เพราะเมืองคูบัวตั้งอยู่ที่อำเภอมืองราชบุรีห่างออกไปทางตะวันตกเฉียงใต้ราว ๒๕ กิโลเมตร แต่โคกพลับตั้งอยู่ห่างจากเมืองนครปฐมไปทางตะวันตกเฉียงใต้เป็นระยะทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ทั้งยังมีเส้นทางน้ำเชื่อมต่อกันมายังเมืองนครปฐมได้ จึงอาจเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของชุมชนระยะแรกเริ่มที่เคยอยู่อาศัยบริเวณเมืองนครปฐมในสมัยโบราณก็เป็นได้

๑.๕ สรุปข้อมูลยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐมและบริเวณใกล้เคียง

หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสนถือเป็นข้อมูลที่บ่งชี้ว่า ในพื้นที่จังหวัดนครปฐมเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์อย่างแน่นอน การค้นพบชิ้นส่วนภาชนะสำริดมีลักษณะคล้ายชิ้นที่แหล่งโบราณคดีไธสงบุรี อำเภอมือง ก็ชี้แนะให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับแหล่งบ้านดอนตาเพชรที่พบภาชนะสำริดเป็นจำนวนมาก การค้นพบวัตถุสำริดจากอำเภอดอนตูมก็เป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับร่องรอยของ

วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ปรากฏในดินแดนแถบนี้ แต่ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐม จะมีอายุเท่าใดนั้นยังไม่ทราบแน่ชัด เนื่องจากการขุดค้นในจังหวัดนครปฐมยังมีน้อย จึงยังไม่มีข้อมูลที่จะนำมาอธิบายประเด็นข้างต้นได้อย่างชัดเจน

คำถามที่ยังไม่สามารถตอบได้ในขณะนี้อีกเช่นกันคือ ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์แห่งใดที่จะมีความเกี่ยวข้องกับการปรากฏขึ้นของกลุ่มคนพวกแรกที่เมืองนครปฐมที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี เพราะเมืองสมัยทวารวดีแห่งอื่นๆ มักมีร่องรอยการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตอนปลาย ดังกรณีเมืองอู่ทองที่จังหวัดสุพรรณบุรีที่ตั้งอยู่ห่างจากบ้านดอนตาเพชรราว ๒๕ กิโลเมตร หรือที่แหล่งบ้านนาลาวทางออกมาทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองอู่ทองเพียง ๓ กิโลเมตร ก็ได้พบหลักฐานการฝังศพในยุคก่อนประวัติศาสตร์ และกรณีเมืองคูบัวซึ่งมักถูกเชื่อมโยงเข้ากับแหล่งโบราณคดีโคกพลับก็เคยพบกลองมโหระทึกสำริดที่เมืองนี้แล้ว แต่สำหรับเมืองนครปฐมกลับยังไม่มีข้อมูลในลักษณะเช่นนี้อย่างชัดเจน จึงต้องรอการค้นคว้าวิจัยในโอกาสต่อไป

ทั้งนี้ได้มีการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ฝังร่วมกับภาชนะดินเผาที่วัดพระงาม โดยท่านพระครูประพัทธ์ธรรมธราเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า พบขณะทำการขุดดินเพื่อสร้างหอรบฝัง โครงกระดูกฝังอยู่ในชั้นทรายที่ความลึกราว ๑๕๐ เซนติเมตรจากพื้นผิวดิน และมีหม้อดินใบหนึ่งวางอยู่ด้วย ข้อมูลนี้มีความน่าสนใจเพราะวัดพระงามอยู่ห่างออกไปนอกเมืองนครปฐมในสมัยโบราณซึ่งมีศูนย์กลางอยู่แถบวัดพระประโทนเจดีย์เพียง ๒ กิโลเมตร อย่างไรก็ตามพื้นที่ของวัดพระงามและโดยรอบก็ถูกปรับเปลี่ยนสภาพไปหมดแล้ว จึงไม่สามารถทำการศึกษาขุดค้นทางโบราณคดีได้ (ภาพที่ ๓)

ภาพที่ ๓ โครงกระดูกมนุษย์โบราณ พบที่วัดพระงาม

นอกจากนี้ที่วัดทรงธรรมกัลยาณี ซึ่งตั้งอยู่ภายในเขตตัวเมืองนครปฐมในสมัยโบราณก็มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรว่าเคยพบกระดูกคนโบราณ ซึ่งภิกษุณีธัมมันทา ท่านเจ้าอาวาสยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า เมื่อราว ๕๐ ปีที่แล้ว ขณะที่มีการก่อสร้างอาคารบริเวณท้องสนามมหาโพธิธรรม ได้พบโครงกระดูกมนุษย์ที่มีภาชนะดินเผาล้อมรอบอยู่ด้วย นางมารดาร์ตัน ชัญเสน ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่แรกสร้างวัดทรงธรรมกัลยาณีก็ได้ให้ข้อมูลว่า ขณะที่ท่านมีอายุราว ๒๐ ปี ได้มีการสร้างบ้านพัก เมื่อขุดดินเพื่อวางเสาเข็มลึกลงไปราว ๑ เมตร ได้พบโครงกระดูกมนุษย์ฝังในลักษณะนอนหงาย หันศีรษะไปทางตะวันออกข้างลำตัวมีหม้อดินวางอยู่ด้วย แต่ได้นำไปเผาปนกิจที่วัดพระประโทนเจดีย์เรียบร้อยแล้ว ท่านยังกล่าวอีกว่า เมื่อมีการสร้างวัดทรงธรรมกัลยาณีขึ้นไม่นานก็มีพิธีสวดภาณยักษ์ แล้วมีคนทรงเจ้ามาชี้จุดที่มีโครงกระดูก ในครั้งนั้นมีการขุดขึ้นมาได้หลายโครง นอกจากนี้ยังเคยพบชิ้นส่วนศิลาธรรมจักร ซึ่งนำไปมอบให้กับพิพิธภัณฑ์ที่องค์พระปฐมเจดีย์แล้ว

จากที่กล่าวมาจะสังเกตได้ว่า ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ในภูมิภาคตะวันตกของไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนต่างถิ่นแล้ว ทั้งกับวัฒนธรรมจากฝั่งตะวันออก คือ ประเทศเวียดนามและจีนตอนใต้ ดังได้พบกลองมโหระทึกในวัฒนธรรมด่งเจิน หรือต่างหูรูปสัตว์สองหัวจากแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชรก็เป็นของโนวัฒนธรรมซาฮวิน (Sa Huynh culture) ที่เจริญอยู่ในประเทศเวียดนามตอนกลาง เมื่อประมาณ ๒,๕๐๐-๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนการติดต่อกับวัฒนธรรมที่มาจากทางตะวันตกก็คือ ประเทศอินเดีย โดยมีวัตถุประเภทเด่นคือ ภาชนะสำริดจากบ้าน ดอนตาเพชร และลูกปัดหินสีต่างๆ (ทั้งหินคาร์เนเลียน หินอาเกต ลูกปัดหินฝังสี (etched bead) แล้ววัฒนธรรมอินเดียนี้ก็เป็ปัจจัยหลักที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในภูมิภาคนี้ จนพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองยุคประวัติศาสตร์ระยะแรกเริ่มหรือที่เรียกว่า “สมัยทวารวดี” ในเวลาต่อมา

ภาพสลักหินปางปฐมเทศนา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

บทที่ ๒

นครปฐมในสมัยทวารวดี

สถิตย์พงศ์ ชุนทรง

“ทวารวดี” เป็นวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์ระยะแรกที่เจริญขึ้นบนดินแดนประเทศไทย ในปัจจุบัน ในช่วงราว พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๖๐๐ (หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) โดยมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย แล้วได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพวิถีชีวิตของผู้คนดั้งเดิมไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองและยอมรับนับถือศาสนา ซึ่งมีทั้งพุทธศาสนาหินยานหรือเถรวาทที่เป็นหลักยึดถือของชาวทวารวดีโดยทั่วไป และศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในราชสำนักกษัตริย์ ซึ่งการปกครองระบอบกษัตริย์นั้นก็คงจะปรับปรุงมาจากต้นแบบคืออินเดียนั่นเอง

หลักฐานของวัฒนธรรมทวารวดีที่หลงเหลือให้ศึกษามีทั้งร่องรอยของชุมชนหรือเมืองโบราณ จารึก โบราณสถาน และโบราณวัตถุ แม้ว่าปัจจุบันจะยังไม่อาจระบุได้อย่างแน่ชัดว่าชาวทวารวดีเป็นใครหรือเชื้อชาติใด แต่วัฒนธรรมนี้คงผูกพันกับกลุ่มคนพื้นเมืองที่ใช้ภาษามอญโบราณ เพราะพบจารึกภาษามอญโบราณหลายหลักในสมัยทวารวดี โดยเชื่อว่ามีศูนย์กลางทางวัฒนธรรมอยู่ในเขตภาคกลางฝั่งตะวันตกของประเทศไทยในปัจจุบัน ก่อนจะแพร่หลายไปอย่างกว้างขวางสู่ภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมีบ้านเมืองโบราณตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ หลายแห่ง

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานว่าบ้านเมืองตามภูมิภาคต่างๆ ที่ปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมทวารวดีนี้อยู่ภายใต้ระบบการปกครองของอาณาจักรหรือรัฐที่มีศูนย์กลางเดียว เพราะพบว่าแต่ละภูมิภาคก็มีความหลากหลายหรือมีเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้นการแพร่หลายของวัฒนธรรมทวารวดีคงเกิดขึ้นจากการเผยแผ่พุทธศาสนา ตลอดจนการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ

สำหรับ “เมืองนครปฐมโบราณ” นั้นเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยทวารวดี การค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุศิลปะทวารวดีเป็นจำนวนมากที่เมืองนี้นำไปสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า เมืองนครปฐมโบราณเคยเป็นศูนย์กลางของศิลปะและวัฒนธรรมสมัยทวารวดี นอกจากนี้ในเขตจังหวัดนครปฐมยังมีเมืองโบราณกำแพงแสนที่มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดีด้วย

๒.๑ ที่มาและความหมายของคำว่า “ทวารวดี”

การค้นคว้าเกี่ยวกับบ้านเมืองหรือรัฐทวารวดีนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ (หรือ ๑๕๐ ปีที่แล้ว) ภายหลังจากการตีพิมพ์ผลงานของแซมมวล บิล (Samuel Beal) นักวิชาการด้านตะวันออกศึกษาชาวอังกฤษ ซึ่งได้แปลบันทึกของภิกษุจีนที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ พระเสวียนจั้ง (Xuan Zang) หรือพระถังซำจั๋ง ที่เดินทางจาริกไปตามเส้นทางสายแพรไหมทางบกผ่านดินแดนเอเชียกลางต่อไปยังอินเดียในช่วง พ.ศ. ๑๑๗๐ – ๑๑๘๘ (ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๒) โดยขณะที่ท่านเดินทางมายังแคว้นสมตฏ (ปัจจุบันอยู่ในประเทศบังคลาเทศ) ก็ได้กล่าวถึงบ้านเมืองที่ชื่อ “โตโลโปตี” (To-lo-po-ti) ดังข้อความว่า

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากนี้ไปตามฝั่งทะเลพันภูเขาละหุขเขาไปแล้ว มีแคว้นชิตหลี่ต่าล้อ (Shi-li-ch'a-ta-lo) ถัดไปทางตะวันออกเฉียงใต้ตอนปากอ่าวเรียกว่า แคว้นเกี่ยมลั้งเกีย (Kia-mo-lang-kia) ต่อไปจากนี้ไปทางทิศตะวันออกเรียกว่า แคว้นโตโลโปตี (To-lo-po-ti) ต่อไปทิศตะวันออกคือ แคว้นอีเชียนาโปล้อ (I-shang-na-pu-lo) ต่อจากนั้นไปทางทิศตะวันออกคือแคว้นม่ออเจียมโป (Mo-ho-chen-po) ซึ่งเรว (ชาวจีน) เรียกว่า หลินยี่ (Lin-yi) ถัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นแคว้นเย่นโมน่า (Yen-nio-na-cheu) ในดินแดน ๒ แคว้นนี้ การเดินทางลำบากจะต้องผ่านภูเขาและห้วยธาร แม้(พระถังซำจั๋ง)จะมีได้ไปถึงก็จริงแต่พอทราบขนบธรรมเนียมและขอบเขตอาณาจักร

แซมมวล บิล เสนอว่า “โตโลโปตี” คงตรงกับคำว่า “ทวารวดี” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า “ซึ่งมีประตู” (which has gates) หรือ “เมืองที่มีประตูเป็นกำแพง” หรือ “ประกอบด้วยประตู” ต่อมา ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ ความว่า “จริงอยู่คำว่า ‘ทวารวดี’ พึงปรากฏว่าเป็นชื่อกรุงศรีอยุธยา อันสมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แต่เข้าใจว่าพระเจ้าอู่ทองคงจะได้เอานามเก่ามาขนานนามพระนครที่สร้างใหม่ กรุงทวารวดีเท่านั้นบางทีจะอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีหรือเมืองนครปฐมบัดนี้” เพราะแถบภาคกลางของไทยมีจารึกโบราณและพระพุทธรูปที่มีรูปแบบคล้ายกับศิลปะคุปตะของอินเดีย มีอายุราว พ.ศ. ๑๐๐๐ – ๑๒๐๐ แต่ในช่วงเวลานั้นก็ยังไม่พบจารึกร่วมสมัยที่ระบุว่ามีบ้านเมืองที่ชื่อทวารวดีอยู่ในเขตดินแดนประเทศไทยจริงๆ

จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๐๗ นักวิชาการจึงสามารถยืนยันได้ถึงการมีอยู่ของบ้านเมืองทวารวดีในดินแดนไทย เพราะมีการตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับคำอ่านและคำแปลจารึกภาษาสันสกฤตบนเหรียญเงิน ๒ เหรียญพบที่แหล่งโบราณคดีเนินหินภายในเมืองนครปฐม โดยศาสตราจารย์เซเดส์ เป็นผู้อ่านจารึกนี้ได้ ความว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” แปลว่า “บุญกุศลของพระราชาแห่ง

ศรีทวารวดี” หรือ “การทำบุญของเจ้าแห่งทวารวดีผู้รุ่งเรือง” ที่สำคัญคือ กำหนดอายุจากแบบอักษรปัลลวะของจารึกบนเหรียญเงินนี้ก็อยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ คือตรงกับช่วงเวลา que พระถังซำจั๋งบันทึกถึง โตโลโปตี

เหรียญเงินมีจารึกข้างต้นนี้ตามประวัติกล่าวว่าพบใน พ.ศ. ๒๔๘๖ และอยู่ในความครอบครองของนายเฉลิม ยงบุญเกิด ต่อมานายเฉลิมได้นำมาให้กับทางสยามสมาคม (Siam Society) เป็นนักศึกษา เหรียญเงินดังกล่าวบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาพร้อมกับเหรียญตราแบบอื่นๆ เช่นเหรียญเงินรูปสัตว์ แต่เหรียญเงินที่มีจารึกมีเพียง ๒ เหรียญ อีกด้านของเหรียญหนึ่งเป็นรูปสัตว์ที่น่าจะเป็นแม่วัว - ลูกวัว อีกเหรียญหนึ่งเป็นรูปหมอน้ำปูรณฆฏะ (หมอน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์) ทั้ง ๒ เหรียญมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒ เซนติเมตร

ข้อมูลจากการแปลจารึกบนเหรียญเงินศรีทวารวดีฯ ข้างต้นเคยนำไปสู่การตั้งข้อสันนิษฐานที่ว่า นครปฐมเคยเป็นเมืองหลวงกษัตริย์แห่งทวารวดี แต่ต่อมาก็ได้มีการค้นพบเหรียญเงินมีจารึกลักษณะเดียวกันตามเมืองโบราณร่วมสมัยอีกหลายแห่ง ได้แก่ อุทุมพร จัหวัดสุพรรณบุรี บ้านคูเมือง จัหวัดสิงห์บุรี เมืองคูบัว จัหวัดราชบุรี เมืองดงคอนและเมืองอู่ตะเภา จัหวัดชัยนาท (ภาพที่ ๔) ทั้งยังได้พบหลักฐานทางโบราณคดีและงานศิลปกรรมเป็นจำนวนมากในประเทศไทยที่น่าจะมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี ซึ่งทำให้เราทราบถึงลักษณะทางวัฒนธรรมในสมัยนั้นได้มากพอสมควร

ภาพที่ ๔ เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดีศุวปณฺย” พบที่เมืองอู่ทอง จัหวัดสุพรรณบุรี

๒.๒ ร่องรอยของชุมชนและบ้านเมืองโบราณสมัยทวารวดี

มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและงานศิลปกรรม อันเป็นลักษณะของวัฒนธรรมทวารวดีตามชุมชนและเมืองโบราณหลายแห่งในประเทศไทย ชุมชนและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญๆ ได้แก่

๑. ลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ได้แก่ เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครปฐมโบราณ เมืองกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ชุมชนพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี

๒. ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ เมืองคูเมืองอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เมืองอู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท เมืองจันเสน เมืองบน (โคกไม้เดน) จังหวัดนครสวรรค์

๓. ลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก ได้แก่ เมืองขีดขิน จังหวัดสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองชัยจำปา จังหวัดลพบุรี เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๔. ลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ เมืองดงละคร จังหวัดนครนายก เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี

๕. ลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ได้แก่ เมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา เมืองฝ้าย จังหวัดบุรีรัมย์ นครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

๖. ลุ่มแม่น้ำปิง ได้แก่ เมืองไตรตรึงส์ จังหวัดกำแพงเพชร เมืองหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มน้ำทำให้พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา แต่ตัวเมืองโบราณเหล่านี้ก็มักไม่อยู่ติดกับลำน้ำสายใหญ่ เพราะอาจเกิดน้ำท่วมได้ ดังนั้นเมืองจึงตั้งอยู่ติดกับลำน้ำสายรองที่เชื่อมต่อไปยังลำน้ำสายใหญ่ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ อย่างสะดวก และลำน้ำหลักนั้นยังสามารถเชื่อมต่อไปออกยังทะเลได้ ด้วยเคยมีข้อสันนิษฐานว่าแนวชายฝั่งทะเลในช่วงสมัยทวารวดีนั้นคงอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินปัจจุบัน

ตัวอย่างการศึกษาแนวชายฝั่งทะเลโบราณ เช่นงานของ ทิว ศุภจรรยา และผ่องศรี วาสิน นักภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา ซึ่งได้ทำการค้นคว้าโดยอาศัยการแปลความภาพถ่ายดาวเทียมและภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานว่าที่ตั้งของเมืองโบราณสมัยทวารวดีหลายเมืองมีความสัมพันธ์กับแนวชายฝั่งทะเลเดิมที่ระดับ ๓.๕ - ๔ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะของอ่าวไทยในอดีตคงเป็นอ่าวลึกเข้าไป พื้นที่ชายฝั่งในสมัยทวารวดีส่วนใหญ่คงเป็นที่ลุ่มต่ำใกล้ระดับน้ำทะเล และบางบริเวณก็มีลักษณะเป็นหาดทราย

เมื่อไม่นานมานี้มีผลการศึกษาด้านธรณีวิทยาของชั้นตะกอนโดยตรงใจ หุตางกูร เพื่อตรวจสอบแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดีนี้ ซึ่งนำเสนอว่าแนวชายฝั่งทะเลในสมัยทวารวดีไม่ได้เว้าลึกเข้าไปในแผ่นดินปัจจุบันแบบที่เคยเชื่อกันมา แต่ในระยเวลานั้นแนวชายฝั่งทะเลได้เคลื่อนตัวลงมาอยู่ในพื้นที่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับสมุทรปราการ ซึ่งไม่ต่างจากสภาพในปัจจุบัน ดังนั้นจึงเกิดพื้นที่ราบอันกว้างใหญ่ระหว่างที่ตั้งเมืองของทวารวดีกับแนวผืนป่าชายเลน พื้นที่ราบดังกล่าวนี้มีสภาพนิเวศแบบที่ราบน้ำท่วมตามฤดูกาล

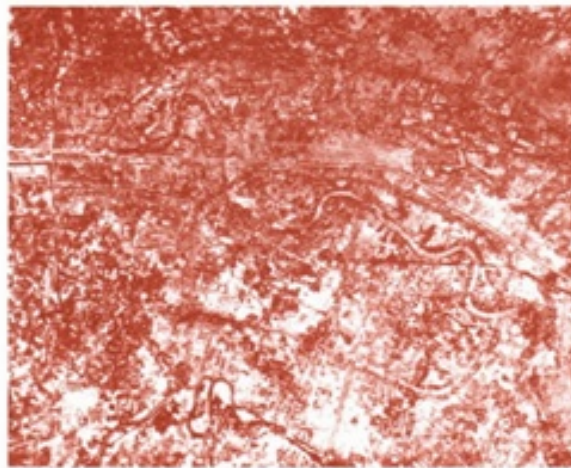
สำหรับแผนผังของเมืองสมัยทวารวดีนั้นจะมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ๑ - ๒ ชั้น แต่ไม่มีรูปแบบผังเมืองตายตัว มีทั้งรูปไข่ เกือบกลม สี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน คือจะมีผังเมืองรูปร่างไม่สม่ำเสมอ เพราะเมืองทวารวดีจะวางผังโดยพิจารณาตามสภาพภูมิประเทศและลำน้ำเป็นสำคัญ นั่นคือการตั้งถิ่นฐานของชาวทวารวดีจะคำนึงถึงการดำรงชีวิตมากกว่าความเชื่อทางศาสนาหรือการจำลอง

จักรวาล อันแตกต่างจากแบบแผนของกัมพูชาหรือเขมรโบราณที่นิยมวางผังเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า และยังมีการขุดอ่างเก็บน้ำหรือบารายขนาดใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้วย และโดยทั่วไปแล้วเมืองสมัยทวารวดีมีขนาดไม่ใหญ่นัก คือมีความกว้างและความยาวประมาณ ๖๐๐-๗๐๐ เมตร แต่เมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือ “เมืองนครปฐมโบราณ”

๒.๓ ลักษณะทางกายภาพของเมืองนครปฐมสมัยโบราณ

องค์พระปฐมเจดีย์เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับความสนพระราชมหัทธจากพระมหากษัตริย์ไทย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา บริเวณนี้จึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่บัดนั้น จนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้แต่เดิมจึงเชื่อกันว่าศูนย์กลางของเมืองโบราณอยู่ที่องค์พระปฐมเจดีย์ แต่ต่อมา ศาสตราจารย์ ช็อง บวสเซลลิเยร์ (Jean Boisselier) ได้สำรวจในประเทศไทย ระหว่างวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ถึง ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ และได้สังเกตจากแผนที่ทหาร พบร่องรอย เมืองโบราณ ที่มีพระประโทนเจดีย์เป็นศูนย์กลาง เมืองนี้มีขนาดกว้าง ๒,๐๐๐ เมตร ยาว ๓,๗๐๐ เมตร และในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ศรัศกร วลลิโกดม ก็ได้ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบร่องรอยคูน้ำของเมือง ที่มีขนาดกว้าง ๒,๐๐๐ เมตร ยาว ๓,๖๐๐ เมตร โดยมีพระประโทนเจดีย์ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง เมื่อสำรวจภาคสนามก็ได้พบโบราณสถานจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำลายไปแล้ว ทั้งยังได้พบ คูคลองและชุมชนโบราณที่มีความสัมพันธ์กับเมืองด้วย

โดย “เมืองนครปฐมโบราณ” เป็นเมืองที่มีคูน้ำล้อมรอบซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศ ในช่วงก่อนหน้าสมัยอยุธยา มีพื้นที่ราว ๓,๘๐๙ ไร่ ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน กว้าง ๒ กิโลเมตร ยาว ๓.๖ กิโลเมตร คาดว่าเดิมคูเมืองคงมีความกว้าง ๕๐-๖๐ เมตร แต่ปัจจุบันคูเมืองดินเซิน กว้างเพียง ๑๐-๒๐ เมตร ศูนย์กลางของเมืองมีศาสนสถานสำคัญตั้งอยู่คือ พระประโทนเจดีย์ เกือบกึ่งกลางเมืองยังมีคลองชื่อว่า “คลองพระประโทน” ที่มนุษย์ในอดีตขุดขึ้นเป็นแนวตรง เพื่อเชื่อมคูเมืองด้านทิศเหนือกับทิศใต้ของเมืองเข้าด้วยกัน (ภาพที่ ๕)

ภาพที่ ๕ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองนครปฐมโบราณ

๒.๔ จารึกโบราณพบที่เมืองนครปฐม

หากไม่นับจารึกบนฐานธรรมจักรจากทุ่งขวางซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับเมืองโบราณกำแพงแสน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปแล้ว จำนวนจารึกสมัยทวารวดีที่พบในเขตจังหวัดนครปฐมคือ ๑๔ หลัก

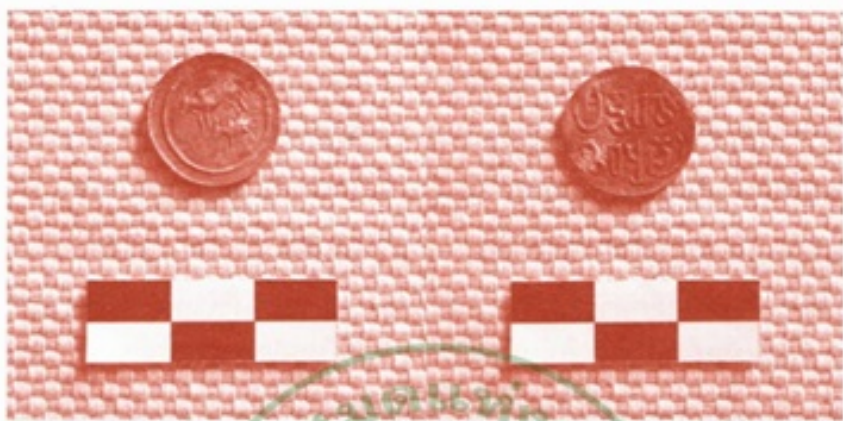
จารึกส่วนใหญ่กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และทำขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา นิกายหินยานหรือเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลี โดยมีจารึกคาถา เย ธมมาฯ มากถึง ๘ หลัก ขณะที่อีกหลักหนึ่งแสดงเรื่องอริยสัจ ๔

ส่วนจารึกวัดโพธิ์ร้างซึ่งเป็นจารึกภาษามอญโบราณที่เก่าแก่ที่สุดหลักหนึ่งในประเทศไทย ก็เป็นเรื่องในพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน มีข้อความว่า “บริเวณอารามที่มีเนื้อที่ดินจำนวน ๑๓๐ ไร่ มีแนวคันมะพร้าวเป็นเครื่องหมายเขตของอาราม พร้อมด้วย เสาหงส์ ๑ ต้น ภาชนะอาบเงิน พระพุทธรูป และวิหาร ได้เกิดจากการกระทำของโด้ง ทั้ง ๒ ที่” โดยวัดโพธิ์ร้างเป็นซากโบราณสถาน ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของพระปฐมเจดีย์ (ปัจจุบันถูกทำลายไปหมดแล้ว-ผู้เขียน) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้กล่าวถึงจารึกหลักนี้ในการนำเสนองานแก่บัณฑิตยสถานทางจารึก และอักษรศาสตร์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ความว่า เดิมจารึกภาษามอญโบราณที่เก่าที่สุดคือจารึกเสาแปดเหลี่ยมจากจังหวัดลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือ ๑๔ แต่จารึกวัดโพธิ์ร้างคงมีอายุอยู่ในตอนกลางของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย น่าสังเกตด้วยว่าในจารึกวัดโพธิ์ร้างปรากฏคำว่า “เสาหงส์” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวมอญ (มีเสาหงส์ในวัดมอญทุกวัด) และคำว่า “โด้ง” ซึ่งเป็นผู้นำรำพึงมอญ ดังนั้นกลุ่มชนพื้นเมืองในสมัยทวารวดีที่เมืองนครปฐมคงเป็นชาวมอญโบราณ (ภาพที่ ๖)

ภาพที่ ๖ จารึกวัดโพธิ์ร้าง เมืองนครปฐมโบราณ อักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

นอกจากนี้เรายังได้พบจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ๔ ชิ้น คือจารึกบนเหรียญเงิน “ศรียาวรวตีสวรปุณยะ” จำนวน ๓ เหรียญ จากแหล่งโบราณคดีเนินหิน ๒ เหรียญ และโรงเรียน หอเอกวิทยา ๑ เหรียญ (ภาพที่ ๗) รวมทั้งพบจารึกบนเหรียญเงินมีความว่า “ศรียสุจริต วิกรานต” แปลว่า “วีรบุรุษผู้สุจริต” พบที่ตำบลดพระประโทน ดังนั้นการใช้ภาษาสันสกฤตที่เมืองนครปฐม โบราณคงสัมพันธ์กับราชสำนักหรือตัวบุคคลมากกว่าเรื่องศาสนา

ภาพที่ ๗ เหรียญเงินมีจารึก “ศรียาวรวตีสวรปุณยะ” พบในบริเวณโรงเรียนหอเอกวิทยา

หลักฐานประเภทจารึกที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคือ ตราประทับดินเผาที่ด้านข้างมีตัวอักษร ซึ่งชำรุดไปบางส่วน ดร.จิระพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และวรินทรา วสิษฐา (Varindra Vasishta) ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกวิเคราะห์ไว้ว่าเป็นอักษรพราหมี ภาษาปรากฤต อ่านว่า “varapata(na)” (วรูปตน) แปลว่า “เมืองท่าประเสริฐ” สอดคล้องกับการค้นพบตราดินเผารูปเรือสำเภา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของเมืองนครปฐมโบราณในเชิงเศรษฐกิจการค้าได้เป็นอย่างดี

๒.๕ โบราณสถานสำคัญสมัยทวารวดีที่เมืองนครปฐม

ในอดีตบริเวณเมืองนครปฐมโบราณเคยมีศาสนสถานอยู่เป็นจำนวนมาก ดังคำกล่าวของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย) ที่ว่า

“มีเรื่องที่ข้าพเจ้ายังไม่หายเสียดายอยู่เรื่องหนึ่ง คือเมื่อเริ่มสร้าง รถไฟสายใต้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ เวลานั้นท้องที่รอบพระปฐมเจดีย์ยังเป็น ป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก ในป่าเหล่านั้นมีซากพระเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ ซึ่งสร้างทันสมัยพระปฐมเจดีย์อยู่หลายองค์ พวกรับเหมาก่อสร้างรถไฟไป รื้อเอาอิฐพระเจดีย์เก่ามาถมเป็นอับเฉากลางรางรถไฟ ได้อิฐพอดมตั้งแต่ สถานีบางกอกน้อยไปตลอดระยะทางกว่า ๕๐ กิโลเมตร ขอให้คิดดูก็จะ ได้เห็นว่ารื้อพระเจดีย์ที่เป็นของควรสงวนเสียสักกี่องค์”

น่าเสียดายที่ในปัจจุบันมีโบราณสถานเพียงไม่กี่แห่งที่ยังหลงเหลือสภาพพอให้ศึกษาได้ ได้แก่ วัดพระเมรุ เจดีย์จุลประโทน พระประโทนเจดีย์ วัดธรรมศาลา วัดพระงาม (ยังไม่ได้ขุดศึกษา) และเนินพระที่ตำบลดอนยายหอม โดยโบราณสถานที่เมืองนครปฐมแต่ละแห่งมีขนาดค่อนข้างใหญ่และยังมีร่องรอยการบูรณปฏิสังขรณ์หลายระยะ อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญเป็นพิเศษหรือการทำนุบำรุงศาสนสถานของชาวทวารวดีได้เป็นอย่างดี

๒.๕.๑ องค์พระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม)

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ พระวชิรญาณเถระ ได้เสด็จจุดธูปไปยังพระปฐมเจดีย์ซึ่งมีขนาดใหญ่ ทรงมีพระดำริว่าสมควรที่จะต้องทำการบูรณปฏิสังขรณ์ จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แต่ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เป็นของอยู่ในป่ารก จะทำขึ้นก็เห็นไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก” พระวชิรญาณเถระจึงต้องระงับพระดำริไว้ก่อนจนกระทั่งได้เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงทรงเริ่มทำการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ตามที่เคยตั้งพระทัยไว้

การบูรณะพระปฐมเจดีย์เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๖ แม้กองทํานหนึ่งคือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) นอกจากจะควบคุมการก่อสร้างแล้ว ทํานยังรวบรวมเอกสารตำนานเก่าๆ ของเมืองนี้มาพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เจ้าพระยาทิพากรวงศ์บันทึกไว้ว่า แต่เดิมเจดีย์องค์นี้ไม่ได้เรียกว่า “พระปฐมเจดีย์” แต่ราษฎรในพื้นที่เรียกกันว่า “พระปถม” เพราะเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาบรรทม รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชดำริน่าจะไม่ได้ถูกต้องที่เรียกเช่นนั้น เมื่อตรวจสอบไปทั่วราชอาณาจักรสยามก็ไม่พบพระเจดีย์ขนาดใหญ่เท่านี้ พิจารณาแล้วทรงเห็นว่าจะเป็นเจดีย์เก่าแก่สร้างมาก่อนพระเจดีย์องค์อื่นๆ จึงทรงกำหนดเรียกว่า “พระปฐมเจดีย์”

ถึงแม้ว่าจะมีการก่อสร้างพระเจดีย์จำลองไว้ที่ลานด้านทิศใต้ของพระปฐมเจดีย์ รวมทั้งมีการเขียนภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการก่อครอบพระเจดีย์องค์เดิมเอาไว้ในพระวิหารด้านทิศตะวันออก (ภาพที่ ๘) แต่เรื่องขนาดอันใหญ่โตของพระเจดีย์องค์เดิมก็ยังไม่ทราบได้แน่ชัด อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “รูที่มีอยู่ ๔ ด้าน องค์ระฆังพระปฐมเจดีย์นั้น ทำเป็นทางสำหรับคนเดินเข้าไปได้ถึงพระปฐมเจดีย์องค์เก่าซึ่งอยู่ข้างใน เมื่อสร้างพระปฐมองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้ทำรูนั้นตรงระดับพื้นทักษิณพระปรางค์เดิม แต่เดิมเป็นแต่ช่องเปล่าโหว่อยู่กับองค์ระฆังพระปฐม ฉันทราคาญตาจึงให้ปั้นลายเป็นรูปดอกบัวประดับกระจงเป็นกรอบรอบช่องนั้น มีไข่ของเก่าแก่หรือเป็นเครื่องหมายอันใด”

ภาพที่ ๘ จิตรกรรมฝาผนังในวิหารด้านทิศตะวันตกขององค์พระปฐมเจดีย์
แสดงภาพองค์พระปฐมเจดีย์องค์เดิม

เมื่อพิจารณาจากแบบแปลนขององค์พระปฐมเจดีย์พบว่า พระเจดีย์มีความสูงตั้งแต่ระดับพื้นดินถึงยอดพระมหามงกุฎตอนบนสุด ๑๖๐.๔๕ เมตร รูกว้าง ๔ ทิศที่องค์ระฆังสูงจากพื้นดินราว ๔๖ เมตร ดังนั้นพระเจดีย์องค์เดิมที่มีลักษณะเป็นทรงโอคว่ำ อาจมีความสูงเมื่อครั้งมีการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๔ ประมาณ ๔๖ เมตร ส่วนพระเจดีย์ทรงปราสาทซึ่งน่าจะก่อเพิ่มเติมขึ้นในสมัยอยุธยาไม่นับรวมความสูงที่แท้จริง

ข้อความตอนหนึ่งในบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์กล่าวว่า “...ได้ขึ้นสูตรชุดลงไปดู ลึกสองศอกสามศอกบ้าง พบอิฐยาวศอกหนึ่งหน้าใหญ่สิบสองนิ้วหน้าน้อยหกนิ้วก็เป็นพื้นอยู่ พิเคราะห์ดูเห็นว่าจะเป็นองค์พระเจดีย์เดิมจะหักพังลงมา...” ข้อความนี้เป็นหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงการชุดค้นครั้งแรกเพื่อตรวจสอบของโบราณในประเทศสยาม ก่อนจะมีการวางรากฐานการศึกษาชุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบในเวลาต่อมา

การบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ดำเนินไปพร้อมๆ กับการก่อสร้าง “พระราชวังปฐมนคร” ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ รัชกาลที่ ๔ มีพระราชดำริจะให้เป็นที่ประทับที่ประทับคู่กับวัด ความในตอนนี้ได้กล่าวต่อไปอีกว่า บริเวณเมืองเก่าขณะนั้น ยังมีพระเจดีย์อยู่เป็นจำนวนมาก “ติดเนื่องกันไป ไม่ขาดระยะยิ่งกว่ากรุงเก่า” (กรุงเก่าในที่นี้หมายถึงพระนครหรืออยุธยา) บันทึกยังระบุอีกว่า มีฐานปราสาทพระราชวัง โบสถ์พราหมณ์ สระน้ำ และกำแพงวัง อยู่ทางด้านตะวันตกขององค์พระปฐมเจดีย์ และในครั้งนั้นยังมีการชุด “คลองเจดีย์บูชา” เพื่อใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคมายังพระปฐมเจดีย์ ควรกล่าวไว้ด้วยว่า คลองเจดีย์บูชาในช่วงที่ผ่านเขตเมืองนครปฐมโบราณก็ไหลเข้ามารวมกับคูเมืองเดิมด้านทิศเหนือด้วย

๒.๕.๒ วัดพระเมรุ

เดิมวัดพระเมรุมีสภาพเป็นเนินดินใหญ่ ภายหลังจากการขุดแต่งโดยศาสตราจารย์ปิแอร์ ดูปองต์ (Pierre Dupont) นักวิชาการชาวฝรั่งเศส และกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๓ จึงได้พบกับอาคารก่ออิฐมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ กว้างยาวด้านละเกือบ ๗๐ เมตร มีแกนกลางรองรับเครื่องบนที่เป็นสลับเจดีย์ ตรงกลางด้านของแกนกลางนี้มีฐานไว้ประดิษฐาน พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทขนาดใหญ่ ๔ องค์ มีระเบียบทางเดินโดยรอบแกนกลางนี้ และมีซุ้มรายรอบจำนวน ๑๖ ซุ้ม ส่วนนอกสุดมีลักษณะเป็นมุขยื่นออกไป ๘ มุขซึ่งมีอัมรินทร์ และบันไดนำขึ้นสู่ภายในอาคาร (ภาพที่ ๙)

ภาพที่ ๙ โบราณสถานวัดพระเมรุ

ศาสตราจารย์ดูปองต์ได้กล่าวเปรียบเทียบแผนผังของวัดพระเมรุกับอาณันทเจดีย์ที่เมือง พุกามและศาสนสถานแบบปยูในประเทศพม่า รวมทั้งพุทธสถานปหรรปุระซึ่งสร้างขึ้นในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในสมัยราชวงศ์ปาละของอินเดีย (ปัจจุบันอยู่ในประเทศบังกลาเทศ) ถึงแม้ว่าศาสตราจารย์ดูปองต์จะกำหนดอายุวัดพระเมรุอย่างคร่าวๆ ว่าสร้างขึ้นก่อนอาณันทเจดีย์ (พ.ศ. ๑๖๓๓) แต่ท่านก็วิเคราะห์ไว้ว่าวัดพระเมรุคงมีการก่อสร้างอย่างน้อย ๓ ครั้ง

ความสำคัญของวัดพระเมรุยังแสดงออกผ่านงานประติมากรรมพระพุทธรูปประทับ นั่งห้อยพระบาทขนาดใหญ่ ๔ องค์ (ภาพที่ ๑๐) และโบราณวัตถุที่ขุดแต่งพบอีกเป็นจำนวนมาก ที่น่าสนใจคือ พระพิมพ์ ดินเผา ทั้งศิลปะทวารวดี และศิลปะเขมรซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ศาสตราจารย์ดูปองต์กล่าวว่านี้คือหลักฐานที่แสดงว่าวัดพระเมรุมีร่องรอยการใช้งาน ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ด้วย

ภาพที่ ๑๐ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะทวารวดี จากโบราณสถานวัดพระเมรุ
ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ องค์พระปฐมเจดีย์

๒.๕.๓ เจดีย์จุลประโทน

ศาสตราจารย์ปิแอร์ ดูบองต์ และกรมศิลปากรยังได้ร่วมกันขุดแต่งเจดีย์จุลประโทนใน พ.ศ. ๒๔๘๓ จากการขุดแต่งพบว่ามีร่องรอยการก่อสร้างอย่างน้อย ๓ ครั้ง ลักษณะของเจดีย์ จุลประโทนคงเป็นเจดีย์ทรงปราสาทซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป อยู่ในผังสี่เหลี่ยมยกเก็จ

การก่อสร้างในระยะแรกมีลานทักษิณที่มีบันไดขึ้น ๔ ด้าน องค์เจดีย์ประดับด้วยพระพุทธรูป ประทับยืน ๕ องค์อยู่ภายในซุ้ม ระยะต่อมามีการถอยลานทักษิณให้สูงปิดทับส่วนล่างของเจดีย์เอาไว้ ในระยะสุดท้ายจึงมีการก่อเจดีย์ขนาดเล็กที่มุมทั้ง ๔ ของลานทักษิณที่ขยายใหญ่ขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย ทั้งยังนำพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ๓ องค์ และพระพุทธรูปนาคปรก ๒ องค์ มาประดิษฐานภายในซุ้มแทนที่พระพุทธรูปประทับยืน (ภาพที่ ๑๑)

ภาพที่ ๑๑ เจดีย์จุลประโทน

ต่อมาได้มีการขุดแต่งเจดีย์จุลประโทนอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๑ ดำเนินการโดย นายสมศักดิ์ รัตนกุล (กรมศิลปากร) โดยได้รับความช่วยเหลือจาก ศาสตราจารย์ ช็อง บวสเซลิเยร์ (Jean Boisselier) นักวิชาการชาวฝรั่งเศส นอกจากจะขุดแต่งองค์เจดีย์เพิ่มเติมแล้ว ยังมีการวิเคราะห์ภาพเล่าเรื่องที่ประดับฐานเจดีย์ซึ่งไม่ได้ค้นพบในการขุดแต่งครั้งก่อนด้วย

ศาสตราจารย์บวสเซลิเยร์ กล่าวว่า ภาพเล่าเรื่องส่วนใหญ่คงเป็นภาพชาดกใน ลัทธิเถรวาท แต่ก็มีรูปพระโพธิสัตว์อยู่ด้วย ท่านเข้าใจว่าพุทธศาสนมหายานที่ปรากฏนี้น่าจะเป็นอิทธิพลจากภาคใต้ที่แพร่หลายขึ้นมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ศาสตราจารย์บวสเซลิเยร์ นำเสนอผลการกำหนดอายุเจดีย์จุลประโทนอย่างคร่าวๆ ว่ามีการก่อสร้างอย่างน้อย ๓ ครั้ง ได้แก่

การก่อสร้างครั้งที่ ๑

มีการสร้างพระเจดีย์พร้อมกับลานทักษิณ มีบันไดขึ้นลง ๔ ด้าน มีลวดลายเครื่องประดับทำ ด้วยดินเผา กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ระยะนี้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเถรวาท

การก่อสร้างครั้งที่ ๒

มีการปรับเปลี่ยนทำให้ลานทักษิณหายไป และเพิ่มลวดลายเครื่องประดับปูนปั้น กำหนด อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ และแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนมหายานจาก ศิลปะศรีวิชัย

การก่อสร้างครั้งที่ ๓

ระยะนี้คงกลับไปนับถือพุทธศาสนาเถรวาท จึงมีการก่อสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งปิดทับภาพปูนปั้น ของเดิมเอาไว้ พร้อมกันนั้นก็มีการวางอิฐอุกซ์ จากลักษณะลวดลายที่แกะสลักบนอิฐอุกซ์ ทำให้ สามารถกำหนดได้ว่าจะมีอายุอยู่ในช่วงต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕

ในเวลาต่อมา ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำเสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกเรื่อง “The Chula Pathon Cedi: Architecture and Sculpture of Dvaravati” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ก่อนหน้านั้นหนึ่งปีศาสตราจารย์หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงแปลเนื้อหาบางส่วน และตีพิมพ์เป็นหนังสือภายใต้ชื่อ “พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลประโทน”

ดร.พิริยะเสนอว่า ภาพเล่าเรื่องทั้งหมดควรจะทำขึ้นพร้อมกับการสร้างเจดีย์จุลประโทน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ แต่เนื้อหาของภาพส่วนใหญ่มีที่มาจากคัมภีร์ภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะคัมภีร์อวทานของพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลัทธิเถรวาทหรือ หินยาน แต่เป็นนิกายที่ใช้ภาษาสันสกฤต อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏอิทธิพลของศิลปะศรีวิชัย หากแต่ เป็นอิทธิพลจากศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ อิฐที่มีลวดลายสลักก็มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตรงกับการก่อสร้างระยะที่ ๒ ส่วนการก่อสร้างระยะที่ ๓ คงเกิดขึ้นในต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งทั้งระยะที่ ๒ และ ๓ นี้เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลี

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ดร.นันทนา ชุตินวงศ์ เสนอความเห็นว่ แผ่นภาพดินเผาควรสร้างขึ้น ก่อนภาพปูนปั้น แต่ก็มีอายุไม่ห่างกันมากนัก โดยมีอายุอยู่ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ทั้งนี้ภาพบางภาพอาจตีความได้ต่างออกไปโดยมีที่มาจากทั้งคัมภีร์

ภาษาสันสกฤตและบาลี เพราะเรื่องเล่าต่างๆ นั้นมีอยู่แล้วในอินเดียโบราณก่อนที่จะพุทธศาสนาจะแยกออกเป็นหลายนิกาย และพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลีก็ได้กลายเป็นความเชื่อพื้นฐานของพุทธศาสนิกชนชาวทวารวดีไปแล้ว (ภาพที่ ๑๒)

ภาพที่ ๑๒ ภาพดินเผาและปูนปั้นประดับฐานเจดีย์จุลประโทน จ.นครปฐม
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

๒.๕.๔ พระประโทณเจดีย์

พระประโทณเจดีย์เป็นศาสนสถานกลางเมืองนครปฐมโบราณ เดิมมีลักษณะเป็นเนินดินที่ด้านบนมีพระปรางค์สร้างซ้อนทับอยู่ จึงไม่ทราบว่าภายใต้เนินดินนั้นมีเจดีย์องค์เดิมอยู่หรือไม่ จนกระทั่งกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งบูรณะระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๐ จึงได้ทราบลักษณะของพระเจดีย์องค์เดิม (ภาพที่ ๑๓)

ภาพที่ ๑๓ พระประโทณเจดีย์

พระประโทณเจติยองค์เดิมใช้อิฐเป็นวัสดุหลักและมีศิลาแลงเป็นส่วนประกอบ องค์เจติยอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ ฐานทักษิณด้านล่างมีบันไดทั้ง ๔ ด้าน เพื่อนำขึ้นไปสู่ฐานทักษิณชั้นที่ ๒ ลักษณะของฐานเจติยนั้นคล้ายกับที่เจติยจุลประโทณ ตอนบนของเจติยเป็นส่วนเรือนธาตุที่อยู่ในผังยกเก็จเช่นเดียวกับด้านล่าง แต่ละด้านของเรือนธาตุมีพระนา ๕ พระนา เหนือพระนามีซุ้มโค้งคล้ายกับซุ้มกุฑู และส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปจากนี้ก็ไม่อาจทราบได้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เพราะอยู่ในสภาพชำรุดและมีพระเจติยทรงปรากฏสร้างทับไว้แล้ว

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระประโทณเจติยองค์เดิมจึงคล้ายกับเจติยจุลประโทณ กำหนดอายุสมัยสร้างพระประโทณเจติยอาจยึดถือตามเอกสารโบราณหลายฉบับที่ระบุปีที่กษัตริย์สร้าง คือ พ.ศ. ๑๑๙๙ หรือในช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่ในการขุดแต่งก็ได้พบร่องรอยการก่อสร้างเพิ่มเติมในบางบริเวณด้วย

๒.๖ โบราณวัตถุสมัยทวารวดีพบที่เมืองนครปฐม

๒.๖.๑ ประติมากรรมทางพุทธศาสนา

โบราณวัตถุโดยเฉพาะประติมากรรมรูปเคารพจากเมืองนครปฐมโบราณมีความงามโดดเด่นกว่าศิลปกรรมจากเมืองร่วมสมัยแห่งอื่นๆ นอกจากพระพุทธรูปที่ได้ค้นพบเป็นจำนวนมาก และประติมากรรมบางชิ้น เช่น ศีรษะพระพุทธรูปดินเผาจากวัดพระงามซึ่งได้รับยกย่องว่ามีความงามเป็นพิเศษแล้ว (ภาพที่ ๑๔) นครปฐมยังเป็นแหล่งที่พบศิลาธรรมจักรมากที่สุดในประเทศไทยรวมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย (โดยพบแล้วประมาณ ๓๐ วง)

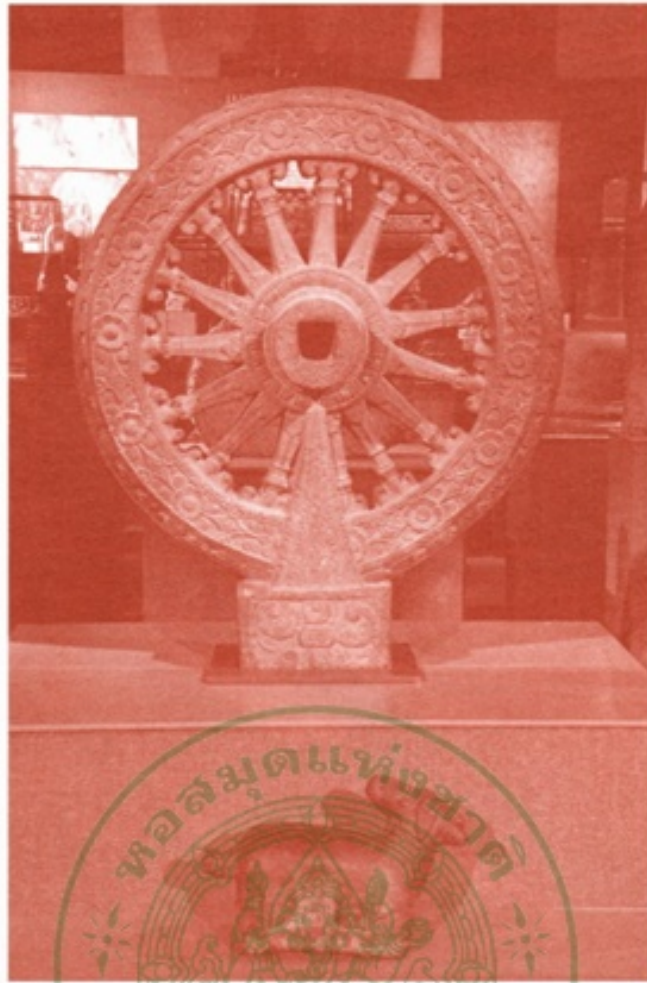

ภาพที่ ๑๔ ศีรษะพระพุทธรูปดินเผา ศิลปะทวารวดี พบที่วัดพระงาม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ธรรมจักรบางวงมีขนาดใหญ่มาก (วงที่จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร) และหลายวงสลักลวดลายพันธุ์พฤกษาอย่างงดงาม (ภาพที่ ๑๕ - ๑๖) ธรรมจักรเหล่านี้สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์หลายประการ แต่ที่ชัดเจนที่สุดคือเป็นวัตถุที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาท เพราะธรรมจักรวงหนึ่งมีจารึกคาถาภาษาบาลีเรื่องอริยสัจ ๔ สลักอยู่ (จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร) นอกจากนี้ยังได้พบแท่นฐานรองรับพระธรรมจักรและประติมากรรมรูปกวางหมอบอีกหลายชิ้น อันสื่อถึงการแสดงปฐมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันหรือป่ากวางแขวงเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย นั่นเอง (ธรรมจักรส่วนใหญ่จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์, พระปฐมเจดีย์ พิพิธภัณฑ์สถาน ด้านบนองค์พระปฐมเจดีย์ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

ภาพที่ ๑๕ ศิลาธรรมจักร ศิลปะทวารวดี พบในจังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๑๖ ศิลธรรมจักร ศิลปะทวารวดี พบในจังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ประติมากรรมรูปเคารพที่พบจากเมืองนครปฐมส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาท แต่ร่องรอยของพุทธศาสนamahayana ก็อาจมีอยู่บ้างเช่นที่เจดีย์จุลประโทนดังกล่าวแล้วข้างต้น สอดคล้องกับการขุดแต่งพบท่วงโลหะที่อาจเป็นยอดไม้เท้าหรือ “ชักขระ” ซึ่งเป็นบริวารของ ภิกษุมหายาน นอกจากนี้ยังได้พบพระพิมพ์ดินเผาบางแบบที่เทียบได้กับพระพิมพ์ดินดิบที่พบ ทางภาคใต้ ซึ่งสร้างขึ้นตามคติมหายาน แต่บทบาทของนิกายมหายานที่เมืองนครปฐมโบราณ จึงยังไม่เป็นที่รู้จักกันมากนัก

๒.๖.๒ ประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์

นอกจากประติมากรรมทางพุทธศาสนาแล้ว ยังได้พบประติมากรรมที่เนื่องในศาสนา พราหมณ์ ซึ่งน่าจะมีอายุอยู่สมัยทวารวดีด้วย ทั้งรูปเคารพที่เนื่องลัทธิไศวนิกายคือ ศิวลึงค์ (อยู่ที่ระเบียงคดรอบองค์พระปฐมเจดีย์) รูปเคารพของไวษณพนิกายคือ พระวิฆณุ และอาจ รวมถึงรูป พระสุริยะ นอกจากนี้ยังได้พบรูปมหินชาสุมรรตินี รวมทั้งฐานประติมากรรมรูปเคารพ อีกจำนวนหนึ่ง (อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์)

แม้ว่าประติมากรรมเหล่านี้จะมีที่มาไม่ชัดเจน แต่เราก็ได้พบข้อมูลสำคัญจากผลการสำรวจของนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ๒ ท่าน คือ นายลูเชียง ฟูร์เนอโร (Lucien Fournereau) ซึ่งได้เข้ามาสำรวจประเทศไทย ๒ ครั้งในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕ และตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้ให้รายละเอียดพร้อมทั้งตีพิมพ์ภาพถ่ายของโบราณวัตถุที่องค์พระปฐมเจดีย์ไว้ หนึ่งในนั้นมีภาพศิวิลิ่งที่ตั้งอยู่บนฐานโยนที่มีขนาดใหญ่มาก ปัจจุบันฐานโยนนี้ตั้งอยู่บนลานด้านทิศตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ แต่องค์ศิวิลิ่งที่เคยประกอบอยู่นั้นหายไปนานแล้ว ทั้งนี้ฐานโยนที่มีขนาดใหญ่ใกล้เคียงกันมีถึง ๓ ฐาน ไม่ใช่แค่ฐานเดียว (ภาพที่ ๑๗)

ภาพที่ ๑๗ ฐานศิวิลิ่ง (โยน) อยู่ที่ลานองค์พระปฐมเจดีย์

ต่อมาศาสตราจารย์ปิแอร์ ดูปองต์ ก็ได้สำรวจบริเวณต้นสำโรงพบกองอิฐและรางโสมสูตรขนาดยาวราว ๒.๕ เมตร (คือรางโสมสูตรที่ลานองค์พระปฐมเจดีย์) และได้พบรางโสมสูตรขนาดใหญ่ที่แหล่งเนินหิน (ปัจจุบันอยู่ที่องค์พระปฐมเจดีย์) ซึ่งแหล่งเนินหินนี้เองคือสถานที่พบภาชนะบรรจุเหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดีศุวรูปุณยะ” จำนวน ๒ เหรียญเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

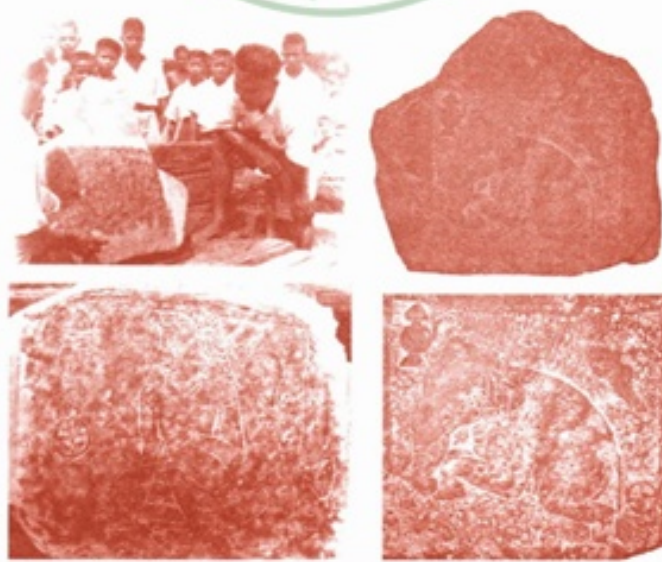
๒.๖.๓ ประติมากรรมอื่นๆ

โบราณวัตถุที่คงสัมพันธ์กับเรื่องการค้าและการปกครองในสมัยทวารวดีก็ได้พบหลายชิ้นที่เมืองนครปฐมโบราณ ตัวอย่างเช่น แผ่นดินเผารูปคชลักษณ์มีพร้อมด้วยสัญลักษณ์มงคลต่างๆ (ภาพที่ ๑๘) ตราดินเผารูปคชลักษณ์-กุเวรซึ่งใช้เป็นเครื่องรางของพ่อค้า นักเดินทาง แผ่นอิฐสลักภาพใบหน้าชาวมุสลิมพบที่เจดีย์จุลประโทน ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นชาวต่างชาติ (พ่อค้า?) สวมหมวกทรงสูงจากวัดพระประโทน และตราดินเผารูปเรือสำเภา เป็นต้น

ภาพที่ ๑๔ แผ่นดินเผารูปคชลักษณ์และสัญลักษณ์มงคล ศิลปะทวารวดี พบในจังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

วัตถุที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ แผ่นหินสลักภาพบุคคลและช้าง พร้อมด้วยสัญลักษณ์มงคลต่างๆ ได้แก่ สังข์ จักร หมอน้ำ และรูปคล้ายดาว ๕ แฉก (ภาพที่ ๑๕) เข้าใจว่าทั้งสองภาพนี้สลักขึ้นตามคติพระจักรพรรดิในพุทธศาสนา ซึ่งต้องมีสมบัติหรือรัตนะ ๗ อย่าง คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ทั้งสองภาพนี้จึงควรสื่อถึงช้างแก้ว และภาพขุนคลังหรือขุนพลแก้ว โดยแผ่นหินสลักภาพรัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิแบบนี้อาจเทียบได้กับภาพสลักพระจักรพรรดิยืนอยู่พร้อมด้วยรัตนะทั้ง ๗ จากเมืองขัศัยปิฏะ (Jaggayyapeta) ทางตอนใต้ของอินเดีย

ภาพที่ ๑๕ แผ่นหินสลักศิลปะทวารวดี พบในจังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพระปฐมเจดีย์

อนึ่ง แผ่นหินรูปบุคคลพบที่โรงเรียนเกษตรกรรมนครปฐม (เดิม) ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ส่วนแผ่นหินรูปช้างก็พบที่ตำบลสนามจันทร์เช่นกัน โดยน่าสังเกตว่าภาพสลักแบบนี้พบเฉพาะที่เมืองนครปฐมโบราณ ซึ่งสัมพันธ์กับการค้นพบธรรมจักรเป็นจำนวนมากที่สุดในบรรดาเมืองโบราณร่วมสมัยทวารวดี ธรรมจักรนั้นนอกจากจะสื่อความหมายทางพุทธศาสนาแล้วยังใช้เป็นเครื่องมือเผยแพร่พระราชอำนาจของกษัตริย์ไปยังดินแดนต่างๆ ด้วย นอกจากนี้จุดที่พบโบราณวัตถุทั้งสองชิ้นนี้คือตำบลสนามจันทร์ ซึ่งมีบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ระบุว่า เคยมีฐานปราสาทพระราชวัง โบสถ์พราหมณ์ และกำแพงวังตั้งอยู่ห่างจากพระปฐมเจดีย์มาทางตะวันตกราว ๓๐ เส้น แต่คงต้องมีการศึกษาขุดค้นต่อไปในอนาคตเพื่อค้นหาร่องรอยหลักฐานของพระราชวังของกษัตริย์สมัยทวารวดีที่เมืองนครปฐม

๒.๗ ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครปฐม

แม้ว่าจะเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่และดูจะมีความสำคัญที่สุดในสมัยทวารวดี แต่การขุดค้นเพื่อศึกษาชั้นดินทับถมหรือชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีที่เมืองนครปฐมโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการดำเนินงานเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๗.๑ การขุดค้นที่ตำบลพระประโทน

การขุดค้นที่เมืองนครปฐมโบราณมีขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๒๔ โดย ดร.ผาสุ อินทรารู ได้ทำการขุดค้นพื้นที่ในเขตตำบลพระประโทน ซึ่งได้พบชั้นดินทับถมทางปฐพีวิทยา ๕ ชั้น มีระดับความลึกรวมกันราว ๑๕๐ เซนติเมตร

กิจกรรมสมัยโบราณมีเพียงช่วงเดียวซึ่งปรากฏอยู่ในระดับชั้นดินที่ ๓-๕ โดยหลักฐานทางโบราณคดีมีอยู่อย่างหนาแน่นมากในระดับชั้นดินที่ ๔ ทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ (ภาชนะดินเผา แวดินเผา เครื่องมือเหล็ก หินบด ฯลฯ) เครื่องประดับ (ลูกปัดหิน ลูกปัดแก้ว กำไลแก้ว แหวนสำริด กำไลสำริด ต่างหู ฯลฯ) รวมทั้งชิ้นส่วนกระดูกสัตว์และเปลือกหอย (หอยกาบ หอยโข่ง หอยเจดีย์ หอยแครง) นอกจากนี้ยังได้พบลานดินเผาที่ใช้ภาชนะด้วย

ดร.ผาสุ อินทรารู ได้กำหนดอายุชั้นกิจกรรมที่มีความหนาแน่นด้วยวิธีการเปรียบเทียบกับแบบโบราณวัตถุ ท่านเสนอว่าช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดของชุมชนที่เมืองนครปฐมโบราณน่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ส่วนช่วงเวลาสิ้นสุดการอยู่อาศัยนั้นผลการกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนได้ค่าอายุเท่ากับช่วงปี พ.ศ. ๑๖๕๓-๑๖๙๙ ดังนั้น ชุมชนโบราณแห่งนี้คงทิ้งร้างไปในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเดินของแม่น้ำที่ไหลผ่านเมือง

๒.๗.๒ การขุดค้นแหล่งโบราณคดีห่อเือก

ดร.สฤตพงศ์ ขุนทรง ได้ทำการขุดค้นแหล่งโบราณคดีห่อเือก หมู่ ๑ ตำบลพระประโทน ซึ่งที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เคยมีการค้นพบเหรียญเงินมีจารึก “ศรียทวารวดีศุวรปุณยะ” การสำรวจ

โดยเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ยังได้พบชิ้นส่วนศิลาจารึกที่ยังไม่สามารถอ่านและแปลความได้ พระพิมพ์ดินเผา ตุ่มหูโลหะ เป็นต้น

การขุดค้นทำในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ในพื้นที่ติดกับกำแพงโรงเรียนหอแก้ววิทยา จากการขุดค้นหลุมขนาด ๒x๘ เมตร พบว่ามีชั้นวัฒนธรรมสมัยโบราณเพียงชั้นเดียว ชั้นกิจกรรมมีระดับความลึกรวมกันราว ๑๒๐ เซนติเมตร โดยได้พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายประเภท หลักฐานที่พบมากที่สุดคือ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (๒๐๕ กิโลกรัม) นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนก้อนอิฐ ก้อนดินเผาไฟ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ (กวาง หมู วัว/ควาย เต่า ปลา) และเปลือกหอย (๑๕ กิโลกรัม) ซึ่งมีทั้งเปลือกหอยน้ำจืดและเปลือกหอยทะเล โบราณวัตถุชิ้นพิเศษที่ขุดพบมีหลายประเภท ได้แก่ หลักฐานที่มีขนาดเล็กคือ ลูกปัดแก้วซึ่งพบถึง ๔๖ ลูก หลักฐานที่พบในปริมาณน้อย เช่น กระเบื้องดินเผา ตะคันดินเผา หัวแหวนทำจากหินกึ่งมีค่าตระกูลควอตซ์สีม่วง ชิ้นส่วนหม้อมีพวย (กุณที) เป็นต้น (ภาพที่ ๒๐)

ผลการกำหนดอายุที่แหล่งโบราณคดีหอแก้วพบว่า การอยู่อาศัยในระยะแรกเริ่มที่แหล่งโบราณคดีหอแก้วคงมีมาก่อนหน้าสมัยทวารวดีแล้วในช่วงอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๑ ชุมชนนี้ยังมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและมีการประกอบกิจกรรมอย่างหนาแน่นในช่วงสมัยทวารวดี ก่อนจะมีการทิ้งร้างไปในตอนปลายสมัยทวารวดีประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพราะไม่ปรากฏชั้นวัฒนธรรมโบราณภายหลังสมัยทวารวดีเลย

ภาพที่ ๒๐ การขุดค้นทางโบราณคดีข้างโรงเรียนหอแก้ววิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒

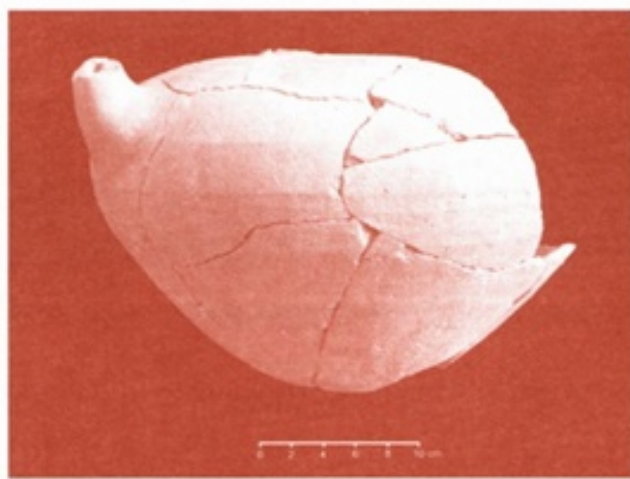
๒.๗.๓ การขุดค้นที่ตำบลธรรมศาลา

ดร.สฤณีพงศ์ ขุนทรง ยังได้ทำการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในเขตตำบลธรรมศาลา บริเวณ หมู่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ภายในหลุมขุดค้นขนาด ๒x๒ เมตร ได้พบชิ้นทับถมทางวัฒนธรรม สมัยโบราณที่มีความลึกรวมกันกว่า ๑๕๐ เซนติเมตร (ภาพที่ ๒๑)

ภาพที่ ๒๑ การขุดค้นทางโบราณคดีที่ตำบลธรรมศาลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

หลักฐานที่พบส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีห่อแอก แต่ที่แหล่งธรรมศาลา ยังได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาชิ้นพิเศษหลายชิ้น เช่น คนโทเขียนลายสีแดงเป็นรูปคล้ายกลีบบัว ฝาจุกภาชนะลายเขียนสีแดง และหม้อพรมน้ำ (กุ่มทึบะ) รวมทั้งยังได้พบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์ถังซึ่งไม่พบที่แหล่งโบราณคดีห่อแอก โดยที่หลักฐานทั้งหมดมีอายุอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี เท่านั้น (ภาพที่ ๒๒)

ภาพที่ ๒๒ หม้อมีพวย (กุ่มทึบะ) พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ตำบลธรรมศาลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

ผลการจัดลำดับชั้นทับถมและการกำหนดอายุที่แหล่งโบราณคดีธรรมศาลาพบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะ คือ ช่วงแรกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ซึ่งในช่วงนี้ไม่พบลูกปัดแก้ว และเศษเครื่องถ้วยจีนเลย ส่วนช่วงหลังมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ได้พบลูกปัดแก้ว (๑๔ ลูก) และเครื่องถ้วยจีน (๓ ชิ้น) อันจัดเป็นสิ่งของต่างถิ่นที่ใช่งบอความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้

๒.๔ สรุปความสำคัญของเมืองนครปฐมในสมัยทวารวดี

ข้อมูลที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีหอยเือก ตำบลพระประโทน ได้แสดงให้เห็นถึงกิจกรรมการอยู่อาศัยของชุมชนระยะแรกเริ่มก่อนที่จะมีการสร้างเมืองนครปฐมโบราณขึ้นเป็นเมืองใหญ่ ชุมชนนี้คงมีลักษณะเป็นหมู่บ้านซึ่งอาจมีการอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๑๑ ประชากรกลุ่มนี้มีการสรรหาทรัพยากรจากแหล่งน้ำจืดและทะเล จึงนำมาสู่การติดต่อกับชุมชน ร่วมสมัยทั้งภายในและภายนอกภูมิภาค โดยเฉพาะกับชุมชนเมืองท่าสมัยหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์

ข้อเสนอจากหลักฐานทางโบราณคดีข้างต้นนี้ดูจะมีความสอดคล้องกับข้อความในตำนานเมืองนครไชยศรีที่กล่าวว่า บริเวณนี้มีหมู่บ้านของพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ก่อนแล้ว และพวกพราหมณ์ได้บรรจุพระนันทาทองที่เคยใช้ดวงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ในเรือนหินในปีพ.ศ. ๑๑๓๓ คือช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แล้วต่อมาพระเจ้าศรีลิทธิไชยพรมเทพจึงได้สร้างเมืองนครไชยศรีขึ้นเป็นเมืองใหญ่

หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่า ชุมชนระยะแรกยังคงมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เมื่อมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับเวลา จึงทำให้มีการขยายขยายถิ่นฐานและเกิดการจตุระเขียบต่างๆ ของเมืองนครปฐมโบราณขึ้น วัฒนธรรมอินเดียที่ปรากฏมาตั้งแต่ระยะแรกเป็นปัจจัยสำคัญอันส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเป็นบ้านเมืองขนาดใหญ่ ดังที่ตำนานกล่าวถึงการสร้างเมืองนครไชยศรีภายหลังปี พ.ศ. ๑๑๓๓ โดยเมืองนี้มีการปกครองในระบอบกษัตริย์ ทั้งชนชั้นปกครองและชาวเมืองต่างยอมรับนับถือในพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาทเป็นศาสนาหลัก ก่อให้เกิดการก่อสร้างอาคารศาสนสถานขึ้นหลายแห่งเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ดังกรณีของพระประโทนเจดีย์ที่ตั้งอยู่กลางเมืองโบราณและเอกสารหลายฉบับต่างระบุว่ากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๑๔๔

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองนครปฐมโบราณที่มีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ นี้มีความสอดคล้องกันดีกับบันทึกของพระถังซำจั๋งในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ที่กล่าวถึงบ้านเมืองในแถบนี้ที่ชื่อ “โตโลโปตี” (To-lo-po-ti) ซึ่งเชื่อกันว่าหมายถึง “ทวารวดี” นั่นเอง เมื่อไม่นานมานี้ ศาสตราจารย์ โคลด ชาค (Claude Jacques) ผู้เชี่ยวชาญด้านการอ่านจารึกชาวฝรั่งเศสได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความเป็นไปได้หรือไม่ที่ทวารวดีคือเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้วยปรากฏวัฒนธรรมการบูชาพระวิฆณุและพระกฤษณะ (พบเทวรูปพระวิฆณุและพระกฤษณะหลายองค์ที่ ศรีเทพ) มากกว่าเมืองอื่นๆ เพราะชื่อ “ทวารวดี” หรือ “ทวารกา” คือ เมืองของ

พระกฤษณะทางตะวันตกของอินเดีย แต่นอกเหนือจากที่เราจะไม่พบเหรียญเงินมีจารึก “ศรিতวารวติศวรปุณยะ” ที่เมืองศรีเทพแล้ว ตำนานเกี่ยวกับพระกฤษณะนี้ยังเกี่ยวข้องกับตำนาน เมืองนครไชยศรีหรือนครปฐมโบราณด้วย เพราะตำนานที่รู้จักกันดีอีกเรื่องหนึ่งของเมืองนครปฐมคือ “พระยาาง-พระยาพาน” ซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม) โดยตำนาน พระกฤษณะนั้นผูกพันอยู่กับการปราบปรามอสูรต่างๆ ที่สำคัญคือ “ท้าวกังสะ” หรือ “พระยาางส์” และยังมี “พาดมาสุร” หรือ “พระเจ้ากรุงพาดมา” ซึ่งชื่อเหล่านี้คงเป็นต้นเค้าของนาม “พระยาาง” และ “พระยาพาน” (หรือพาล) ในตำนานของเมืองนครปฐมนั่นเอง

สำหรับความเจริญของเมืองนครปฐมโบราณที่เห็นได้ชัดเจนจากร่องรอยหลักฐานของ ศิลปกรรมทางพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก (มีหลักฐานของศาสนาพราหมณ์อยู่บ้างเล็กน้อย) คงมีพื้นฐานสำคัญที่ขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจของเมืองซึ่งเน้นการทำเกษตรกรรม คือการ เพาะปลูกข้าวและการค้าขายกับต่างถิ่น โดยมีปัจจัยทางธรรมชาติที่เกื้อหนุนเป็นอย่างดีคือ สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยโบราณ และมีการขุดคูเมืองและ คูคลองต่างๆ ที่มีขนาดกว้างมากเป็นพิเศษ ทำให้เรือสินค้าสามารถเข้ามาติดต่อค้าขายภายใน เมืองได้อย่างสะดวก ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้เมืองนครปฐมโบราณกลายเป็นเมืองท่าค้าขายที่ สำคัญมากแห่งหนึ่ง ดังได้พบตราดินเผารูปเรือสำเภา หรือปู้นันและภาพสลักใบหน้าของพ่อค้า ต่างชาติบนแผ่นอิฐ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพ ภูมิศาสตร์ คือ มีการถอยร่นของชายฝั่งทะเลอ่าวไทยออกไปไกลกว่าเดิม ส่งผลให้แม่น้ำบางแก้ว ที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลักของเมืองนครปฐมโบราณเปลี่ยนทางเดินและหมดความสำคัญลง จึงกระทบต่อการยังชีพของชาวเมืองที่ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคโดยเฉพาะในการทำ เกษตรกรรม และกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของเมืองโดยรวมที่พึ่งพาการค้าขายกับต่างถิ่น ทำให้เมืองนครปฐมโบราณที่เจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนานต้องเสื่อมลงไปที่สุดในที่สุด หลักฐานที่ได้จาก การขุดค้นแหล่งโบราณคดี ที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณและอยู่ติดกับลำน้ำบางแก้วบ่งชี้ว่า ทั้งสอง ชุมชนนี้คงถูกทิ้งร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และไม่มีการกลับเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณนี้อีกเลย

๒.๙ เมืองโบราณกำแพงแสน

นอกจากเมืองนครปฐมโบราณแล้ว ในจังหวัดนครปฐมยังมีเมืองโบราณสมัยทวารวดี อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ที่บ้านกำแพงแสน ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน (ปัจจุบันเป็นค่ายลูกเสือ) ตัวเมืองตั้งอยู่ด้านใต้ของห้วยยางซึ่งไหลไปทางตะวันออกลงสู่แม่น้ำท่าจีน เมืองโบราณกำแพงแสน มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ กว้าง ๗๕๗ เมตร ยาว ๘๐๓ เมตร มีพื้นที่ภายในคูน้ำคันดิน ๓๑๕ ไร่ คูน้ำโดยรอบ มีความยาว ๒.๗๒ กิโลเมตร คูน้ำมีขนาดกว้างประมาณ ๓๐ เมตร คันดินมีช่อง ประตู ๘ ช่อง (ภาพที่ ๒๓)

ภาพที่ ๒๓ เมืองโบราณกำแพงแสน
(ภาพจากโปรแกรม Google Earth)

ภายในเมืองมีเนินดินหลายแห่งและมีสระน้ำรูปเหลี่ยม ๒ แห่ง แต่ไม่ปรากฏโบราณสถาน สมัยทวารวดี ทวารอบๆ เมืองพบร่องรอยของโบราณสถานหลายแห่ง เช่น เนินเจดีย์ที่บ้านรางพิกุล ตำบลทุ่งขวาง ชากเจดีย์ทางทิศใต้ของเมืองและทิศตะวันตกภายในวัดกำแพงแสน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้สำรวจพบโบราณวัตถุสมัยทวารวดีจำนวนหนึ่ง อาทิเช่น พระพุทธรูปศิลาศิลปะ ทวารวดี (อยู่ที่วัดกำแพงแสน และวัดสว่างชาติประชาบำรุง) พระพุทธรูปสำริด ธรรมจักรศิลา และฐานรองรับธรรมจักร แผ่นหิน (ระฆังหิน?) ชิ้นส่วนยอดเจดีย์ ลายปูนปั้น แท่นหินบดและ หินบด เศษภาชนะ ดินเผา ลูกปัด เป็นต้น

สำหรับโบราณวัตถุชิ้นพิเศษของเมืองโบราณกำแพงแสนคือ ธรรมจักร และฐานรองรับ ธรรมจักร ธรรมจักรวงนี้มีภาพบุคคลปรากฏอยู่เบื้องล่าง ซึ่งอาจเป็นของพระสุริยะ (สุริยะ) หรือ พระอาทิตย์ คล้ายกับธรรมจักรวงหนึ่งจากเมืองนครปฐมโบราณ ส่วนฐานรองรับพระธรรมจักรนั้น มีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อ่านได้ความว่า “พระธรรมจักรของพระมเหสีเจ้า มีเวียนสามรอบ มีอาการสิบสอง คือ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ กำหนดแล้ว ด้วยอาการละ ๔ ละ ๔ ฯ” ซึ่งคล้ายกับจารึกพระธรรมจักรพบที่เมืองนครปฐมโบราณนั่นเอง (ภาพที่ ๒๔)

ภาพที่ ๒๔ ฐานรองรับพระธรรมจักร ศิลปะทวารวดี พบที่เมืองกำแพงแสน
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๓ แมทธิว แกลลอน (Matthew D. Gallon) ได้เข้ามาศึกษาทางโบราณคดีที่เมืองกำแพงแสน (เพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก) โดยขุดค้นในบริเวณตัวเมืองเก่ากำแพงแสน ๔ จุด หลักฐานที่พบคือ เศษภาชนะดินเผา ลูกปัดแก้ว ก้อนอิฐ ซึ่งมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี โดยไม่พบหลักฐานที่มีอายุก่อนหน้าหรือหลังจากสมัยทวารวดีเลย ทั้งยังได้ขุดตรวจคันดินของเมืองซึ่งพบว่าก่อสร้างด้วยดินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การกำหนดอายุพบว่าการอยู่อาศัยในระยะแรกเริ่มราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ จนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หลังจากนั้นมึร่องรอยกิจกรรมเบาบางในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แต่ต่อมาเมืองนี้ก็คงถูกทิ้งร้างไปในที่สุด ซึ่งผลการขุดค้นมีความแตกต่างจากกรณีของเมืองนครปฐมโบราณอย่างชัดเจน เพราะการขุดค้นที่นครปฐมได้พบร่องรอยการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นตลอดช่วงสมัยทวารวดี อันแสดงว่าเมืองโบราณกำแพงแสนมีประชากรอยู่อาศัยเบาบางในสมัยทวารวดีหรือมีบทบาทไม่มากนักเมื่อเทียบกับเมืองนครปฐม

นางอัปสร พบที่เนินหิน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์

บทที่ ๓

อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณที่เมืองนครปฐม

สฤณีพงศ์ ขุนทรง

นอกเหนือจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงของชายฝั่งทะเลโบราณหรือการถอยร่นของอ่าวไทย อันอาจส่งผลให้ชุมชนและบ้านเมืองโบราณสมัยทวารวดีหลายแห่งจำต้องทิ้งร้างไปแล้ว ยังอาจมีปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการล่มสลายของวัฒนธรรมสมัยทวารวดีด้วยก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของวัฒนธรรมเขมรโบราณซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในประเทศกัมพูชา ในปัจจุบัน เพราะวัฒนธรรมเขมรได้แพร่หลายเข้ามามีบทบาทในเขตดินแดนประเทศไทยปัจจุบันนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (ราว พ.ศ. ๑๑๐๐) จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ (ราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๐๐) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ส่วนในเขตภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทยนั้นก็ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะหลักฐานในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ (ราว พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๗๕๐)

๓.๑ วัฒนธรรมเขมรกับการล่มสลายของวัฒนธรรมทวารวดี

ศาสตราจารย์ ปีแอร์ ดูปองต์ (Pierre Dupont) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวฝรั่งเศส ผู้เขียนหนังสืออันทรงคุณค่าของงานโบราณคดีและศิลปะทวารวดีเรื่อง “โบราณคดีมอญแห่งอาณาจักรทวารวดี” (L'archéologie mone de Dvāravatī) ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ (เพื่อเป็นอนุสรณ์หลังการวายชนม์ของท่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘) ได้กล่าวว่า ดินแดนของประเทศเขมรและอาณาเขตส่วนหนึ่งของประเทศมอญแถบลพบุรีอยู่ภายใต้การควบคุมของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งอาณาจักรกัมพูชา (ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๙๓ หรือครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๖) เพราะจารึกภาษาเขมรที่เมืองลพบุรีระบุถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

จารึกดังกล่าวคือ จารึกศาลสูง ภาษาเขมร หลักที่ ๑ ซึ่งมีประวัติว่าพบที่ศาลสูง (หลังศาลพระกาฬเมืองลพบุรีในปัจจุบัน) ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) ได้อ่านและแปลจารึกหลักนี้ไว้ได้ใจความว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๕๖๕ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ทรงมีรับสั่งให้ดาบสและภิกษุในเมืองนั้นบำเพ็ญตบะถวายแด่พระองค์ นอกจากนี้ยังได้พบจารึกศาลเจ้า เมืองลพบุรี ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับจารึกศาลสูง หลักที่ ๑ โดยมีเนื้อหากล่าวถึงการกลัปนาหรือถวายที่ดินคนรับใช้ และสิ่งของต่างๆ แด่พระบรมवासเทพ (พระนารายณ์) ทั้งยังมีคำว่า “สุรุกโลว” คือเมืองละโว้ปรากฏอยู่ด้วย ดังนั้นที่เมืองละโว้ (คือลพบุรี) จึงมีร่องรอยของเขมรในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ด้วยเหตุนี้ข้อสันนิษฐานหนึ่งในประเด็นการล่มสลายของทวารวดีจึงเกี่ยวข้องกับการปรากฏขึ้นของพระราชอำนาจของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ณ เมืองลพบุรี หรือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แต่ดูเหมือนว่าวัฒนธรรมเขมรในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ จะมีบทบาทเหนือเมืองลพบุรีและดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสักเป็นสำคัญ (คือเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์) แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดในแถบภูมิภาคตะวันตก

จนกระทั่งเข้าสู่รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรโบราณจึงได้แพร่หลายเข้ามายังดินแดนทางภาคตะวันตก ตามที่ศาสตราจารย์ ช็อง บวสเซลลิเยร์ (Jean Boisselier) เสนอว่า อาณาจักรทวารวดีคงเสื่อมลงราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรกัมพูชาได้แพร่ขยายอำนาจเข้ามายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๓.๒ ประติมากรรมศิลปะเขมรพบที่เมืองนครปฐม

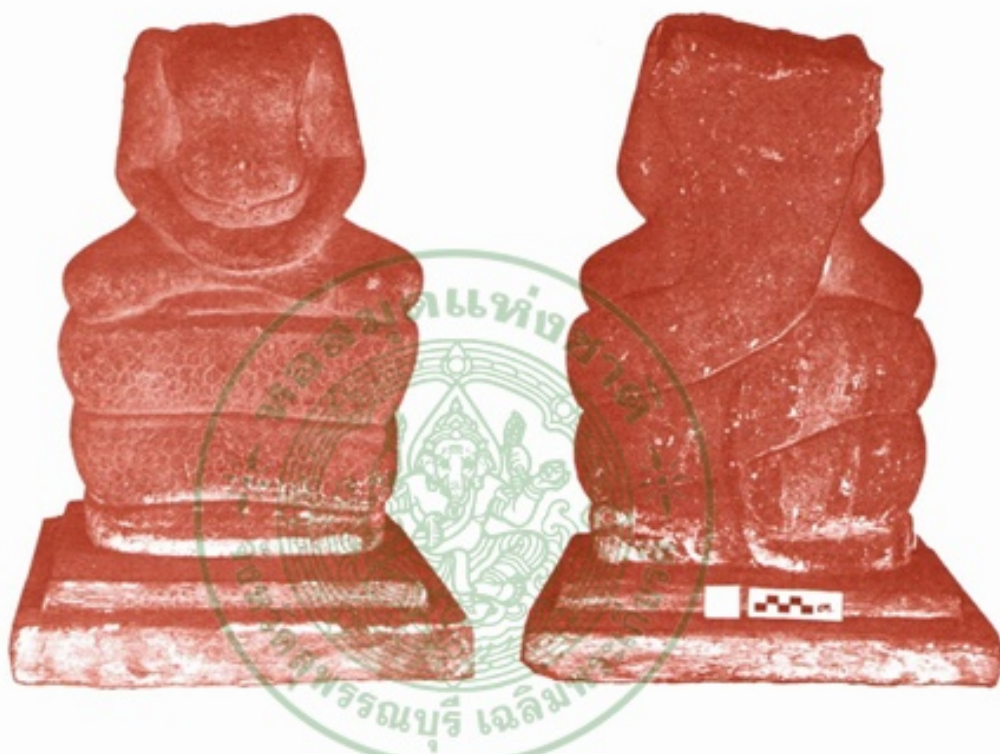
การศึกษาร่องรอยหลักฐานของวัฒนธรรมเขมรที่เมืองนครปฐมในสมัยโบราณจำเป็นต้องคำนึงถึงตำแหน่งที่พบโบราณวัตถุมากเป็นพิเศษ เพราะนอกจากพระพิมพ์ที่ได้จากการขุดแต่งวัดพระเมรุแล้ว ก็ไม่เคยพบโบราณวัตถุแบบศิลปะเขมรจากการขุดค้นหรือขุดแต่งทางโบราณคดีที่เมืองนี้เลย วัตถุส่วนใหญ่ล้วนพบจากการเก็บรวบรวมในสมัยรัชกาลที่ ๕ หรือการสำรวจโดยเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ และส่วนมากก็เป็นสมบัติของเอกชนซึ่งไม่ทราบตำแหน่งที่มาแน่นอน ทำให้การวิเคราะห์ร่องรอยของชุมชนบางแห่งที่อาจยังมีการอยู่อาศัยอยู่ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ทำได้อย่างยากลำบาก ในการสำรวจตามโครงการลุ่มแม่น้ำบางแก้ว-บางแพ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ก็ได้พบแหล่งโบราณคดีเพียง ๒ แห่งที่ได้พบโบราณวัตถุแบบศิลปะเขมร (จากทั้งหมด ๕๔ แห่งที่ทำการสำรวจ) คือแหล่งบ้านนายฤทธิ์และบ้านสระกระเทียม แต่หลักฐานที่พบก็มีจำนวนน้อยมากและเป็นวัตถุขนาดเล็กที่มีการเคลื่อนย้ายไปมาได้

โบราณวัตถุศิลปะเขมรจากเมืองนครปฐมโบราณส่วนใหญ่เป็นวัตถุที่เนื่องในศาสนา มีทั้งพระพุทธรูป พระพิมพ์ ประติมากรรมศาสนาพราหมณ์ และภาพปูนปั้นประดับศาสนสถาน ในที่นี้จึงแบ่งหัวข้อในการวิเคราะห์ตามประเภทของวัตถุ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ พระพุทธรูป

มีการค้นพบพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะเขมรที่เมืองนครปฐมอย่างน้อย ๗ องค์ องค์หนึ่งมีประวัติชัดเจนว่าขุดพบที่สนามจันทร์ แต่อีก ๖ องค์ไม่ทราบตำแหน่งที่พบแน่ชัด นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนเศียรนาคจำนวน ๒ เศียร และชิ้นส่วนพระเศียรทำจากหินทรายที่มีร่องรอยเบื้องหลังว่าคงเป็นพระนาคปรกอีก ๑ เศียร นำเสียดายที่พระพุทธรูปนาคปรก ๓ องค์อยู่ในสภาพชำรุด ส่วนพระเศียรซึ่งนำมาวิเคราะห์อายุสมัยได้ก็หักหายไปแล้ว มีเพียงพระพุทธรูปนาคปรก ๔ องค์ที่ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถานซึ่งยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ รวมทั้งชิ้นส่วนพระเศียรที่ทำจากหินทรายที่อยู่ในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ที่สามารถจะนำมากำหนดอายุสมัยได้ (ภาพที่ ๒๕)

พระพุทธรูปนาคปรกองค์แรกมีประวัติระบุเพียงว่าพบในจังหวัดนครปฐม พระวรกาย เบื้องหน้าและพระหัตถ์ในปางสมาธิชำรุดแตกหักไป ขนาดหน้าตักมี ๒ ชั้นก็ชำรุดไปบางส่วน แต่พระพักตร์ยังสมบูรณ์ดีอยู่ พระเนตรนั้นเปิดและมองตรง ที่สำคัญคือเป็นพระนาคปรกทรงเครื่อง เพราะใส่กระบังหน้าและสวมมณฑปคือตุ้มหู จึงกำหนดได้ว่าเป็นพระพุทธรูปนาคปรกในศิลปะ เขมรแบบนครวัด มีอายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ภาพที่ ๒๕ พระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะเขมร อยู่ในคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องศิลปะนครวัดอีก ๒ องค์ องค์แรกอยู่ในสภาพสมบูรณ์ ทรงสวมมงกุฎ มณฑป กรองคอ พาหุรัด ทองพระกรและทองพระบาท อีกองค์หนึ่งชำรุดเหลือเพียงส่วนพระวรกายตอนบน แต่ก็ทรงสวมมงกุฎและมณฑป พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้มีประวัติว่าพระยาศิริชัยบุรีนทร์ (ปลัดเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี) มอบให้

พระพุทธรูปองค์ที่สี่ขุดพบที่สนามจันทร์ ทรงประทับนั่งขัดสมาธิราบบนขนาดหน้าตัก ๒ ชั้น พระหัตถ์แสดงปางสมาธิ พระพักตร์มีลักษณะต่างจากพระพุทธรูปองค์แรกคือ พระเนตรเหลือบลงต่ำ ไม่สวมกระบังหน้า มีเพียงไรพระศกเป็นเส้นคาดกรอบพระพักตร์ พระเกศาถักขึ้นไป โดยมีพระเกตุมาลาเป็นทรงกรวย แต่ยังคงสวมมณฑป จากพุทธลักษณะที่พระเนตรเหลือบต่ำและไม่สวมกระบังหน้า จึงกำหนดได้ว่าเป็นพระพุทธรูปนาคปรกในศิลปะเขมรแบบบาเยน มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำหรับชิ้นส่วนพระเศียรของพระนาคปรกอีกเศียรหนึ่งในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ก็เป็นศิลปะเขมรแบบบายนเช่นกัน เพราะไม่สวมเครื่องประดับ พระเนตรเหลือบต่ำ และพระโอษฐ์อมยิ้มเล็กน้อย อันเป็นสุนทรียภาพของศิลปะบายนในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ยังเก็บเศียรประติมากรรมรูปบุคคล ศิลปะเขมรไว้อีกเศียรหนึ่ง ซึ่งไม่แน่ชัดว่าเป็นชิ้นส่วนพระเศียรของพระพุทธรูปนาคปรกหรือไม่ แต่ลักษณะทางศิลปกรรมก็มีความใกล้เคียงกับเศียรพระนาคปรกข้างต้น คือมีพระเนตรเหลือบลงต่ำ ตามแบบศิลปะบายน

นอกจากพระพุทธรูปนาคปรกแล้ว ยังได้พบพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนแสดง ปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา ส่วนพระกรซ้ายห้อยลงข้างพระวรกาย พระพักตร์มีพุทธลักษณะ ตามแบบศิลปะบายน ทรงครองจีวรห่มคลุม สบงมีชายผ้ารูปสี่เหลี่ยมอยู่เบื้องหน้าและมีรัดประคด คาดรอบบั้นพระองค์ ทั้งชายผ้าและรัดประคดมีลวดลายสลักอยู่ภายใน พระพุทธรูปองค์นี้มี แบบศิลปะคล้ายกับพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนศิลปะบายนที่ได้มาจากวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดอายุอยู่ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ภาพที่ ๒๖)

ภาพที่ ๒๖ พระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะเขมร อยู่ที่พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน

๓.๒.๒ พระพิมพ์

พบพระพิมพ์ดินเผาศิลปะเขมรจากเมืองนครปฐมโบราณอย่างน้อย ๖ แบบ แต่ส่วนใหญ่ มักพบจากการสำรวจหรือเป็นสมบัติของเอกชน ยกเว้นหลักฐานที่ได้จากการขุดแต่งวัดพระเมรุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยศาสตราจารย์ปิแอร์ ดูปองต์ และกรมศิลปากร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคงมีการเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณนั้นอีกครั้งภายหลังสมัยทวารวดี

พระพิมพ์แบบแรกพบที่วัดพระเมรุ แสดงภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับนั่งอยู่ในปราสาทที่มีสิงห์แบก และมีพระพุทธรูปปางสมาธิอีก ๒ องค์ ประทับนั่งอยู่ในซุ้มที่ขนาบปราสาทอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกำหนดอายุพระพิมพ์แบบนี้ไว้ในราว พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๐๐ หรือช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขณะที่หม่อมหลวงภัทราธร จิระประวัติ กำหนดให้อยู่ในศิลปะบาเยนตอนปลาย ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พระพิมพ์แบบนี้ ค้นพบหลายแห่ง เช่นในกรุปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และได้แพร่หลายลงไปไกลถึงภาคใต้เช่นที่วัดนาขอม จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระพิมพ์แบบที่ ๒ พบที่พระปฐมเจดีย์ แสดงภาพพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานโพธิ์บัลลังก์ เดิมศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ กำหนดให้เป็นพระพิมพ์ “แบบพระปฐม” ในสมัยทวารวดี เช่นเดียวกับความเห็นของศาสตราจารย์ มานิต วัลลิโภดม ที่กำหนดอายุพระพิมพ์แบบนี้ซึ่งค้นพบภายในกรุปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ในศิลปะแบบทวารวดีรุ่นหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ แต่พระพิมพ์แบบนี้ น่าจะเป็นศิลปะเขมรสังเกตได้จากลักษณะของเส้นพระเกศาที่ถักขึ้นไป ดังความเห็นของศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์ที่ว่าพระพิมพ์ในศิลปะเขมรแบบบาเยน มีอายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ทั้งยังได้ค้นพบที่วัดมหาธาตุราชบุรีและที่ปราสาทเมืองสิงห์ด้วย

พระพิมพ์แบบที่ ๓ พบที่พระปฐมเจดีย์ แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องแสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนฐานที่รองรับด้วยสิงห์ ๓ ตัว พระพุทธรูปประธานที่อยู่ตรงกลางของภาพนี้รายล้อมด้วยพระพุทธรูปแบบเดียวกันแต่มีขนาดย่อมกว่าซึ่งทั้งหมดอยู่ในกรอบซุ้มดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ กำหนดให้เป็นพระพิมพ์ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรแบบบาเยน มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้พบพระพิมพ์แบบนี้ที่เมืองหริภุญไชยด้วย

พระพิมพ์แบบที่ ๔ พบจากบ้านโดนด ตำบลพระประโทน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้นอกคูเมืองนครปฐมโบราณ เป็นภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องแสดงปางมารวิชัย ๓ องค์ ประทับนั่งอยู่ในซุ้มซึ่งเบื้องหลังเป็นต้นโพธิ์ พระพิมพ์แบบนี้และพระพิมพ์แบบที่ ๑ ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น คงสร้างขึ้นตามคติไตรกายของพุทธมหายาน ด้วยถือว่าพระพุทธรูปองค์ทรงมีพุทธภาวะ ๓ ลักษณะ คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมานกาย ซึ่งเทียบได้กับพระพิมพ์ศิลปะเขมรที่ค้นพบในกรุปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์กำหนดให้เป็นศิลปะแบบนครวัด ช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และยังได้พบพระพิมพ์ลักษณะคล้ายกันนี้ที่ปราสาทเมืองสิงห์และวัดมหาธาตุราชบุรีด้วย

พระพิมพ์แบบที่ ๕ พบที่บ้านบ่อโดนด เป็นเศษชิ้นส่วนที่ชำรุดแตกหักเหลือแต่ส่วนยอดของพระพิมพ์ จัดแสดงอยู่ที่อาคารพิพิธภัณฑ์ทวารวดีขององค์การบริหารส่วนตำบลพระประโทน จากรูปแบบที่พอสังเกตได้เข้าใจว่าเป็นพระพิมพ์ศิลปะเขมรแบบนครวัด มีอายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หากสมบูรณ์จะมีพระพุทธรูปทรงเครื่องปางสมาธิ และปางมารวิชัย ๒ - ๓ แถวที่ด้านล่าง ส่วนเบื้องบนเป็นแถวพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน โดยที่พระพุทธรูปทุกองค์อยู่ภายในกรอบซุ้มทรงปราสาท ตัวอย่างพระพิมพ์แบบนี้ค้นพบที่วัดมหาธาตุราชบุรี และในกรุปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพิมพ์แบบที่ ๖ คือ ชิ้นส่วนของดินเผาที่ใช้สำหรับการหล่อประกบกับแม่พิมพ์ พระโลหะสังเกตได้จากยังมีคราบเขม่าโลหะติดอยู่ที่ผิวหน้าของก้อนดิน ดังนั้นอาจมีกิจกรรม การผลิตพระพิมพ์แบบเขมรเกิดขึ้นที่เมืองนครปฐมโบราณด้วยก็เป็นได้ พระพิมพ์แบบนี้ทำตามคติของพุทธศาสนา มหายานอย่างแท้จริง ตรงกลางเป็นภาพของเทวหระ ๘ พักตร์ ๑๖ กร (ในภาพแสดงเพียง ๗ พักตร์) นั่งขัดสมาธิราบบนฐานบัว ล้อมรอบด้วยนางโยคินี ๘ ตน คือที่ฐาน ๕ ตน ด้านข้าง ๒ ตน และขนาบเศียรอีก ๒ ตน เบื้องบนสุดคือพระพุทธรูปนาคปรกอันเป็นตัวแทนของพระอาทิพุทธเจ้า พระพิมพ์แบบนี้เคยพบในกรุปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล และหม่อมหลวงภัทรธรร จิรประวัติ ต่างกำหนดอายุให้อยู่ในศิลปะเขมรแบบบายน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘

พระพิมพ์แบบที่ ๑

พระพิมพ์แบบที่ ๒

พระพิมพ์แบบที่ ๓

พระพิมพ์แบบที่ ๔

พระพิมพ์แบบที่ ๕

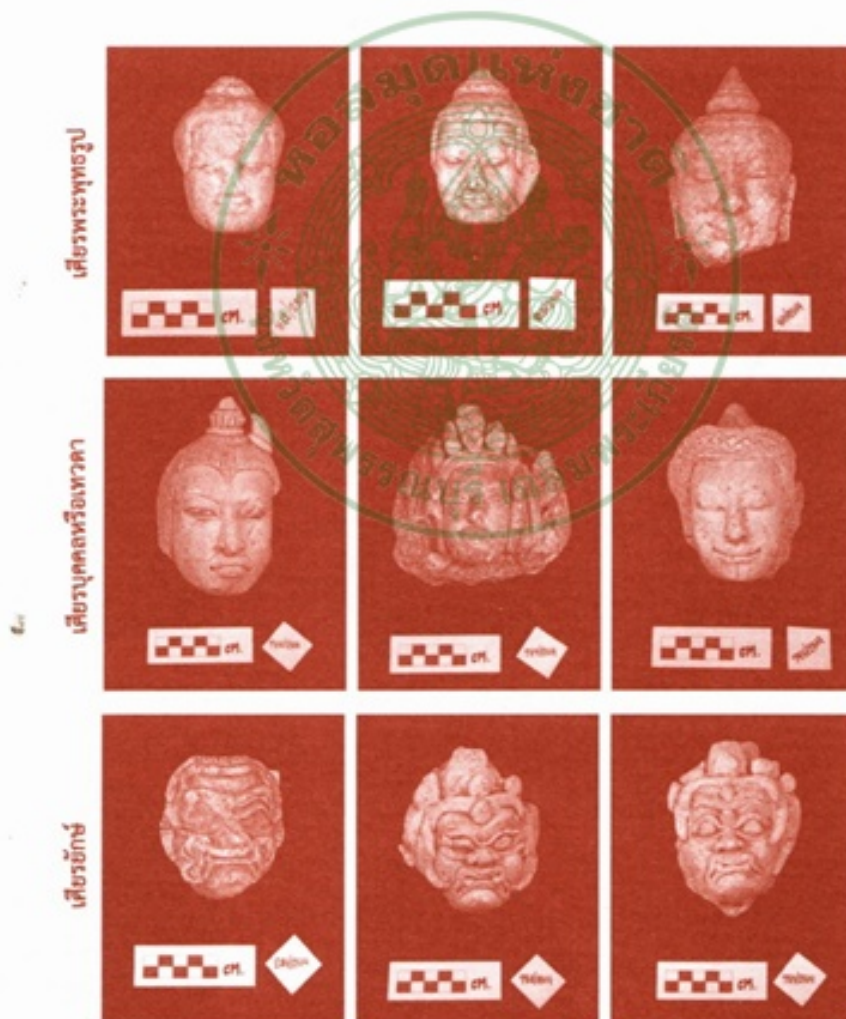

พระพิมพ์แบบที่ ๖

จากการศึกษาพระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผาแบบศิลปะเขมรซึ่งมีประวัติว่าพบที่เมืองนครปฐมโบราณข้างต้น (ภาพที่ ๒๗) ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักฐานศิลปกรรมในช่วงสมัยนครวัดและบายน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จนถึงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ราว พ.ศ. ๑๖๕๐ – ๑๗๘๐) และสะท้อนถึงเปลี่ยนแปลงคือ คติของพุทธศาสนาหายานที่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน อันเป็นผลมาจากวัฒนธรรมเขมรที่ได้แพร่หลายเข้ามาในดินแดนแถบนี้

๓.๒.๓ ภาพปูนปั้นประดับศาสนสถาน

ในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ได้เก็บรักษาวัตถุนูนปั้นที่มีรูปแบบของศิลปะเขมรสมัยบายน คือ งานประติมากรรม จำนวน ๓๕ ชิ้น ที่มีทั้งเศียรพระพุทธรูป รูปบุคคลหรือเทวดา และยักษ์ ซึ่งในทะเบียนระบุว่าพบที่วัดพระประโทนเจดีย์ โดยขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ (ภาพที่ ๒๘)

ภาพที่ ๒๘ ประติมากรรมปูนปั้นจากเจดีย์จุลประโทน
อยู่ในคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

วัตถูปูนปั้นเหล่านี้เองที่ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ เคยใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนแนวคิดว่ามีอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรปรากฏขึ้นที่เมืองนครปฐมโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดร.พิริยะเทียบแบบศิลปะของวัตถุนี้นี้กับภาพปูนปั้นที่ได้จากสระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และโบราณวัตถุจากเนินทางพระ อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ทั้งยังกล่าวด้วยว่าเป็นรูปแบบของศิลปะมอญที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากเขมรที่เข้ามาปกครองภาคกลางของไทยในขณะนั้น

ขณะที่ ดร.โฮรัม วูดวาร์ด (Hiram Woodward) ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่าวัตถูปูนปั้นจากเมืองนครปฐมกลุ่มนี้มีน้ำหนักเบา เนื้อปูนค่อนข้างมีรุกรุน ด้วยมีส่วนผสมของเนื้อปูนที่ใช้หายากกว่าภาพปูนปั้นในสมัยทวารวดี และจากการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะก็บ่งชี้ว่าน่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ เหตุใดวัตถูปูนปั้นศิลปะเขมรเหล่านี้จึงมีประวัติว่าได้มาจากวัดพระประโทนเจดีย์ เพราะเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าทั้งพระประโทนเจดีย์และเจดีย์จุลประโทนที่ตั้งอยู่ห่างออกไปไม่ไกลนั้นต่างเป็นเจดีย์ในศิลปะทวารวดี เพราะแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่วัตถูปูนปั้นเหล่านี้จะมาจากพระประโทนเจดีย์ เพราะเจดีย์องค์นี้เพิ่งได้รับการขุดแต่งไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ขณะที่เจดีย์จุลประโตนั้นผ่านการขุดแต่งมาแล้ว ๒ ครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ และ พ.ศ. ๒๕๑๑ วัตถูปูนปั้นกลุ่มนี้จึงอาจได้มาจากเจดีย์จุลประโทน ศาสตราจารย์ดุบองต์เองก็เคยตั้งข้อสังเกตถึงร่องรอยของศิลปะเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ที่ปะปนอยู่ในเค้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปและใบหน้าบุคคลที่ได้จากการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ สอดคล้องกับความเห็นของศาสตราจารย์เซเดส์ ที่ท่านเคยกล่าวถึงการซ่อมแซมเจดีย์จุลประโทนในระยะสุดท้ายซึ่งมีการนำพระพุทธรูปภาคปรกเข้ามาประกอบด้วยว่า อาจเกิดขึ้นในช่วงที่วัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนในแถบนี้ก็ได้

๓.๓ บทบาทของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีร่องรอยของวัฒนธรรมเขมรแพร่หลายเข้ามายังเมืองนครปฐมโบราณ ตั้งแต่ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ คือ รัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ทรงครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๒๔ ถึงหลัง พ.ศ. ๑๗๖๑)

จารึกปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา (K.๔๐๘) ได้กล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งได้ทรงขยายอำนาจไปยังดินแดนต่างๆ จารึกตอนหนึ่งกล่าวถึงชื่อบ้านเมืองอันเป็นที่ประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาค จำนวน ๒๓ แห่ง ในจำนวนนี้มี ละโว้ ทยปุระ สุวรรณปุระ คัมพูกัญญา ชยราชบุรี ศรีชัยสิงห์บุรี และศรีชัยวัชรบุรี ชื่อเหล่านี้คงจะตรงกับเมืองละโว้ เมืองในจังหวัดสุพรรณบุรี (แหล่งโบราณคดีเนินทางพระ อำเภอสามชุก) เมืองสระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เมืองราชบุรี เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และเมืองเพชรบุรี ตามลำดับ

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดภายหลังจากการแพร่หลายเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรในสมัยบายน ประกอบด้วย มีการสร้างเมืองตามแบบเขมร ดังกรณีเมืองสิงห์และเมืองสระโกสินารายณ์ที่มีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส มีการก่อสร้างปราสาทในศิลปะบายน เช่น ปราสาท สามยอดลพบุรี ปราสาทเมืองสิงห์ วัดมหาธาตุราชบุรี วัดกำแพงแลงที่เมืองเพชรบุรี และมีการสร้างรูปเคารพตามคติพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบแล้วหลายองค์ และยังได้พบรูป “พระอวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี” ทั้งที่ลพบุรี เมืองสิงห์ และเมืองสระโกสินารายณ์

๓.๓.๑ เมืองนครปฐมโบราณกับเมืองสระโกสินารายณ์

สำหรับรูปพระอวโลกิเตศวรเปล่งรัศมีจากเมืองสระโกสินารายณ์ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี ได้ค้นพบจากการขุดแต่งโบราณสถานที่เรียกว่า “จอมปราสาท” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ แต่พบเฉพาะท่อนพระองค์ที่มีความสูง ๑.๑๕ เมตร ส่วนพระเศียรและพระกรทั้ง ๘ หักหายไป ทว่าในพระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถานมีเศียรของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรศิลปะบายนเศียรหนึ่งซึ่งไม่ทราบที่มาชัดเจน ทั้งยังมีภาพถ่ายเก่าเมื่อครั้งมีการรวบรวมโบราณวัตถุไว้ที่ระเบียงครอบองค์พระปฐมเจดีย์ (ภาพที่ ๒๙) ก่อนจะสร้างอาคารพระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ ถ้าหากพระเศียรชิ้นนี้เป็นของพระอวโลกิเตศวรเปล่งรัศมีจากสระโกสินารายณ์จริง ก็หมายความว่าได้มาจากการเก็บโบราณวัตถุในมณฑลนครไชยศรีในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะในเวลานั้นอำเภอย่านโป่งเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครชัยศรี ก่อนจะแยกออกไปรวมเข้ากับจังหวัดราชบุรีในเวลาต่อมา (ภาพที่ ๓๐)

ภาพที่ ๒๙ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลปะเขมร ปัจจุบันอยู่ที่พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน

ภาพที่ ๓๐ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี ศิลปะเขมร จากเมืองสระโกสินารายณ์ จังหวัดราชบุรี
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี

เมืองสระโกสินารายณ์นี้อยู่ห่างจากเมืองนครปฐมโบราณไปทางตะวันตกประมาณ ๒๐ กิโลเมตร และมีเส้นทางน้ำที่สามารถเดินทางติดต่อถึงกันได้ไม่ยาก จากเมืองนครปฐมมีลำน้ำบางแหมเดิม คือคลองท่ายางบางแก้ว และคลองท่าผาวังแก้ว ไหลมาทางตะวันตกเฉียงใต้ แล้วเชื่อมกับคลองหนองดินแดงและคลองบางตาล แล้วไหลไปออกแม่น้ำแม่กลองตรงบริเวณบ้านท่าผาใกล้กับเมืองสระโกสินารายณ์

จากที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลกันมากนักและการค้นพบหลักฐานวัตถุศิลปะเขมรแบบบายนลักษณะคล้ายกันทั้งที่เมืองนครปฐมโบราณและเมืองสระโกสินารายณ์ จึงนำมาสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า การทิ้งร้างไปของชุมชนส่วนใหญ่ที่เมืองนครปฐมโบราณ คงเป็นผลมาจากการเจริญขึ้นของเมืองที่ได้รับวัฒนธรรมเขมรสมัยบายนในเขตลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เพราะโบราณวัตถุศิลปะเขมรจากเมืองนครปฐมส่วนมากมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แม้ว่าจะมีบางชิ้นที่เป็นศิลปะแบบนครวัด แต่รูปแบบของศิลปะนครวัดก็ยังทำสืบมาในสมัยบายนได้ โบราณวัตถุส่วนใหญ่ก็มีขนาดเล็กที่สามารถเคลื่อนย้ายได้

หลักฐานที่น่าเชื่อถือที่สุดคือภาพปูนปั้นศิลปะบายนจากเจดีย์จุลประโทน อันแสดงให้เห็นว่ามีการเข้ามาบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์องค์นี้อีกครั้งในสมัยบายน โดยมีรูปแบบศิลปะคล้ายกับที่ใช้ในการประดับตกแต่งศาสนสถานจอมปราสาทที่เมืองสระโกสินารายณ์ โบราณสถานจอมปราสาทนี้มีขนาดกว้างราว ๘๕ เมตร ยาว ๑๐๐ เมตร ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมืองสระโกสินารายณ์ เมืองนี้มีผังเมืองรูปสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส กว้างยาวด้านละประมาณ ๙๖๐ เมตร กำแพงเมืองเป็นคันดินสูงประมาณ ๖๐ เซนติเมตร กว้าง ๑๐ เมตร ทางด้านใต้ติดกับลำน้ำแม่กลอง ชื่อของเมืองนี้มาจากชื่อสระน้ำทางทิศเหนือที่มีขนาดใหญ่และชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า “สระโกสินารายณ์” และยังมีสระน้ำและโบราณสถานขนาดเล็กอีกหลายแห่ง แต่ในปัจจุบันเมืองนี้ก็ถูกบุกรุกทำลายไปจนไม่เหลือสภาพให้ศึกษาได้แล้ว

น่าสังเกตว่าวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏขึ้น ณ เมืองนครปฐมโบราณ ไม่ได้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนผังเมืองให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม หรือมีการก่อสร้างปราสาทขึ้นแบบเมืองสระโกสินารายณ์ เพียงแต่มีร่องรอยของศิลปะเขมรที่ศาสนสถานที่มีมาก่อนทั้งวัดพระเมรุและเจดีย์จุลประโทน ส่วนข้อมูลด้านชุมชนโบราณยังมีอยู่ไม่มากนัก นอกจากบริเวณบ้านบ่อโตนดทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมือง อันเป็นแหล่งที่พบพระพิมพ์ศิลปะเขมรหลายชิ้น

สาเหตุที่ทำให้ไม่มีการปรับเปลี่ยนผังเมืองหรือมีการก่อสร้างปราสาทขึ้นนั้น อาจเป็นเพราะเมืองนครปฐมโบราณมีขนาดใหญ่และมีศาสนสถานสำคัญที่มีความใหญ่โตหลายแห่งอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีการจัดระบบหรือทำการก่อสร้างเพิ่มเติม และในขณะนั้นคงมีการอยู่อาศัยของประชากรค่อนข้างเบาบาง ด้วยชุมชนหลายแห่งคงทิ้งร้างไปเพราะขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค และอาจมีการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนส่วนใหญ่ไปยังชุมชนใหม่ เพราะเมืองสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จะตั้งอยู่ตามลำน้ำแม่กลอง ได้แก่ เมืองสิงห์ เมืองสระโกสินารายณ์ และเมืองราชบุรี แม่น้ำแม่กลองจึงกลายเป็นเส้นทางการค้าขายหลักของภูมิภาค เห็นได้จากการค้นพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๒๒) เป็นจำนวนมากจมอยู่ในลำน้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านเมืองราชบุรี

การละทิ้งชุมชนเดิมไปตั้งหลักแหล่งยังสถานที่แห่งใหม่เช่นนี้ก็มิกระไรที่คล้ายกันคือการเคลื่อนย้ายชุมชนจากเมืองคูบัวขึ้นมาอยู่ติดกับลำน้ำแม่กลองที่เมืองราชบุรี โดยทั้งสองเมืองนี้มีระยะทางห่างกัน ๕ กิโลเมตร ในกรณีเมืองนครปฐมโบราณนั้นน่าสังเกตว่าแหล่งโบราณคดีที่พบโบราณวัตถุแบบศิลปะเขมรจะกระจายตัวอยู่ทางตะวันตกของเมือง ซึ่งสัมพันธ์กับแนวลำน้ำบางแหมที่ไหลไปออกลำน้ำแม่กลองใกล้กับเมืองสระโกสินารายณ์ จึงอาจมีการอยู่อาศัยของชุมชนในช่วงเวลานี้บางแห่งตามแนวแม่น้ำบางแหม เพื่อเชื่อมต่อระหว่างเมืองสระโกสินารายณ์กับเมืองนครปฐมโบราณที่คาดว่าคงไม่ได้ถูกทิ้งร้างไปเสียทีเดียว

๓.๓.๒ ชื่อ “คัมพูกัฏฐนะ” ในจารึกปราสาทพระขรรค์

ในรายชื่อบ้านเมืองที่มีปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ที่กล่าวถึงข้างต้น ดูเหมือนว่าชื่อ “คัมพูกัฏฐนะ” จะก่อให้เกิดประเด็นถกเถียงทางวิชาการมากที่สุด สาเหตุคงเนื่องมาจากเมืองอื่นๆ นั้นสามารถสืบค้นได้ไม่ยากเพราะมีชื่อเรียกที่ยังคงใช้สืบเนื่องมาในปัจจุบัน แต่ชื่อ “คัมพูกัฏฐนะ” หรือเมืองของชาวสามพูเกะนั้นปรากฏอยู่ในจารึกสมัยโบราณเพียง ๒ ครั้ง และไม่พบร่องรอยของชื่อเมืองนี้ในปัจจุบัน

ชื่อเมือง “สามพูเกะ” ปรากฏขึ้นครั้งแรกในจารึกที่ฐานพระพุทธรูปยืนศิลปะทวารวดีค้นพบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ จารึกหลักนี้ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์กำหนดให้เป็นจารึกเขมรหลักที่ ๕๗๗ (K.๕๗๗) มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นจารึกภาษาสันสกฤต มี ๒ บรรทัด แปลความได้ว่า “นายกอารขะ เป็นอธิบดีแห่งชาวเมืองตั้งครุ และเป็นโอรสของพระราชแห่งสามพูเกะ ได้สร้างรูปพระมุนีองค์นี้”

ศาสตราจารย์เซเดส์เสนอเพียงว่า เมือง “สามพูเกะ” นี้คงตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ขณะที่ ศาสตราจารย์โคลด ซาค (Claude Jacques) กล่าวว่าแหล่งโบราณคดีที่ยังไม่มีใครรู้จัก แต่การปรากฏชื่อในจารึกที่ฐานของพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีย่อมยืนยันถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองนี้ได้ว่าต้องเกี่ยวข้องกับเมืองสมัยทวารวดี และจะต้องไม่ใช่เมืองละโว้หรือลพบุรี ซึ่งเป็นสถานที่ที่ค้นพบพระพุทธรูปองค์นี้ด้วย เพราะจารึกปราสาทพระขรรค์เองก็กล่าวแยกชื่อเมืองละโว้กับคัมพูกัฏฐนะอย่างชัดเจน ดังนั้นพระราชแห่ง “สามพูเกะ” ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จึงไม่น่าจะมีเมืองหลวงปกครองอยู่ที่เมืองละโว้

ดูเหมือนว่า อาจารย์ตรี อมาตยกุล จะเป็นท่านแรกที่เสนอว่า เมืองคัมพูกัฏฐนะน่าจะตรงกับเมืองสระโกสินารายณ์ ข้อเสนอนี้สามารถยอมรับได้หากพิจารณาถึงเรื่องลำดับของเมืองที่จารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวถึง (คืออยู่ระหว่างเมืองในจังหวัดสุพรรณบุรีและเมืองราชบุรี) ข้อมูลสำคัญที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานจอมปราสาทคือการค้นพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี ดังนั้นหากชื่อ “คัมพูกัฏฐนะ” ในจารึกปราสาทพระขรรค์จะเป็นชื่อเรียกของเมือง “สามพูเกะ” ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แล้ว ก็ควรมีที่ตั้งไม่ห่างจากเมืองสระโกสินารายณ์ และจะต้องมีพระราชปกครองอยู่ด้วยตามข้อความในจารึกที่ฐานพระพุทธรูปองค์นั้น

หากพิจารณาดำแหน่งของชุมชนหรือเมืองที่เจริญขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในเขตลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองสระโกสินารายณ์แล้ว จะพบว่ามีชุมชนพงดึกที่อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง ห่างออกไปจากเมืองสระโกสินารายณ์ทางตะวันตกเฉียงเหนือราว ๗ กิโลเมตรเท่านั้น แต่ชุมชนที่พงดึกก็มีขนาดไม่ใหญ่และมีหลักฐานไม่มาก เมื่อเทียบกับลักษณะของความเป็นเมืองที่จะต้องมีการขัตรีปกครอง จึงเหลือเพียง

เมืองนครปฐมโบราณที่อยู่ตั้งไม่ไกลจากเมืองสระโกสินารายณ์ที่มีความเหมาะสมทั้งในเรื่องความเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและการมีกษัตริย์ปกครองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จากหลักฐานเท่าที่มีอยู่จึงพอจะตั้งเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า เมืองของชาว “สามพูเกะ” อาจหมายถึงเมืองนครปฐมโบราณ ส่วน “คัมพูกปัญญะ” ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็คือบริเวณเมืองสระโกสินารายณ์ ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ โคลด ชาค เคยมีความเห็นว่า ไม่ควรเรียกสถานที่ประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคว่า “เมือง” แต่ควรเรียกว่า “เทศะ” เพราะพระพุทธรูปที่สถาปนาขึ้นนี้เพื่อประทานความเจริญมั่งคั่งแก่สถานที่ที่อยู่โดยรอบ ไม่เฉพาะแต่เมืองที่ประดิษฐานเมืองนครปฐมโบราณขณะนั้นจึงอาจรวมอยู่ในเทศะหนึ่งที่ชื่อ “คัมพูกปัญญะ” ด้วยก็เป็นได้ แต่ข้อสันนิษฐานนี้จำเป็นต้องทำการตรวจสอบเพิ่มเติม เพราะยังไม่พบร่องรอยของการอยู่อาศัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรจากชั้นดินทางโบราณคดีเลย

๓.๔ สรุพอธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณที่เมืองนครปฐม

โบราณวัตถุศิลปะเขมรจากเมืองนครปฐมโบราณถือเป็นหลักฐานที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของเมืองนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้อย่างดี โดยมีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในช่วงสมัยนายนภายใต้รัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เช่นเดียวกันกับหลักฐานของบ้านเมืองโบราณในภาคกลางและภาคตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในช่วงเวลานั้น อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญจากสมัยก่อนหน้านี้อือ การเจริญขึ้นของพุทธศาสนาเถรวาท

อย่างไรก็ตาม แบบแผนดังกล่าวนี้ก็หมดความสำคัญลงไปเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สวรรคตในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และบ้านเมืองต่างๆ ในแถบนี้ก็เริ่มเสื่อมลง ก่อนที่จะมีการสร้างบ้านแปงเมืองอีกครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังกรณีของเมืองราชบุรีและเมืองสุพรรณภูมิ (สุพรรณบุรี) ขณะที่บริเวณเมืองนครปฐมโบราณจะมีหลักฐานปรากฏชัดเจนอีกครั้งในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อมีการตั้งเมืองนครไชยศรีขึ้นใหม่ (สันนิษฐานว่าคือที่ตำบลท่านา อำเภอนครชัยศรี) โดยพบร่องรอยหลักฐานว่ามีการกลับเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณเมืองนครปฐมโบราณหรือเมืองนครไชยศรีเดิมซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตอีกครั้งหนึ่งด้วย

เศษภาชนะดินเผามีลายประทับในช่องสี่เหลี่ยมสมัยทวารวดี
ขุดพบที่เมืองโบราณนครปฐม พ.ศ. ๒๕๒๔

บทที่ ๔

นครปฐมสมัยสุโขทัยและอยุธยา

มนัสศักดิ์ รักอยู่

เมืองนครปฐมเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่มีขนาดใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง ต่อมาในสมัยที่อาณาจักรกัมพูชาแพร่ขยายอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมเข้ามาในประเทศไทยปัจจุบัน เมืองโบราณนครปฐมอาจมีความสำคัญน้อยลง จึงทำให้พบหลักฐานในสมัยนี้น้อยลงตามไปด้วย ต่อมาจึงปรากฏหลักฐานเด่นชัดทั้งด้านเอกสารและโบราณวัตถุสถานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในสมัยรัตนโกสินทร์ คือตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ได้บูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์

จากนั้นเป็นต้นมาเมืองนครปฐมก็ไม่เคยหลุดจากหน้าประวัติศาสตร์ไทยจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ก็มีคำถามที่น่าสนใจว่า เมืองโบราณนครปฐมก่อนสมัยรัตนโกสินทร์เป็นอย่างไร? ในที่นี้จึงได้รวบรวมหลักฐานที่พอจะทำให้เห็นภาพของเมืองนครปฐมในช่วงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์คือตรงกับในสมัยสุโขทัยและอยุธยา ดังนี้

๔.๑ เมืองนครปฐมในสมัยสุโขทัย

จากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้านที่ ๔ กล่าวถึง บ้านเมืองต่างๆ ในสมัยของพระองค์ มีกล่าวถึงบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำพระยาถึงภาคใต้ ดังนี้ พระบาง (จ.นครสวรรค์) แพรก (อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท) สุพรรณภูมิ (จ.สุพรรณบุรี) ราชบุรี เพชรบุรี และศรีธรรมราช (จ.นครศรีธรรมราช) แต่ไม่ปรากฏชื่อเมืองนครปฐม ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมืองโบราณนครปฐมอาจขึ้นอยู่อยู่กับเมืองขนาดใหญ่ใกล้เคียงคือเมืองสุพรรณบุรีหรือเมืองราชบุรีก็เป็นได้

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ ๑

ด้านที่ ๔ จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
กล่าวถึงบ้านเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ศิลาจารึกที่กล่าวถึงพระปฐมเจดีย์มีอายุเก่าแก่ที่สุดในช่วงสมัยสุโขทัยนี้ เป็นศิลาจารึกที่ได้ค้นพบในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม โดยนายพลโท พระยาสมุทสรพรการ เมื่อครั้งที่ท่านเดินทางไปสำรวจไปตรวจค้นศิลาจารึกเมืองสุโขทัย พ.ศ. ๒๔๓๐ ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ศิลาจารึกวัดศรีชุมมีลักษณะเป็นแผ่นหินอ่อนสีดำ สูง ๒ เมตร ๗๕ เซนติเมตร กว้าง ๖๗ เซนติเมตร หนา ๘ เซนติเมตร มีคำจารึกทั้ง ๒ ด้าน เนื้อหาคำในศิลาจารึกหลักศิลาลูกนี้แบ่งออกได้เป็นหลายตอน ดังนี้

ด้านที่ ๑

ตอนที่ ๑ บรรทัดที่ ๑ - ๗ ขำรุดมาก แต่เข้าใจว่าเป็นคำนำมีชื่อพระมหาเถรศรีศรีธาดา
ตอนที่ ๒ บรรทัดที่ ๘ - ๒๐ เป็นประวัติพ่อขุนศรีนาวนำถุม
ตอนที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๑ - ๔๐ เป็นเรื่องพ่อขุนผาเมืองตั้งราชวงศ์สุโขทัย
ตอนที่ ๔ บรรทัดที่ ๔๑ - ๕๒ เป็นคำสรรเสริญพระมหาเถรศรีศรีธาดา
ตอนที่ ๕ บรรทัดที่ ๕๓ - ๖๑ เป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในการเสด็จพระบารมี โดยการอธิษฐานต่างๆ ของพระมหาเถรศรีศรีธาดา

ตอนที่ ๖ บรรทัดที่ ๖๑ ของด้านที่ ๑ และบรรทัดที่ ๕ ของด้านที่ ๒ เป็นเรื่องพระมหาเถรศรีศรีธาดา เมื่อยังอยู่ในคิทธิเทศ แบ่งออกเป็น ๓ พลความ คือ

- ๑) ตั้งแต่บรรทัดที่ ๖๑ - ๗๕ เป็นเรื่องเจ้าเถรศรีศรีธาดา ทรงทำยุทธหัตถ์กับขุนจ้ง
- ๒) ตั้งแต่บรรทัดที่ ๗๖ - ๗๙ เป็นเรื่องเจ้าเถรศรีศรีธาดา ทรงเจริญวัยเป็นหนุ่ม
- ๓) ตั้งแต่บรรทัดที่ ๗๙ ของด้านที่ ๑ - ๕ ของด้านที่ ๒ เป็นเรื่องเจ้าศรีศรีธาดา

ได้ทรงศึกษาศิลปวิทยาแล้ว ทรงเบื่อหน่ายในฆราวาสวิสัยประกอบกับมีศรัทธาเลื่อมใสพุทธศาสนาจึงได้ออกผนวช

ด้านที่ ๒

ตอนที่ ๗ บรรทัดที่ ๖ - ๑๙ เล่าเรื่องพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ได้บำเพ็ญการกุศล และสร้างถาวรวัตถุในที่ต่างๆ

ตอนที่ ๘ บรรทัดที่ ๒๐ - ๔๘ เป็นเรื่องที่พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย

ตอนที่ ๙ บรรทัดที่ ๔๙ - บรรทัดสุดท้าย เป็นเรื่องการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุต่างๆ

สำหรับตอนที่กล่าวถึงการเดินทางมานมัสการและได้บูรณปฏิสังขรณ์ “พระธม” ปรากฏอยู่ในด้านที่ ๒ ระหว่างบรรทัดที่ ๑๘ - ๓๘ ที่ตั้งของพระปฐมเจดีย์แปลความตอนหนึ่งได้ว่า

“...กลางแห่งที่ชุมนุมพระมหาธาตุ เป็นเจ้าอันใหญ่ทั้งหลายตรธานเป็นป่าเป็นดง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเป็นเจ้าเอาตนเข้าไปเลิกไปก่อกระทำพระมหาธาตุหลวงคืน พระมหาธาตุด้วยสูงเก้าสิบห้าวา ไม่เหนื่อพระธาตุหลวงไซ้สองอ้อมสามอ้อม พระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้าพยายามให้แล้วแล้วจึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวาสหายปูนแล้วบริบวรณ พระธาตุหลวงก่อใหม่เก้าด้วยสูงได้ร้อยสองวา ขอมเรียกว่าพระธมนั้นแล ๐ สถิตครึ่งกลางนครพระกฤษณ์ ๐ เมื่อจักสหายปูนในกลางป่านั้นหาปูนยากหนักหนา หาปูนมิได้ พระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้า จึงอธิษฐานว่าดังนี้ “...กูแลยังจะได้ตรัสแก่สรรพเทพเดญานเป็นพระพุทธรูปร่างว่าไซ้ จงให้พบปูน ครั้นกูอธิษฐานบัดแมงแห่งนั้น ดายกายพบโป่งปูน อนึ่งหาขาดหนักหนา เอามาสหายพระธาตุก่อใหม่เก้าแล้วเอา มาต่อพระพุทธรูปหินอันหักพัง บริบวรแล้วปูนก็ยังเหลือเลย ๐ พระมหาธาตุหลวงนั้นกระทำปาฏิหาริย์อัศจรรย์หนักหนา และมีพระธาตุอันใหญ่ล้อมหลายแอกม ๐ ก่อทั้งมหาพิหารใหญ่ด้วยอิฐเสร็จบริบวรณแล้วจึงไปสืบค้นหาเอาพระพุทธรูปเก่าแก่แต่บุราณด้วยไกล ชั่วสองสามคืนเอามาประดิษฐานไว้ในมหาพิหาร ลางแห่งได้คอได้ตน ลางแห่งได้ผมได้แขนได้ออก ลางแห่งได้หัวตกไกลแลสี่คนหาม เอามาจึงได้ ๐ ลางแห่งได้แข้งได้ขา ลางแห่งได้มือได้ตีน ย่อมพระหินอันใหญ่ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียน เข็นเข้าในมหาพิหาร เอามาต่อติดประกิดด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทนิรมิตเอามาประกิดชิดชนเป็นตนพระพุทธรูป อันใหญ่ อันถาว อันราม งามหนักหนา เอามาไว้เต็มมหาพิหารเรียงหลายถ้อง ช่องงาม แก่กม.....ในมณิเทศในปาดลือบุตรนคร ไกลฝั่งน้ำอโนมาณี พระศรีรัตนมหาธาตุเป็นเจ้าชื่อศรีธาณูกดกา ๐ พระกฤษณ์ พร...หากประดิษฐาน ๐ พระกฤษณ์นั้น คือตนพระมหาสามิ ศรีศรัทธา จุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า คือตนพระราม พระนารายณ์เทพยวดี หากเที่ยวในสงสารภพอันโกล เกิดมาแล ๐...”

จารึก วัดศรีชุม

กว้าง ๖๗ เซนติเมตร สูง ๒.๗๕ เมตร

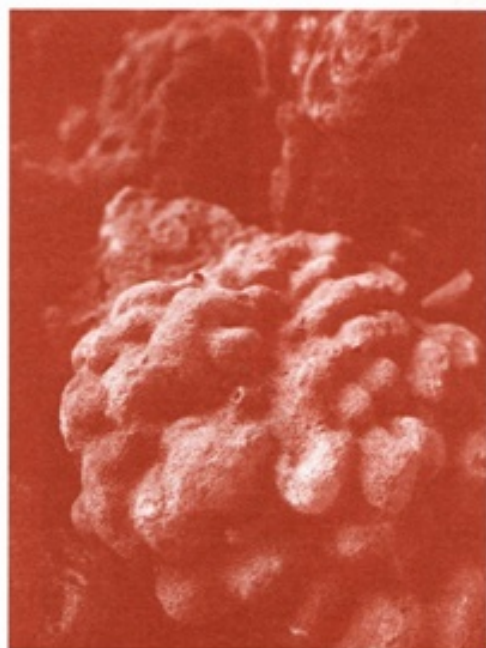
หนา ๘ เซนติเมตร

อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

จากเนื้อหาในศิลาจารึกทำให้ทราบว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๑๒ หรือหลังจากนั้นไม่นาน พระมหาเถรศรีศรธรราชจุฬามณีศรีรัตนสังฆมหาสาหมิเป็นเจ้า ซึ่งเป็นบุตรพระยาคำแหง (พระราม) เป็นหลานพ่อขุนผาเมือง รู้จักพระปฐมเจดีย์ว่าเป็นพระมหาธาตุขนาดใหญ่ อยู่ในที่รกร้างกลางป่า พื้นที่บริเวณนี้มีพระมหาธาตุมากมาย สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณนานมาแล้ว ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา จึงได้รวบรวมผู้คนมาขุดและบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ จากเดิมที่เคยสูงประมาณ ๔๕ วาไม้ แล้วก่ออิฐสูงเพิ่มเติมอีก ๗ วา หลังจากบูรณะเสร็จแล้วสูง ๑๐๒ วา

ในช่วงที่บูรณปฏิสังขรณ์อยู่ขาดแคลนปูนเป็นจำนวนมาก ด้วยในบริเวณพื้นที่ตั้งของพระมหาธาตุพระธมหรือพระปฐมเจดีย์อยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ไม่มีแหล่งหินปูนที่จะนำมาบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ด้วยแรงอธิฐานของพระมหาเถรศรีศรธรราชจุฬามณี จึงได้พบโป่งปูนพิเศษเป็นจำนวนมาก ส่วนของปูนที่พิเศษของพระมหาเถรศรีศรธรราชจุฬามณีนั่นสันนิษฐานว่า คงเป็นปูนที่นำซากปะการังและเปลือกหอยทะเลนำมาเผาไฟแล้วทำให้ละเอียดนำไปหมักในน้ำอ้อยจนกลายเป็นปูนชั้นดี พื้นที่บริเวณนี้ปัจจุบันอยู่ไม่ไกลจากพระปฐมเจดีย์ แถบบริเวณอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

น่าสังเกตว่าในปัจจุบันนี้ยังพบหลักฐานเป็นซากปะการังและเปลือกหอยทะเลอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณพระปฐมเจดีย์ และเนื้อความในจารึกตรงกับรายงานการเจาะสำรวจความมั่นคงโครงสร้างภายในของพระปฐมเจดีย์ โดยกรมศิลปากร ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๑ ตอนหนึ่ง ความว่า “ได้ทำการสำรวจเฉพาะส่วนที่สามารถตรวจสอบได้ โดยการเจาะรูขนาด ๕ เซนติเมตร เข้าไปในตรงแกนกลางเหนือบัลลังก์ ปรากฏผิวภายนอกเป็นอิฐก่อตันเข้าไปลึกประมาณ ๔.๑๕ เมตร จะมีช่องว่างระหว่างผิวภายนอกกับโครงสร้างภายใน ๒๐ เซนติเมตร เมื่อเจาะลึกต่อไปอีกเป็นอิฐก่อตันเข้าใจว่าเป็นยอดขององค์พระปฐมเจดีย์เดิม (พระปรางค์) สภาพภายในยังดีอยู่ ปูนก่อทำด้วยปูนหอยมิใช่ ปูนหิน...”

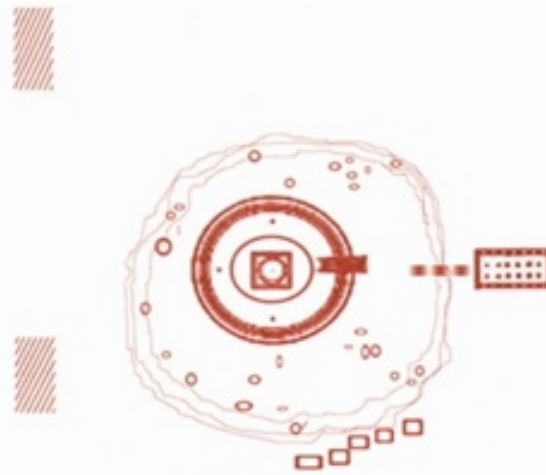

ปัจจุบันยังพบปะการังจำนวนมากอยู่ในบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์
มีทั้งที่กองอยู่รวมกันและนำมาก่อเขมอในสมัยรัชกาลที่ ๔

นอกจากการบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุแล้วยังได้ก่อสร้างมหาวิหารขนาดใหญ่ และ
ได้รวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ ของพระพุทธรูปหินในบริเวณใกล้เคียงมาต่อให้เป็นองค์สมบูรณ์ด้วย
ปูนที่เหลืออยู่ แล้วนำมาประดิษฐานเรียงกันเป็นแถวๆ ในมหาวิหารที่สร้างขึ้นใหม่ หลักฐาน
การบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ การก่อสร้างมหาวิหารตลอดจนถึงการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ
ของพระพุทธรูปมาซ่อมแซมของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจูนามนี้ศรีรัตนลังคามหาสามี มีปรากฏ
อยู่จนถึงสมัยการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏ
ในเรื่อง พระปฐมเจดีย์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ความว่า

“...พิเคราะห์ดูเห็นจะว่าจะเป็นองค์พระเจดีย์เดิมหักพังลงมา มีผู้ศรัทธามาเกลี้ยอิฐให้เป็น
เกาะขึ้น แล้วมาก่อเป็นพระเจดีย์กลมขึ้นอีกคราวหนึ่งเหมือนอย่างพระเจดีย์ในเกาะลังกา
ครั้นนานมายอดจะหักลงมาอีก จะมีผู้มาศรัทธาปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกคราวหนึ่ง จะเห็นว่าพระเจดีย์
แหลมจะไม่มั่นคง จึงเกลี้ยที่ให้เสมอเพียงไหล่แล้วก่อองค์ปรากฏต่อตั้งขึ้นไปแทนยอด ที่ริมขอบเว้า
ที่ก่อกำแพงแก้วไว้เป็นที่หักฉีกก่อนบันไดลงมาถึงพื้นเนินเก่าพิเคราะห์ดูบันไดก่อหีบองค์ระฆังเข้าไว้
เห็นจะเป็นของทำ ที่หลัง แต่วิหารอยู่ด้านตะวันออกบนเนินเรียงกันอยู่ทั้งสี่วิหาร วิหารพระนาคปรก
วิหารหนึ่งอยู่ข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถัดมาถึงพระวิหารพระไสยาสน์วิหารหนึ่ง วิหารไว้พระพุทธรูปต่างๆ
วิหารหนึ่ง วิหารพระปาเลไลยที่สุดด้านตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแถวกันมา แล้วมีพระเจดีย์ย่อมๆ
อีกหลายองค์ ไม่เป็นฝีมือในหลวงสร้าง เป็นฝีมือราษฎรชาวบ้านทำเล็กๆ ใหญ่ๆ เป็นของทำ
ที่หลังแน่ทีเดียว ที่ของเดิมแท้ๆ วิหารหลวงพระอุโบสถอยู่ที่พื้นแผ่นดิน วิหารอยู่ตรงเก่งจีนแล
พลับพลาทรงโปรดลงไป ด้วยเสาศิลาแลงมีปรากฏอยู่หลายต้น พระอุโบสถนั้นก็ตรงพระอุโบสถ
เดิวนี่ลงไป...”

จากหลักฐานทั้งหมด ทำให้สามารถสันนิษฐานถึงการบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ของ
พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังคามหาสามี ในสมัยนั้นออกเป็นแผนผังได้ดังนี้

สันนิษฐานแผนผังองค์พระปฐมเจดีย์ภายหลังการบูรณะ
ของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังคามหาสามี

สันนิษฐานแผนผังก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ใน สมัยรัชกาลที่ ๔

๑. พระวิหารเดิม
๒. วิหารพระนาคปรก
๓. วิหารพระไสยาสน์
๔. วิหารพระพุทธรูปปางต่างๆ
๕. วิหารพระป่าเลไลยก์

ภาพสันนิษฐานที่ตั้งพระวิหารในสมัยก่อนรัชกาลที่ ๔
 ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารทิศใต้ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร
 เขียนโดย จ้านง รัตนกุล เริ่มเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑

พระพุทธรูปที่พบบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์เมื่อครั้งบูรณะ
 พบว่ามีการต่อเศียรด้วยปูนแบบโบราณ

๔.๒ นครปฐมในสมัยอยุธยา

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นครปฐมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน มีลำดับชั้นของเมืองเป็นเมืองจัตวา พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจการปกครองโดยมีเสนาบดีเป็นผู้ช่วย มีผู้ปกครองหัวเมืองชั้นในเรียกว่า “ผู้รั้ง” จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. ๒๐๔๑ ทรงตั้งพระนามเมืองนครปฐมใหม่ โดยเรียกชุมชนที่ตำบลท่านา ริมแม่น้ำท่าจีนว่า “เมืองนครชัยศรี” และรวมเนื้อที่ของแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรีเข้าด้วยกัน ให้มีฐานะเป็นเมืองตรีชั้นใน

การที่เลือกชุมชนตำบลท่านาริมแม่น้ำท่าจีน และตั้งเป็นเมืองนครชัยศรีขึ้นมาใหม่เนื่องจากบริเวณพระปฐมเจดีย์อันเป็นศูนย์กลางของนครปฐมเดิม คงจะไม่มีผู้คนอาศัยอยู่มากและกลายเป็นที่รกร้าง และขาดน้ำ จึงเป็นการยากที่จะปฏิสังขรณ์ให้เมืองนครปฐมเป็นที่ตั้งเมืองใหม่ได้อีก การตั้งเมืองนครไชยศรีในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จากประวัติศาสตร์อยุธยา กล่าวว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงจัดตั้งเมืองนครชัยศรีหลังจากเสร็จสงครามกับพม่าคราวสมเด็จพระศรีสุริโยทัยสิ้นพระชนม์บนหลังช้างซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๔๑

เมืองนครชัยศรีในสมัยอยุธยาคาดว่าตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างแม่น้ำแม่กลอง คือแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีคูคลองมากมายเชื่อมต่อได้ทั้งเมืองหลวงและชาวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะคลองโยงและคลองบางเชือกหนังที่เชื่อมแม่น้ำนครชัยศรีและแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เป็นชุมทางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง ขณะเดียวกันมีสภาพพื้นดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชพรรณต่างๆ

การจัดการปกครองหัวเมืองในสมัยอยุธยานับตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงดำเนินการปรับปรุงแล้วนั้น ได้กำหนดให้หัวเมืองมีฐานะแตกต่างกันไปตามความสำคัญจากสูงสุดไปหาต่ำสุด คือ เมือง เอก โท ตรี จัตวา สำหรับเมืองนครไชยศรีมีฐานะเป็น “เมืองจัตวา” ซึ่งเป็นเมืองในเขตปกครองชั้นใน หรือเมืองในวงราชธานี เช่นเดียวกับเมืองราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม นครสวรรค์ ชัยนาท สุพรรณบุรี สมุทรสาคร ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ผู้ปกครองเมืองจัตวาเรียกว่า “ผู้รั้ง” ไม่เรียกเจ้าเมืองเพราะไม่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างเจ้าเมืองต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของราชธานีอย่างใกล้ชิด ในพระไอยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง กำหนดให้ผู้ปกครองเมืองจัตวา ถือศักดินา ๓,๐๐๐ แล้วมียศพร้อมกับราชทินนามเฉพาะแต่ละเมือง สำหรับเมืองนครไชยศรีผู้ปกครองมีราชทินนามว่า “ออกพระสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชื่อของพระปฐมเจดีย์ ปรากฏอยู่ในสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา เลขที่ ๖ และเลขที่ ๘ มีรูปภาพและข้อความเป็นภาษาไทยโบราณ “ปทม” และใกล้เคียงเขียน “บโพน” ที่ด้านล่างได้ภาพบอกศักราชที่สร้างพระประโพนเจดีย์ว่า “บโพนเมื่อสาธศาสนาได้ ๑๑๔๔ ปี”

สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๖ ไตรภูมิโลกสันฐานสมัยอยุธยา สมุดภาพไตรภูมิเล่มนี้ตามประวัติบันทึกไว้ว่าเป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ แต่ในหมายเหตุของบัญชีเอกสารมีสำเนาการบันทึกของนายสมภพ จันทรประภา รองอธิบดีกรมศิลปากรได้ทำบันทึกแสดงความคิดเห็นเสนอ นายเดโช สวานานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๑

ว่าน่าจะเป็นสมุดภาพเล่มที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ กรมขุนราชสีห์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีห์วิกรม ผู้กำกับกรมช่างศิลา และกรมช่างหมู่ ในรัชกาลที่ ๔ พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายชุมสาย) ลอกถ่ายลงมาจากจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ ของวัดราชประดิษฐฐาน ที่กรุงเก่า เมื่อคราวเสด็จไปทอดพระเนตรวัดนี้ เมื่อปีชาลอัฐศก จุลศักราช ๑๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๐๙) โดยอ้างหลักฐาน จากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน ตอนพระราชพิธีเดือน ๙ ความว่า

“...เมื่อปีชาลอัฐศก จุลศักราช ๑๑๒๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินกรุงเก่า เป็นเวลากำลังสร้างวัดราชประดิษฐ์ที่กรุงเทพฯ จึงเสด็จพระราชดำเนินไป ทอดพระเนตรวัดราชประดิฐานที่กรุงเก่า ได้ทอดพระเนตรเห็นลายเขียนที่ผนังโบสถ์ มีรูปผู้หญิง สวมเครื่องประดับศีรษะต่างๆ ไม่เหมือนรัตเกล้าละคร ดำรัสว่าเป็นการแต่งตัวอย่างที่มีมาใน กฎมนเทียรบาล ด้วยวัดราชประดิฐานนั้นคงจะต้องสร้างก่อนในแผ่นดินพระไชยราชา จึงเป็นที่ พระมหาจักรพรรดิ เมื่อยังเป็นพระเตียรราชาออกไปผนวชอยู่วัดนั้น เป็นวัดของพระเจ้าแผ่นดิน ในบรมราชวงศ์เชียงราย ซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างในขณะเขียนยัง อยู่เกือบเต็มผนัง ได้โปรดให้กรมขุนราชสีห์ลอกถ่ายลงมา...”

จากการวิเคราะห์อายุเอกสาร ของคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ โดยพิจารณาจากรายละเอียดของในภาพ เชื่อว่าเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา แต่จะเป็นฉบับคัดลอกขึ้น ใหม่หรือฉบับที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาอย่างไรนั้น จึงนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับสมุดภาพ ไตรภูมิฉบับหลวงกรุงธนบุรี เลขที่ ๑๐ ที่มีบานแผ่นบอกศักราชไว้อย่างชัดเจน และสังเกตจาก สภาพการชำรุดของเอกสาร รูปแบบของตัวอักษรที่ใช้เขียนบรรยาย จึงสันนิษฐานว่าสมุดภาพ ไตรภูมิเล่มนี้น่าจะเป็นต้นฉบับฝีมือสมัยอยุธยาที่ตกทอดกันมามากกว่าจะเป็นฉบับที่คัดลอก ขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔

เนื้อหาในเล่มไม่สมบูรณ์นัก แบ่งเป็น ๒ เรื่อง คือ หน้าต้นใช้บันทึกภาพเล่าเรื่องในไตรภูมิ โดยเริ่มจากภาพมหานครนิพพาน ภาพพระอริยบุคคล ๘ จำพวก ภาพอรุปรพหม รูปพรหม สวรรค์ ชั้นต่างๆ ภาพเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยภูเขา มหาสมุทร และทวีปทั้งสี่ ไปจนถึงนรกขุมต่างๆ เปรต อสุรกาย และภาพพุทธประวัติ ซึ่งมีเหลือ ๑ ภาพเท่านั้น จึงจบหน้าต้น หน้าปลายเริ่มต้น ด้วยแผนที่โบราณ แสดงภาพเมืองชายฝั่งทะเลตามความเข้าใจของผู้คนในสมัยนั้น สภาพบ้านเมือง และสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ภาพป่าหิมพานต์ จากนั้นเป็นทศชาติชาดก เริ่มต้น จากพระชาติสุดท้าย มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่างๆ แล้วย้อนกลับมาต่อด้วยพระชาติที่ ๑ เดมิยชาดก จนถึง พระชาติที่ ๘ พรหมนารถ โดยมีคำบรรยายสั้นๆ เขียนด้วยอักษรไทยโบราณ ภาษาไทยประกอบทุกภาพตลอดทั้งเล่ม

สำหรับภาพพระปฐมเจดีย์ ปรากฏอยู่หน้าปลาย ภาพที่ ๗๘ วาดเป็นภาพพระปรางค์ มีคำบรรยายไว้ด้านซ้ายของภาพเขียนว่า “ปทม” ถัดไปทางขวามีภาพพระปรางค์เช่นเดียวกัน แต่องค์ย่อมกว่าเล็กน้อย มีคำบรรยายใต้ภาพว่า “ปโทณเมื่อสาธนาสาสนาได้ ๑๑๙๙” ด้านบนของ ภาพพระปรางค์ มีกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าริมเส้นแม่น้ำ มีคำบรรยายว่า “ณคอรไชศรี”

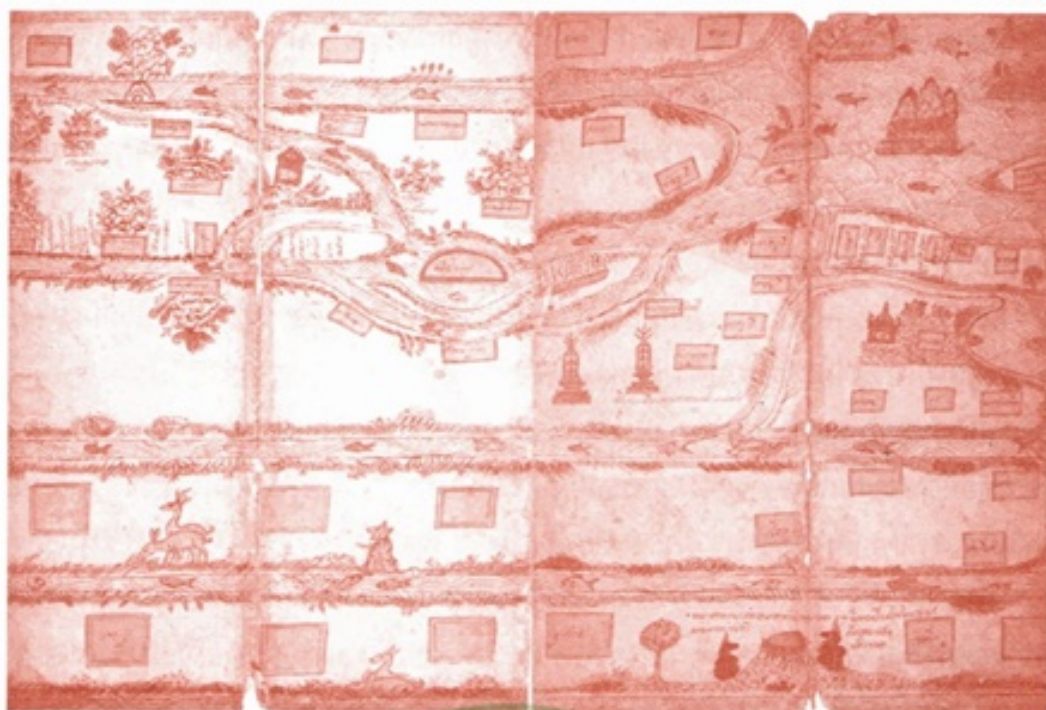
สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๘ ตอนนิรียกถา สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๘ ชื่อ แผนที่ไตรภูมิประกอบภาพจิตรกรรม ว่าด้วยตอนนิรียกถา สมุดภาพไตรภูมิเล่มนี้ มีประวัติกล่าวว่า เป็นมรดกของพระเจ้าจักรพรรดิพงษ์ (เจ้ากรมจาด) และนางจิบ ภรรยา พระเจ้าจักรพรรดิพงษ์ กับนายจิตรี บุตร ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหอพระสมุดฯ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ สภาพของสมุดภาพมีขนาดกว้าง ๒๕ เซนติเมตร ยาว ๖๐ เซนติเมตร หนา ๘.๕ เซนติเมตร บันทึกข้อความทั้ง ๒ ด้าน ชำรุดมาก กระดาษเปื่อยยุ่ย เนื้อหาไม่ครบเล่ม ทั้งหน้าต้นและหน้าปลายขาดหายไปหลายหน้า รวมทั้งเนื้อหาในเล่มบางส่วนก็หลุดเปื่อยขาดหายไป ทำให้ข้อความและภาพบางส่วนไม่สมบูรณ์ ไม่มีบานแพนกที่จะสามารถตรวจสอบอายุของเอกสารได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาจากภาพจิตรกรรมและเนื้อหาในเล่มแล้ว คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ สันนิษฐานว่าควรจะเป็นฝีมือในสมัยอยุธยา

เนื้อหาภายในเล่ม แบ่งเป็น ๒ ส่วน กล่าวคือ หน้าต้นเป็นภาพเล่าเรื่องในไตรภูมิ โดยเริ่มจากภาพมหานครนิพพานไปจนถึงขุมนรกต่างๆ เปรตแต่ละจำพวก อสุรกาย แล้วต่อด้วยภาพพุทธประวัติ ภาพเล่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่างๆ จบด้วยเรื่องทศชาติ ตั้งแต่พระชาติที่ ๑ ถึงพระชาติที่ ๙ โดยมีคำบรรยายสั้นๆ เขียนด้วยอักษรไทย ภาษาไทย ประกอบทุกภาพตลอดเล่ม

สำหรับภาพพระปฐมเจดีย์ ปรากฏอยู่หน้าปลาย ภาพที่ ๘๘ เขียนภาพเป็นลักษณะคล้ายพระปรางค์ฐานสิงห์ สีขาว มีคำบรรยายไว้ด้านซ้ายของภาพเขียนว่า “ปทม” ถัดไปทางขวามีภาพพระปรางค์เช่นเดียวกันแต่องค์เล็กกว่าลักษณะคล้ายกัน มีคำบรรยายใต้ภาพว่า “ปโทนเมื่อสาธนาได้ ๑๑๙๙” ถัดด้านบนของภาพพระปรางค์อยู่ริมเส้นแม่น้ำ มีคำบรรยายว่า “นครไชศรี”

สิ่งที่น่าสังเกตคือจากหลักฐานชื่อของพระปฐมเจดีย์ที่ปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๒ วัดศรีชุม ด้านที่ ๒ เรียกพระปฐมเจดีย์ว่า “พระธม” ซึ่งว่า “ธม” ในภาษาเขมร แปลว่า “ใหญ่” แปลความได้ว่า พระเจดีย์ หรือพระธาตุใหญ่ ครั้นต่อมาสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานในสมุดภาพไตรภูมิ เล่ม ๖ ชื่อ ไตรภูมิโลกสันฐาน และสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๘ ชื่อแผนที่ไตรภูมิ ตอนนิรียกถา มีการบันทึกชื่อพระปฐมเจดีย์ ว่า “ปทม” ซึ่งแปลว่า “นอน” ซึ่งอาจหมายถึงพระเจดีย์ หรือพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาบรรทมที่นี่ โดยมีการแตงนิทานผู้เรื่องเข้าไปอีกเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ

แต่ทว่าการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าภายหลังจากที่พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี มาบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์เสร็จแล้ว ครั้นในสมัยอยุธยาคงมีกลุ่มคนมาก่อสร้างวิหารพระไสยาสน์บนเกาะอิฐ ด้านทิศตะวันออกหน้าพระปฐมเจดีย์ หรือด้านหลังมหาวิหารที่พระมหาเถรศรีศรัทธา สร้างไว้ ด้านในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ยาว ๘ เมตร คนทั่วไปจึงเรียกพระปฐมเจดีย์ตามวิหารใหม่ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นว่า “พระปทม” ซึ่งแปลว่าพระนอน หรือพระไสยาสน์ก็เป็นได้

ภาพแสดงที่ตั้งพระปฐมเจดีย์และพระประโทนเจดีย์
จากสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เล่มที่ ๒ ไตรภูมิโลกสันฐาน สมัยอยุธยา
ที่มา: กรมศิลปากร, สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี, เล่มที่ ๑
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), ๔.

ภาพแสดงที่ตั้งพระปฐมเจดีย์และพระประโทนเจดีย์
จากสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เล่มที่ ๔ ตอนนิรียกถา
ที่มา: กรมศิลปากร, สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี, เล่มที่ ๑
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), ๖.

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่สำคัญ คือบันทึกคำให้การชาวกรุงเก่า ที่หอสมุดวชิรญาณ ได้รับต้นฉบับจากรัฐบาลอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษพบในหอหลวง ในพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่เมืองมันตะเลย์ เมื่อครั้งตีเมืองพม่าได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ บางตอนในหนังสือกล่าวว่าขุนนางพม่าชี้แจงว่า พระเจ้ากรุงอังวะ ให้เรียบเรียงจากคำให้การของพวกไทยที่ได้ไปครั้งตีกรุงศรีอยุธยา ได้บันทึกไว้เป็นภาษาพม่า ต่อมาทางคณะกรรมการได้มอบหมายให้นายมองต่อชาวพม่าแปลเป็นภาษาไทย โดยมีนายพันตรี หลวงโยธาธรรมนิเทศ (แจ่ม) นายแสง (เปรียญ) หลวงประพันธ์พัฒนาการ (ศร) พระยาโบราณราชธานินทร์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ช่วยกันตรวจแก้ถ้อยคำ

เนื้อความตอนหนึ่งว่าด้วยสิ่งซึ่งเป็นหลักประธานเป็นศรีพระนคร ดังนี้

“อนึ่งสิ่งที่เปนหลักเปนประธานนคร แลเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศกรุงศรีอยุธยานั้นคือ พระที่นั่งมหาปราสาท ยอดปราศรัย ๓ องค์ ยอดมณฑป ๑๑ องค์ รวมเป็น ๑๔ องค์ เปนพระราชมณเฑียรของพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์สืบมา ... พระมหาธาตุที่เป็น หลักกรุงศรีอยุธยา ๕ องค์... พระมหาเจดีย์ฐานที่เป็นหลักกรุง ๕ องค์ ... พระมหาพุทธปฏิมากรที่มีพระพุทธานุภาพเปนหลักกรุงนั้น ๘ องค์ คือพระพุทธศรีสรรเพชญ์ดาญาณยืนสูง ๘ วา หุ้มทองคำทั้งพระองค์อยู่ในพระมหาวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์...พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมกษยาว...พระประทุม พระประโทน เปนมหาธาตุใหญ่ อยู่ที่แขวงเมืองนครไชยศรีสององค์ ... สิ่งที่เป็นศรีพระนครกรุงศรีอยุธยาสืบมาโบราณ”

นอกจากหลักฐานเอกสารที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในช่วงที่ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ สมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการทำรากพระอุโบสถและรากโรงธรรม สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ ในขณะนั้นมีการขุดพบใบเสมาหินทรายจำนวนหนึ่ง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๗ ในราว พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้มีการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งก็ปรากฏว่าได้พบใบเสมา หินทรายสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนที่เหลืออีก ดังปรากฏหลักฐานจากเอกสาร ร.๗ พ.๑ เป็นจดหมายระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา กับ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่องใบเสมาที่พบ

โดยที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทูลปรึกษาขอพระราชทานวินิจฉัยเรื่องการเลือกใช้ใบเสมาสำหรับพระอุโบสถหลังใหม่ ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...หินเสมา เข้าใจว่าของพระอุโบสถเก่า ซึ่งทำขึ้นในรัชกาลที่ ๔ รื้อเก็บไว้มีอยู่สำหรับหนึ่ง และเข้าใจว่าขุดรากลงไปพบเสมาเก่ายุคทวารวดีได้กระมัง อยู่ใต้ดินอีกสำหรับหนึ่ง ปัญหาจึงมีอยู่สามอย่างว่าควรจะใช้เสมาสำหรับไหน (๑) ถ้าใช้สำหรับศรีวิชัยจะได้ชื่อทางโบราณคดี (๒) ถ้าใช้สำหรับรัชกาลที่ ๔ จะได้บำรุงรักษาพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๓) ถ้าทำใหม่จะได้ความงามจะสมควรปฏิบัติสถาน ไฉขอประทานพระดำริห์วินิจฉัย...”

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีจดหมายตอบกลับความตอนหนึ่งว่า

“ใบเสมาพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์นั้น เมื่อบอกว่าพบของเก่าหม่อมฉัน “หูผึ่ง” รีบไปดู แต่ไปเห็นเข้าออกจะเสียใจ ด้วยเป็นเสมาศิลาแดงซึ่งเห็นที่อื่นอยู่หลายแห่ง และไม่ถึงเป็นอย่างดีที่สุดของเสมาชนิดนั้น เช่นที่วัดมหาธาตุเมืองเพชรบุรี สันนิษฐานว่าพระอุโบสถนั้น จะเป็นของสร้างขึ้นภายหลังพวกลังกาวงศ์เข้ามาอยู่เมื่อเมืองอู่ทอง ยังเป็นประเทศราช ไม่ถึงชั้น สมัยทวารวดี...”

ใบเสมาสมัยอยุธยาที่กล่าวถึงนั้นปัจจุบันยังเก็บรักษาไว้ในระเบียงคด ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๘ หลักด้วยกัน เป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงการก่อสร้างพระอุโบสถในสมัยอยุธยา โดยมีตำแหน่งตรงกับพระอุโบสถหลังปัจจุบัน แต่ทว่าอยู่ในระดับพื้น

ใบเสมา หินทรายสีแดง พบท้องวัดพระปฐมเจดีย์
ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ระเบียงคดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ องค์พระปฐมเจดีย์

ลักษณะของใบเสมาที่พบนี้มีคล้ายกับใบเสมาหินทรายแดงที่พบ ณ วัดราชประดิษฐฐาน จ.อยุธยา และวัดเสด็จริมคลองสระบัว จ.อยุธยา อีกทั้งใบเสมาหินทรายแดงที่พบในอำเภอ นครชัยศรี และจังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ก็มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเอกสารยืนยันการสร้างพระปฐมเจดีย์ในสมัยอยุธยาปรากฏ อยู่ในเรื่องเล่านิทานพื้นบ้าน มีการนำมารวบรวมเรียบเรียง ในแผ่นดินสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นหนังสือพงศาวดารเหนือ ที่พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เมื่อครั้งดำรงพระเกียรติยศเป็นกรมพระราชวัง บวรสถานมงคล ได้มีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมเรื่องมาเรียบเรียง เมื่อปีเถาะนพศก จุลศักราช ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐) โดยมีความตอนต้นกล่าวถึงการเรียบเรียงว่า “ข้าพระพุทธเจ้า พระวิเชียรปรีชา น้อยเจ้ากรมราชบัณฑิตยฯ ได้รับพระราชทานเรียงเรื่องสยามราชพงศาวดาร เมืองเหนือ ตั้งแต่พระธรรมราช สร้างเมืองสาขณาโลยเมืองสวรรค์โลก ได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามพระเจ้าธรรมราชาธิราช เปนลำดับลงมาจนถึงพระเจ้าอู่ทอง สร้างกรุงศรีอยุธยา ไบราณราชธานี โดยกำลังสติปัญญาสักกานุรูปอันน้อย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ”

ในการเรียบเรียงหนังสือพงศาวดารเหนือของพระวิเชียรปรีชา (น้อย) นั้น ได้รวบรวมหนังสือที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จัดจำเป็นเรื่องราวต่าง ๆ กัน โดยเรื่องถึงการถึงการสร้างพระปฐมเจดีย์ปรากฏอยู่ในเรื่องพระยากง ได้กล่าวว่า

“๑ ขณะนั้นพระยากง ได้ครองเมืองกาญจนบุรี พระอรรคมเหสีทรงพระครรภ์ ให้หาโหรมาทำนายว่าจะเปนหญิงชาย โหรพิเคราะห์ดูก็รู้ว่าจะเป็นพระราชกุมาร โหรจึงกราบทูลว่า พระราชกุมารนี้มีบุญมากนัก ใจก็ฉกรรจ์ จะฆ่าพระราชบิดาเสียเป็นมั่นคง ครั้นทรงพระครรภ์แก่ กำหนดจะประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเอาพานรับพระราชกุมาร พระนลาตกระทบ ขอบพานเปนรอยบู่อยู่เปนสำคัญ พระยากงมาคิดแต่ในพระทัยว่าจะเอากุมารนี้ไว้ไม่ได้ พระยากงให้เอาพระราชกุมารไปฆ่าเสีย มารดาเห็นว่าพระราชบิดาจะเอาบุตรไปฆ่าเสีย นางคิดกรุณาแก่บุตร ยิ่งนัก จึงทำอุบายถ่ายเทปกปิดเสียให้กลบเกลื่อนสูญไปด้วยความคิดของนาง จึงลอบเอากุมารราชบุตรอายุ ๑๑ เดือนไปให้ยายหอมเลี้ยงไว้

ครั้นจำเริญวัยใหญ่ขึ้น ยายหอมจึงเอากุมารไปให้พระยาราชบุรีเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม พระยาราชบุรีให้ดูแลการงานเบ็ดเสร็จทุกสิ่ง ครั้นถึงเทศกาลเอาดอกไม้ทองเงินไปถวายพระยากง ทุกปีมิได้ขาด บุตรบุญธรรมจึงถามว่า ทำไมเอาดอกไม้ทองเงินไปให้พระยากงกาญจนบุรีด้วยเหตุอันใด พระยาราชบุรีบิดาเลี้ยงจึงว่าเราเป็นเมืองขึ้นแก่เขา พระราชบุตรตอบว่า ไม่เอาไปให้นั้นจะเป็นประการใด พระยาราชบุรีว่าไม่ได้ เขาจะว่าเราคิดขบถจะยกทัพลงมาจับเราฆ่าเสีย พระราชบุตรว่ากลัวอะไร พระยาราชบุรีก็นิ่งอยู่ ถึงปีแล้วหาเอาดอกไม้ทองเงินไปไม่ พระยากงเจ้าเมืองกาญจนบุรี เห็นว่าพระยาราชบุรีเป็นขบถเกณฑ์พลลงมาจะจับพระยาราชบุรีฆ่าเสีย

ครั้นพระยาราชบุรีรู้ดังนั้น จึงเกณฑ์คนประจำหน้าที่ให้บุตรบุญธรรมเป็นแม่ทัพ ยกออกไปทัพพระยากงกาญจนบุรีฯ ครั้นมาใกล้ประมาณ ๓๐ เส้น ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้แล้วให้มีหนังสือให้คนถือเข้าไปถึงพระยาราชบุรีเป็นใจความว่า ให้พระยาราชบุรีออกมาหาเรา แม้นมีออกมาหาเราจะปล้นเอาเมือง พระยาราชบุรีทราบดังนั้น ปลุกเข้ากับบุตรบุญธรรมว่าจะคิดประการใดดี ราชบุตรจึงว่าจะขออาสาชนช้าง พระราชบิดาก็จัดช้างพลายงามอนสูง ๖ คอกผูกเครื่องมั่น ให้บุตรบุญธรรมเป็นนายทัพ

ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกออกไป พระยากงเห็นดังนั้น ก็ผูกช้างพลายมงคลออกมาท่ามกลางพลเข้าโจมตีช้างพระราชกุมารฯ รับช้างพระยากงฯ เสียที่ขวางตัวทานบมียอยู่ พระราชกุมารจ้วงฟันพระยากงตายกับคอช้าง โพร่พลนายทัพนายกองแตกสลายหารับไม่ หนีไปเมืองพระราชกุมารขับพลไล่รุกขึ้นไปถึงเมืองกาญจนบุรีเข้าล้อมเมืองไว้แล้วเข้าปล้นเอาเมืองได้ โหราบโรหิตจึงยกพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อพระยาพาน

ครั้นเข้าประณมยา พระยาพานก็เข้าไปข้างใน ตั้งใจหมายจะสังวาสด้วยมารดา ก็เข้าไปในตำหนัก วิหารแม่ลูกฯ ร้องจะกินนม แม่ห้ามลูกไว้ว่าอย่าร้องไป ดูลูกเขาจะเข้าหาแม่ พระยาพานก็สอ่ดงใจ โฉนวิหารมาร้องดังนั้นก็ถอยออกมา ครั้นถึงตติยามก็กลับเข้าไปอีก แม่ห้ามลูกอยู่ที่ใดลูกนั้นร้องจะกินนม แม่จึงว่า อย่าเพ่อกินก่อน ดูลูกเขาจะเข้าไปหาแม่ พระยาพานตกใจ เหตุใดแม่จึงว่าดังนี้ ก็ถอยออกมา ครั้นถึงตติยาม ก็กลับเข้าไปอีกถึงมารดาฯ จึงถามว่าท่านเป็นบุตรผู้ใด

พระยาพานบอกว่าเปนบุตรพระยาราชนบุรี มารดาจึงถามว่า พระยาราชนบุรีได้มาแต่ไหน เจ้านี้เปนลูกของข้า เมื่อประสูติบิดาเอาพานทองรับ พระภักตร์กระทบบานเปนรอยบู้อยู่ ถ้ามีเชื้อสองพระฉายาเกิด พระองค์คือลูกของข้า ไหร่ทำนายว่ามีบุญนัก บิดาจึงให้เอาเจ้าไปฆ่าเสีย แม้จึงเอาไปฝาก ยายหอมไว้ พระยาพานได้สำคัญเปนแน่ก็ทรงพระกรแสงว่าได้ผิดแล้วฆ่าบิดาเสียดังนี้เศร้าพระไทยนักร จึงตรัสว่ายายหอมหาบอกให้รู้ไม่กี่ให้เอายายหอมไปฆ่าเสีย แร้งลงกิน จึงเรียกว่าทำแร้งมาจนคุ่มเท่าบัดนี้

๑ ขณะเมื่อพระยาพานฆ่าบิดากับยายเลี้ยงคิดเปนเวร ตั้งแต่ทำบุญให้ทานแก่ยาจกวรรณพิภ มิได้ขาดเปนนิตย์ พระอรรคมเหสีมีครรภ์แก่ประสูตรพระกุมารพระองค์หนึ่ง พระองค์เสนาหาในพระราชนบุตรีเปนกำลัง จึงทรงพระดำริห์ว่าบิดารักเราผู้บุตร เหมือนหนึ่งเรารักพระราชโอรสเราฉันนี้ มิควรที่เราจะกระทำเลย เพราะว่าเราเป็นคนโมหจริต มิได้คิดให้ผิด ด้วยเราหาไม่รู้ไม่ถือนี้ ก็เสียพระไทยสลดลง จึงปลุกษากันว่าทำไฉนจึงจะล้างกรรมเวรอันนี้ได้ ทรงพระดำริห์ว่ายังเห็นอยู่แต่องค์พระศิริमानนท์พอจะส่องสว่างได้ จึงให้อำมาตย์ราชเสวกาไปอาราธนาพระศิริमानนท์แลพระองค์ลิลมาฉันในพระมณเฑียรสถานให้ได้โดยเร็ว อำมาตย์ก็ชวนกันไปเที่ยวอาราธนาพระศิริमानนท์ พระองค์ลิลมาฉันซึ่งได้พระอรหันต์ตรัสรู้ธรรมพิเศษ เข้ามารับบิณฑบาตฉันในพระราชวัง ครั้นเพลาเช้าก็เข้าไปในพระราชวัง พระยาพานกราบนมัสการถวายเครื่องสุบะพยัญชนะแล้วเสร็จ ยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการตรัสถามพระผู้เป็นเจ้าว่า โยมนี้เป็นคนมีเดมนท์หารู้จักคุณแลโทษไม่ ฆ่าบิดาเสียฉนี้ผิดนักหนาแล้ว โยมนี้ทำผิดจะคิดหาความชอบ ฉนี้เห็นจะเป็นประการใด พระมหาเถรทั้งสองถวายพระพรว่า มหาบพิตรทำให้ผิดประเพณีให้เป็นกรรมถึงบิดุฆาฏ จะไปสู้มหาเวจีข้านานนัก นี่หากว่าพระองค์รู้สึกตัวว่าทำผิดคิดจะใคร่หาความชอบ จะให้ตลอดไปนั้นมิได้ แต่ว่าจะบำบัตเบาละ ๑๐ ส่วนเท่า คงอยู่สักเท่าส่วน ๑ ให้ก่อพระเจดีย์สูงช้วนกเขาเห็นจะค่อยคลายโทษลง

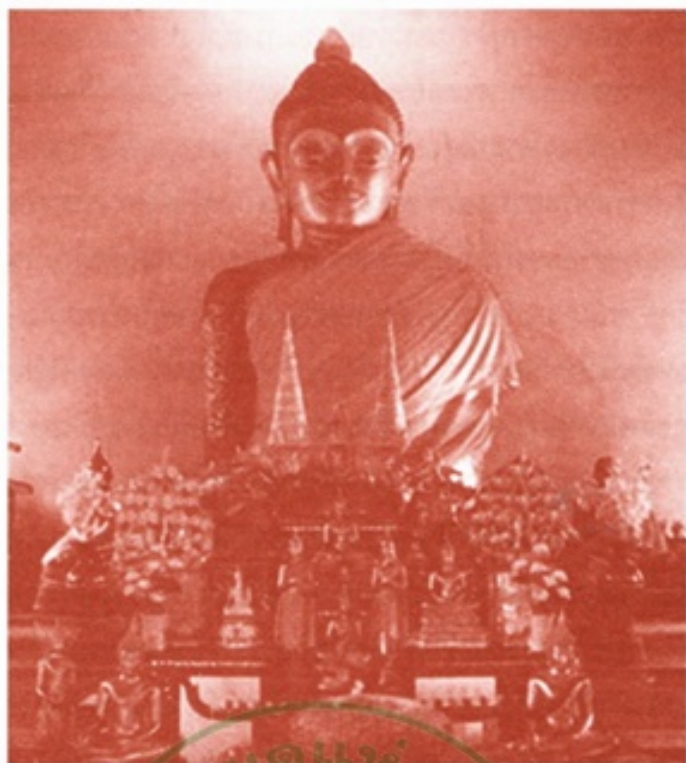
พระยาพานได้ฟังดังนั้นก็เลื่อมใสศรัทธา พระมหาเถรทั้งสองก็ลาไปอาราม ครั้นพระมหาเถรไปแล้ว จึงดำรัสสั่งให้เสนาบดีคิดการสร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงช้วนกเขาเห็น สร้างวัดเบื้องสูงทำปรัชัมทำพระวิหาร ๔ ทิศไว้พระจอมมองค์ ๑ พระสมาธิทั้ง ๓ ด้าน ประตุนวอนห้องใหญ่ปากกว้าง ๓ คอกทั้ง ๔ ประตู ทำพระเบียงรอบพระวิหาร แล้วบรรจุพระบรมธาตุพระเขี้ยวแก้วในพระเจดีย์ใหญ่เสร็จแล้ว ฉลองเล่น มโหรีศพรบ ๗ วัน ๗ คืน ให้ทานยาจกวรรณพิภแล้ว ให้บุรณพระแท่นประสูติพระพุทเจ้าณเมืองโกสินาราย์

๑ จุลศักราช ๕๕๒ ปีเถาะโทศก พระยาพานยกทัพขึ้นไปเมืองลำพูนไปนมัสการพระบรมธาตุพระพุทเจ้า ถึงสามปีแล้วก็ยกทัพกลับลงมาเมืองใต้ จึงปรายเงินทองต่างเข้าตอกดอกไม้ถวายพระบรมธาตุ มาทุก ๆ ตำบล มาแต่เมืองลำพูนลำปาง ลงมาทางเดิมบางนางบวชจนถึงเมืองนครไชยศรี สิ้นเก้าปี รู้ทั่วกันว่าพระยาราชนบุรีเปนบิดาเลี้ยงจะมาจับ ก็ยกทัพหนีขึ้นไปยังประเทศราช เสนาบดีจึงเชิญขึ้นครองราชสมบัติ ๔๔ ปีสวรรคต จุลศักราช ๖๖๔

๐ มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายยกพระราชกุมารขึ้นเสวยราชสวรวราธิปัตติ ถวายพระนามพระพรราชา ราชกรูปเป็นสุขยิ่งนัก ตั้งแต่นั้นมาได้ ๔๐ ปี สร้างวัดศรีสรรเพชญ์ วัดสวนหลวง พระองค์เสด็จสวรรคต จุลศักราช ๔๐๖ ปีออกฉศกพระรามบัณฑิตย์ ได้เสวยราชสมบัติ ถวายพระนามสมเด็จพระรามพงษ์บัณฑิตย์อุดมราชา ปิ่นเกล้าพระเจ้าอยู่หัว เสด็จยังพระที่นั่งจักรมุขเบื้องบูรพา จึงมีพระราชโองการตรัสแก่ขุนวิชาชำนาญธรรมเป็นนักปราชญ์ผู้ใหญ่ว่าด้วยจุลศักราชนั้น มากำกับอยู่ด้วยพระพุทศักราชนั้นหาควรไม่ ไปภายหน้ากุลบุตรจะเกิดมาเมื่อภายหลังน้ำใจก็จะกระด้างทั้งปัญญาก็จะน้อย ทั้งมีจิตก็จะมีมากกว่าสัมมาทิฐิ ครั้นจะไว้จุลศักราชต่อไปบัดนี้ พระพุทศักราชจะพ้นเพื่อนไปด้วยมีจิต ทิฐิจะยกย่องแต่ฝ่ายจุลศักราช พระพุทศักราชก็จะอยู่ในอำนาจอาณาจักร ทั้งอายุสัตว์ก็จะถอยจากเดือนปี ประเพณีจะแปรปรวนไปทุกที จึงมีพระราชโองการดำรัสแก่มหาโชติปราหมณ์กับขุนวิชาชำนาญธรรมให้ยกจุลศักราชออกเสียให้ตั้งพระพุทศักราชไว้เป็นกำหนดสืบไป พระพุทศักราชล่วงได้ ๔๕๕ พรรชานักชัตรกุกกุญจะสังวัจณศรีธณูไชยสร้างวัด โลกสุธาพระใจร้าย พระพุทศักราชได้ ๔๕๗ พรรชานักชัตรสังวัจณ พระสังฆราชลงมาแต่เมืองหงสาวดีจะลงมาตามถึงอัตถกถาจะเสื่อมสูญ ฤยังผู้ใดจะทรงไว้ได้ทั้งพระไตรปิฎกอยู่วัดโพธิ์หอม ขณะนั้นองค์อินทร์เป็นเชื้อมาแต่พระยาภาพักษ์ มาได้ราชสมบัติได้ ๓๕ ปี สร้างวัดน้ำพระเมรุ ไว้เป็นหลักพระพุทศศาสนา จุลศักราช ๔๐๐ ปี ขวดสัมฤทธิ์ศกเสด็จสวรรคต”

จากเนื้อความในพงศาวดารเรื่องพระยาทองจะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึงบ้านเมืองและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนจะสร้างกรุงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยมีความเกี่ยวข้องกับพระปฐมเจดีย์ คือ ตอนทีกล่าวถึงการที่พระยาพานดำรัสสั่งให้เสนาบดีคิดการสร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงชันนุกเขาเห็น สร้างวัดเบื้องสูงทำประธมทำพระวิหาร ๔ หักไว้พระจงกรมองค์ ๑ พระสมาธิทั้ง ๓ ด้าน ประตูแขวนหม้อใหญ่ปากกว้าง ๓ ศอกทั้ง ๔ ประตู ทำพระระเบียงรอบพระวิหาร แล้วบรรจุพระบรมธาตุพระเชี้ยวแก้วในพระเจดีย์ใหญ่เสร็จแล้ว ฉลองเล่น มโหรีศพรบ ๗ วัน ๗ คืน จากพงศาวดารเรื่องนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าคงนำโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านเรื่องการสร้างพระปฐมเจดีย์ของชาวบ้านแถบนี้มีสืบต่อมา

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุในสมัยอยุธยาอีกเป็นจำนวนมากตามวัดที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำในอำเภอเมืองนครปฐม และอำเภอนครชัยศรี เช่น วัดพระประโทนเจดีย์ ตั้งอยู่ที่ ถ.เพชรเกษม ต.พระประโทน อ.เมืองนครปฐม ภายในวัดพบโบราณสถานตั้งแต่สมัยทวารวดี และพบพระประธานขนาดใหญ่ในวิหารทำด้วยหินทราย ใบเสมาหินทรายสีแดงจำนวน ๘ ใบ มีลักษณะคล้ายกับใบเสมาที่พบบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อยของลายประดับ

พระประธาน วิหาร วัดพระประโทนเจดีย์ จ.นครปฐม

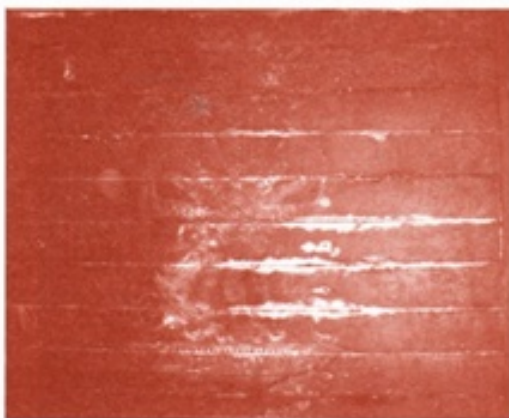

ใบเสมาหินทรายสีแดง อุโบสถวัดพระประโทนเจดีย์วรวิหาร จ.นครปฐม

วัดศรีมหาโพธิ์ เป็นวัดราษฎร์สังกัดมหานิกาย สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา เนื่องจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและพระพุทธรูปภายในวิหาร วิหารวางตัวตามแนวแกน วิหารหลังแรก (วิหารหลวงพ่อตะโกลี) มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวในแนวตั้ง ส่วนฐานมีลักษณะแอ่นโค้งลงแบบตักห้องช้าง หลังคามุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วย ด้านหน้าประตูทางเข้าเพียงบานเดียว ตรงสันนอกเสาแกะสลักลายไขปลาค้าง และลายแข้งสิงห์ ด้านหน้ามีหน้าต่างเพียง ๑ บาน ไม่มีหน้าต่าง เพดานวางซื่อลอยแบบสมัยอยุธยา เพดานบริเวณพระประธาน มีลวดลายเขียนบนพื้นสีแดง คล้ายกับวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี ตัวลายกนกเขียนคล้ายลายอ่อนอย่างจีน ส่วนลวดลายดาวเขียนอย่างไทย ลายเชิงและลายประจายามก้ามปู สันนิษฐานว่าสร้างราวสมัยกรุงศรีอยุธยา ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินทราย ๔ องค์ บนฐานชุกชีเดียวกัน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นคราวเดียวกันกับวิหาร

วิหารหลวงพ่อตะโกลี วัดศรีมหาโพธิ์ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม อายุราวสมัยอยุธยา

ลายดาวเพดาน วิหารหลวงพ่อตะโกลี
วัดศรีมหาโพธิ์ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

ลายดาวเพดาน วัดสระบัว จ.เพชรบุรี
สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย

พระพุทธรูปภายในวิหารหลวงพ่อดังโกสี วัดศรีมหาโพธิ์ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

วิหารหลังที่สอง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวในแนวนอน อยู่ด้านหลังวิหารแรก จากรูปแบบและตำนานของวัดพระศรีมหาโพธิ์ ทำให้คิดไปได้ว่าอาจสร้างขึ้นในภายหลัง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หินทรายแดงจึงได้นามว่า “หลวงพ่อดัง” ต่อมาไม่นาน มีผู้พบเห็นลำแสงดวงกลมลอยอยู่รอบๆ องค์พระจึงตั้งนามใหม่ว่า “หลวงพ่อดังแสงกายสิทธิ์” ซึ่งมีรูปแบบเดียวกันกับพระพุทธรูปในวิหารหลังแรก จึงน่าจะมีอายุราวสมัยอยุธยา

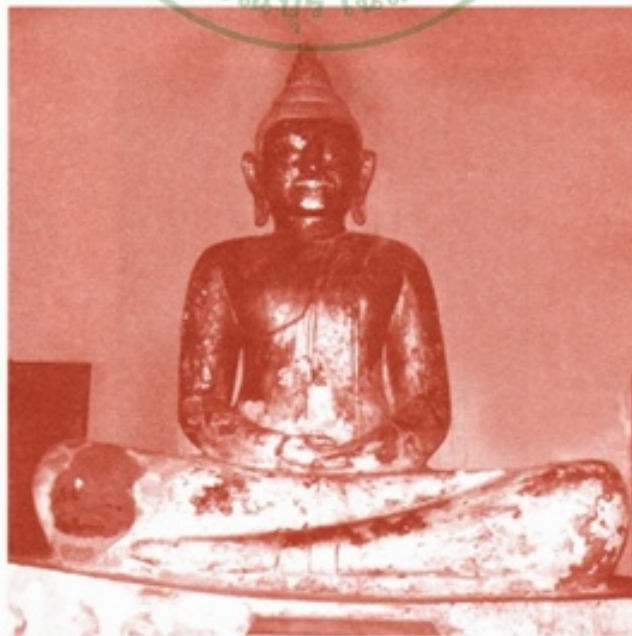
หลวงพ่อดังแสงกายสิทธิ์ วัดศรีมหาโพธิ์ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

วัดห้วยตะโก ตั้งอยู่ที่ ต.พะเนียด อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม พบใบเสมาหินทรายแดง ล้อมรอบอุโบสถเก่า สลักลวดลายสวยงามร่วมสมัยกับใบเสมาที่พบบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์

ใบเสมา รอบอุโบสถ วัดห้วยตะโก อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

ภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ หินทรายแดงพอกปูนปิดทองประดับ เปลวพระรัศมีไม่สูงนัก พระเกตุมาลาแบน พระเกศาขมวดทักษิณาวัตรมีขอบไรพระศก พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม ปลายพระกรรณงอน ครองจีวรห่มเฉียง ปลายสังฆาฏิตัดตรงยาวจรด พระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร

พระประธาน อุโบสถ วัดห้วยตะโก อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

วัดละมุด ตั้งอยู่ที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ตามประวัติกล่าวว่าสร้างใน พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยหลวงพ่อทอง อินทุ สุวณฺโณ (เดิมเป็นเจ้าอาวาสวัดธรรมศาลา ต่อมาจึงย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดละมุดใน พ.ศ. ๒๔๓๓) เมื่อสร้างอุโบสถแล้วจึงเห็นว่าบริเวณใกล้เคียงมีวัดโบสถ์ร้าง ภายในมีพระประธานศิลาขนาดใหญ่และพระขนาดต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก จึงอัญเชิญพระประธานและพระพุทธรูปอื่นๆ บางส่วนมาประดิษฐาน ณ วัดละมุด จากการสัมภาษณ์หลายคน กล่าวใกล้เคียงกันว่า ที่วัดโบสถ์มีพระวิหารและปราสาท มีพระองค์ใหญ่และมีพระพุทธรูปขนาดกลางอีกเป็นจำนวนมากรอบปราสาท จึงสันนิษฐานว่าวัดโบสถ์น่าจะเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และความสำคัญ ประกอบด้วย วิหาร ปราสาทล้อมรอบด้วยระเบียงคดประดิษฐานพระระเบียงจำนวนมาก ซึ่งพระระเบียงนั้นปัจจุบันถูกอัญเชิญไปประดิษฐานตามวัดต่างๆ เช่น วัดละมุด วัดบางพระ วัดกลางบางพระ เป็นต้น

พระประธานภายในอุโบสถ วัดละมุด อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

พระประธาน ในอุโบสถ วัดละมุด อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางสมาธิ เปลวพระรัศมีไม่สูงมาก ทรงมงกุฏ กระบังหน้าประดับลายพันธุ์พฤกษา พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงโก่ง พระเนตร หริ่งมอมเบื่องล่าง พระนาสิกโด่ง มุมพระโอษฐ์วัดขึ้น มีไรพระมัสสุ ปลายพระกรรณงอน สวมกุดชโล กรองคอ พาหุรัด ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิเป็นเชี้ยวตะขาบยาวระดับพระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ลวดลายประดับกระบังหน้า ประกอบไปด้วยลายดอกกลมตรงกลาง ด้านข้างเป็นลายพันธุ์พฤกษา ลักษณะของลายคล้ายกับลายกระบังหน้าของพระพุทธรูปทรง เครื่องน้อยที่พบในพระอุระของพระมงคลบพิตร

รายละเอียดกระบังหน้าพระประธาน
วัดละมุด อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

รายละเอียดกระบังหน้าพระพุทธรูปพบใน
พระอุระพระมงคลบพิตร สมัยอยุธยาตอนกลาง

พระพุทธรูปที่นำมาจากวัดโบสถ์ร้างถูกประดิษฐานบนฐานชุกชีเดียวกันกับพระประธาน วัดละมุด และนำไปเป็นพระประธานวัดบางพระ วัดกลางบางพระ อ.นครชัยศรี พระพุทธรูป ทุกองค์มีลักษณะคล้ายกันคือ มีเปลวรัศมี พระพักตร์รี พระหนุเป็นปม ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังคาฏิแยกเป็นเชี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมรวิชัย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูป บริเวณระเบียงคด วัดไชยวัฒนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา อายุราวสมัยพระเจ้าปราสาททอง ศิลปะอยุธยาตอนปลาย

พระพุทธรูปประดิษฐานในอุโบสถวัดละมุด

พระประธาน วัดบางพระ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

บทที่ ๕

นครปฐมสมัยรัตนโกสินทร์

นฤทล ชมภูนิช

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางด้านตะวันตก ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๓ องศา ๔๕ ลิปดา ๑๐ พิลิปดา เส้นแวงที่ ๑๐๐ องศา ๔ ลิปดา ๒๘ พิลิปดา มีพื้นที่ ๒,๑๖๘.๓๒๗ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๓๕๕,๒๐๔ ไร่ เท่ากับร้อยละ ๐.๔๒ ของประเทศ และมีพื้นที่เป็นอันดับที่ ๖๒ ของประเทศ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามเส้นทางถนนเพชรเกษม ๕๖ กิโลเมตร หรือตามเส้นทางถนนบรมราชชนนี (ถนนปิ่นเกล้า - นครชัยศรี) ๕๑ กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟ ๖๒ กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

อาณาเขต

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และเขตทวีวัฒนา เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และอำเภอท่ามะกา อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

เขตการปกครอง

จังหวัดนครปฐมแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ ๑๐๖ ตำบล ๙๐๔ หมู่บ้าน สำหรับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาลนคร ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๔ แห่ง เทศบาลตำบล ๑๘ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล ๙๓ แห่ง ระยะทางจากอำเภอเมืองไปยังอำเภอใกล้เคียง

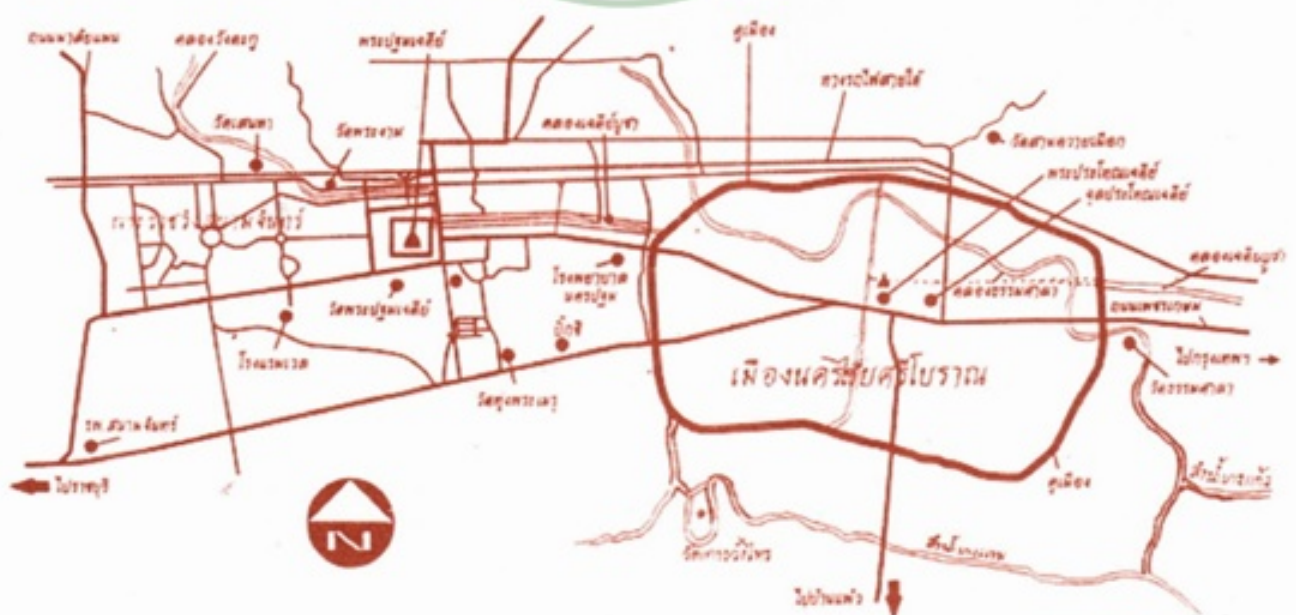
- อำเภอนครชัยศรี ๑๔ กิโลเมตร
- อำเภอพุทธมณฑล ๒๐ กิโลเมตร
- อำเภอสามพราน ๒๑ กิโลเมตร
- อำเภอกำแพงแสน ๒๖ กิโลเมตร

- อำเภอดอนตูม ๓๑ กิโลเมตร
 - อำเภอบางเลน ๔๖ กิโลเมตร
- ระยะทางจากจังหวัดนครปฐมไปยังจังหวัดใกล้เคียง
- จังหวัดนนทบุรี ๖๕ กิโลเมตร
 - จังหวัดสมุทรสาคร ๔๘ กิโลเมตร
 - จังหวัดราชบุรี ๔๓ กิโลเมตร
 - จังหวัดกาญจนบุรี ๑๑๒ กิโลเมตร
 - จังหวัดสุพรรณบุรี ๑๖๐ กิโลเมตร

สภาพภูมิประเทศ

“สภาพภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐมโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบถึงค่อนข้างราบเรียบ ไม่มีภูเขาและป่าไม้ ระดับความแตกต่างของความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง ๒-๑๐ เมตร เนินระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพพื้นที่โดยทั่วไปลาดจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และตะวันตกสู่ตะวันออก มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ พื้นที่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ดอน ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนกระจายเป็นแห่งๆ และมีแหล่งน้ำกระจาย สำหรับพื้นที่ด้านตะวันออกและด้านใต้เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน มีคลองธรรมชาติและคลองขุดขึ้นเพื่อการเกษตรและคมนาคมอยู่มาก พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๒-๔ เมตร

แผนผังเมืองนครปฐม กับ เมืองโบราณนครไชยศรี ปัจจุบัน

เมื่อเสด็จถึงปลายลำน้ำบางแก้วที่ไหลผ่านวัดธรรมศาลาเข้าไปในเมืองเก่าที่มีซากเจดีย์เป็นกองอิฐและป่าไผ่ต้นไม้ใหญ่น้อยเลี้ยวเลาะไปตามลำน้ำผ่านวัดห้วยจรเข้ขึ้นไปจนใกล้วัดพระปฐมเจดีย์สักประมาณ ๒๐๐ เมตร เป็นที่มีลำน้ำธรรมชาติจากเหนือวัดเสนาหาไหลผ่านพระปฐมเจดีย์มาเชื่อมกัน พระองค์โปรดให้ช่างสร้างพลับพลาเป็นที่ประทับพักแรมอยู่ระยะหนึ่งเพื่อการสำรวจป่าดงที่มีอยู่รอบพระปฐมเจดีย์ พร้อมดำเนินการถากถางป่าให้โล่งไป จากนั้นพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังปฐมนครขึ้นตรงที่เริ่มต้นคลองเจดีย์บูชาเพื่อก่อสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบ พระปฐมเจดีย์ และเจดีย์ดั้งเดิมได้นั้นไว้นั่นไว้นั่นกว่าจะสำเร็จ

คลองเจดีย์บูชานี้เริ่มต้นจากวังปฐมนครลงไปออกแม่น้ำนครไชยศรี ห่างจากตลาดท่านาประมาณ ๒๐๐ เมตร มีความกว้างประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร ยาวประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ใช้คนจีนรับจ้างขุด ที่ปากคลองนี้มีตลาดขายของสารพัด แบบตลาดริมน้ำทั่วไป สร้างด้วยไม้ทุกหลัง จำนวนหลายสิบหลัง ริมแม่น้ำปากคลองปลูกต้นสนไว้มากชาวบ้านจึงเรียกว่าตลาดต้นสน เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ สร้างทางรถไฟข้ามแม่น้ำนครไชยศรี ตั้งชื่อสะพานนี้ว่า “สะพานเสวภาผ่องศรี” ทางรถไฟอยู่หลังตลาดต้นสน ทางรถไฟจึงทำสะพานไม้ข้ามคลองจากฝั่งตลาดท่านาข้ามไปยังทางรถไฟ ห่างจากตลาดต้นสน เข้าไปประมาณ ๑๐๐ เมตร มีกรมชลประทานทำประตูกั้นน้ำไหลเข้าออกป้องกันน้ำเค็มขึ้นถึงไร่นา และเป็นที่สำหรับให้เรืออยู่ต่ำกว่าระดับน้ำเหนือเขื่อนเข้าไปในเขื่อน เพื่อปรับระดับน้ำให้สูงขึ้น แล้วแล่นเข้าไปในคลองซึ่งกักน้ำให้มีระดับสูงกว่าปากคลองได้ เรือสามารถแล่นไปได้ถึงพระปฐมเจดีย์ได้สะดวกเฉพาะในหน้าแล้ง นอกจากนั้นการขนส่งบุตรทุกเรือมาบูรณะพระปฐมเจดีย์ เช่น ปูน ไม้ เหล็ก และซุงไม้สักจากภาคเหนือที่ล่องเป็นแพอยู่ในแม่น้ำนครไชยศรีก็สามารถที่จะเข้าไปถึงพระปฐมเจดีย์ได้ด้วย เพื่อใช้ซุงไม้สักทำสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในสมัยนั้น แม้แต่องค์พระปฐมเจดีย์ก็ตาม อาจมีบางส่วนที่ต้องใช้ซุงไม้สักก็เป็นได้

ต่อจากปากคลองเจดีย์บูชาขึ้นไปทางตอนบนของแม่น้ำนครไชยศรีอีกประมาณ ๓ กิโลเมตร เป็นส่วนโค้งของแม่น้ำที่ต่อกับปากคลองมหาสวัสดิ์

คลองมหาสวัสดิ์ ต้นของลำคลองอยู่ใกล้ศาลเจ้าสุบิน ริมแม่น้ำนครไชยศรี ตำบลจี่วราย เป็นส่วนที่แม่น้ำไหลจากทางเหนือมาแล้ว โค้งหักเลี้ยวอย่างข้อศอกแบบ ๙๐ องศา ตรงกับโรงสีข้าวขนาดใหญ่ใกล้วัดจี่วราย ที่วัดจี่วรายมีคลองลัดผ่านทุ่งนาและสวนไปออกแม่น้ำตรงกันข้ามที่ใกล้วัดท่ามอญ (วัดไทยवास) ถัดจากคลองมหาสวัสดิ์เข้าไปประมาณ ๑๐๐ เมตร มีกรมชลประทานทำประตูน้ำสำหรับกั้นน้ำเค็มไหลเข้าไปเป็นอุปสรรคแก่การทำสวนทำนา พร้อมกันนั้นก็เป็นที่ประตูที่ปรับระดับน้ำในคลองให้สูงต่ำได้ เพื่อสะดวกในการแล่นเรือเข้าออกแม่น้ำในหน้าแล้ง

คลองมหาสวัสดิ์นี้ขุดตรงไปยังวัดไชยพุทธขัณดาลา ตำบลดลิ่งชัน จรดกับคลองที่มาจากปากคลองบางกอกน้อย คลองนี้ยาวประมาณ ๒๗ กิโลเมตร ใช้คนจีนรับจ้างขุดเช่นกัน มีประวัติย่อๆ ว่า เดิมเป็นท้องนา ต้นไม้ป่าขึ้นรก มีไข้ป่าชุม แรงงานขุดบางคนถึงกับป่วยไข้ตายลงก็มี ดังนั้นคลองนี้ข้างคลองจึงมีศาลาที่พักคนขุดคลองนั้นป่วยก็เข้ารักษาให้หายป่วย ชาวบ้านจึงเรียกศาลานั้นว่า ศาลาพยาบาล แต่ถ้าอาการป่วยรักษาไม่หาย ต้องเสียชีวิตก็มีศาลาทำศพคือเป็นที่เผาศพนั่นเอง ในสมัยที่มีทางรถไฟเกิดขึ้น ศาลาเหล่านั้นการทางรถไฟได้นำชื่อเหล่านั้นมาเป็นชื่อสถานี

๕.๒ แร้งบันดาลพระราชหฤทัยในการสร้างพระปฐมเจดีย์

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงผนวช เป็นพระภิกษุ อยู่โดยมีพระนามทางสงฆ์ว่า “พระวชิรญาณโณภิกขุ” พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในพุทธศาสนามาก ทรงเสด็จจุดธูปวัดไปทอดพระเนตรโบราณเจดีย์และวัดสำคัญๆ แทบทั่วประเทศไทย ครั้นถึง พระมหาบรมธาตุเจดีย์ใหญ่ที่เมืองนครปฐม ซึ่งเป็นพระเจดีย์ที่มีคนทั่วไปเคารพนับถือศรัทธามาก มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และคนทุกสารทิศในภาคกลางนี้ก็นิยมมานมัสการกันมิได้ขาดเสมอมา ที่พระมหาบรมธาตุนี้ พระองค์ทรงเสด็จจุดธูปมาประทับที่โคนต้นสะคล่อต้นหนึ่งที่อยู่ใกล้กับ พระเจดีย์ดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงทราบด้วยญาณวิเศษว่า ที่พระเจดีย์องค์นี้คงจะมีพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ในสมัยนั้นคนทั่วไปเรียกว่า “พระประธม”

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายชื่อต่างๆ ของพระเจดีย์องค์นี้ไว้ใน สารานุกรมสมเด็จพระเจ้ามงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ว่า พระเจ้าเสด็จมาประธม (เข้านิพพาน) ที่นั่น ส่วนพระประโธมเจดีย์ว่าเป็นที่ฝังพระศพของซึ่งใช้ดวงพระบรมสารีริกธาตุแบ่งกันให้แก่ เจ้าเมืองต่างๆ ที่จะทำศึกแย่งชิงกัน เสร็จแล้วพราหมณ์ตระกูลนี้มาสุวรรณภูมิหรือสยามประเทศ จึงนำพระศพมาฝังไว้แล้วฝังไว้ในเรือนหินที่ชาวบ้านสมัยนั้นเรียกหมู่บ้านนั้นว่า บ้านโพนะพราหมณ์ ซึ่งปัจจุบันนี้คือพระประโธมเจดีย์ของวัดพระประโธมเจดีย์วรวิหารนั่นเอง

นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่าถึงชื่อที่เรียกว่า “พระปฐม” มาแต่คำ “ปฐม” ภาษามคธ หรือ “ปฐม” ภาษาเขมรนั้น พระองค์ท่านว่า น่าจะเป็นคำ “ปฐม” ภาษามคธเช่นใช้ในทุกวันนี้นี้ เพราะเป็นภาษาสันสกฤตที่สร้างเปรียบเทียบว่า เมื่อสร้างบ้านเมืองมี เจดีย์ขึ้น หลายองค์ อาจจะขนานนามองค์ที่สร้างขึ้นก่อน ชื่อว่า “พระปฐมเจดีย์” ท่านองเดียว กับเราเรียกชื่อ วัดว่า “วัดเดิม” แต่ในสมัยนั้นเองก็เป็นได้

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ หลังจากการสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แล้ว พระวชิรญาณโณภิกขุทรงลาผนวชเสด็จขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ พระองค์โปรดให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ แขวงเมืองนครไชยศรี ทันทีหลังจากพระองค์ทรงครองราชย์สมบัติได้ระยะหนึ่ง ฤกษ์การบูรณปฏิสังขรณ์เริ่มขึ้นใน วันอังคารที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๖

ครั้นเวลาบ่ายโมงเศษ พระองค์เสด็จขึ้นประทับพลับพลบนเนินฐานพระประธมเจดีย์ ฟังพระสวดพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินประทับชมนมัสการรอบหนึ่ง แล้วทรงจุดดอกไม้ เพลิงกระทำสักการบูชา พอจุดฝักแคก็เห็นดวงแสงย้อยออกมาตามซุ้มคูหาข้างบูรพาทิศ รัศมีขาวตกลงมาหายไปด้านหลังวิหารพระไสยาสน์เก่าซึ่งอยู่วิหารหลวงเดี่ยวนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ที่เฝ้าอยู่บนนั้นได้เห็นกันเป็นอันมาก คนจำพวกที่อยู่ใกล้ก็เห็นว่าดวงดาวตก

ภาพวาดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งพระมหาเถรศรีศรัทธา ทายาทเจ้าเมืองในสมัยสุโขทัย มาซ่อมให้อยอดเป็นพระปรางค์ ผู้เขียนภาพนี้เพื่อประกอบข้อเขียนให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น

ภาพถ่ายที่ประทับจุดงศ์ของพระวชิรญาณโณภิกขุ ฌ โคนต้นสะคล้อใกล้องค์พระปฐมเจดีย์ปัจจุบัน

การบูรณปฏิสังขรณ์เริ่มขึ้นครั้งแรกโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหาปฤษฎางค์ (สมเด็จพระยาองค์ใหญ่) เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์โดยให้ช่างทหารในทำตัวอย่างถวายเป็นรูป พระเจดีย์ทรงลังกากลม ฐานทักษิณไม่มี ก่อเป็นหน้ากระดานและช่องกระจกขึ้นไปจนถึงบัวลา แล้วชักลูกแก้วสามชั้น จึงตั้งบัวปากระฆังอย่างพระเจดีย์ตามรูปเดิม เสร็จแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหาปฤษฎางค์เป็นแม่กองเจ้าของการให้พระศรีสมบัติ หลวงพิทักษ์โยธา หลวงนราเรืองเดช เจ้ากรมไพร่หลวงอาสาใหม่ หลวงโยธาไพจิตร ช่างทหารในออกไปเป็นนายงานทำ ได้ลงมือถากต้นไม้บนองค์พระเจดีย์ และถากที่ชุตคลอง (เจดีย์บูชา)

ครั้นถึงวันอังคาร เดือนยี่ ขึ้นห้าค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก จุลศักราชสองพันสองร้อยสิบห้า (วันอังคารที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๖) เวลา ๕ ทุ่มเศษ เห็นท้องคพระปรางค์มีดวงกลมสว่าง ลอยออกมาจากซุ้มคูหาด้านทิศเหนือ ดวงแสงโตเท่าส้มเกลี้ยง มีรัศมีสว่างขึ้นไปเบื้องบน ถึงยอดนภศูล แล้วเคลื่อนลงมาเบื้องต่ำถึงชั้นทักษิณแล้วก็หายไป ได้จัดการทำมาได้ปีเศษ เจ้าพระยาองค์ใหญ่ให้ซื้ออิฐซึ่งมีผู้ที่รื้ออิฐตามวัดและเจดีย์เก่าๆ มาขายบ้าง และให้ทำขึ้นบ้าง เริ่มก่อฐานขึ้นไปได้ ๘ ศอก จนถึงวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระยาบรมมหา ปฤษฎางค์ แม่กองปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์เพื่อจะห่มพระประสมก็ถึงแก่พิราลัยลง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวิรวงศ์ หรือเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นแม่กอง ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ต่อ

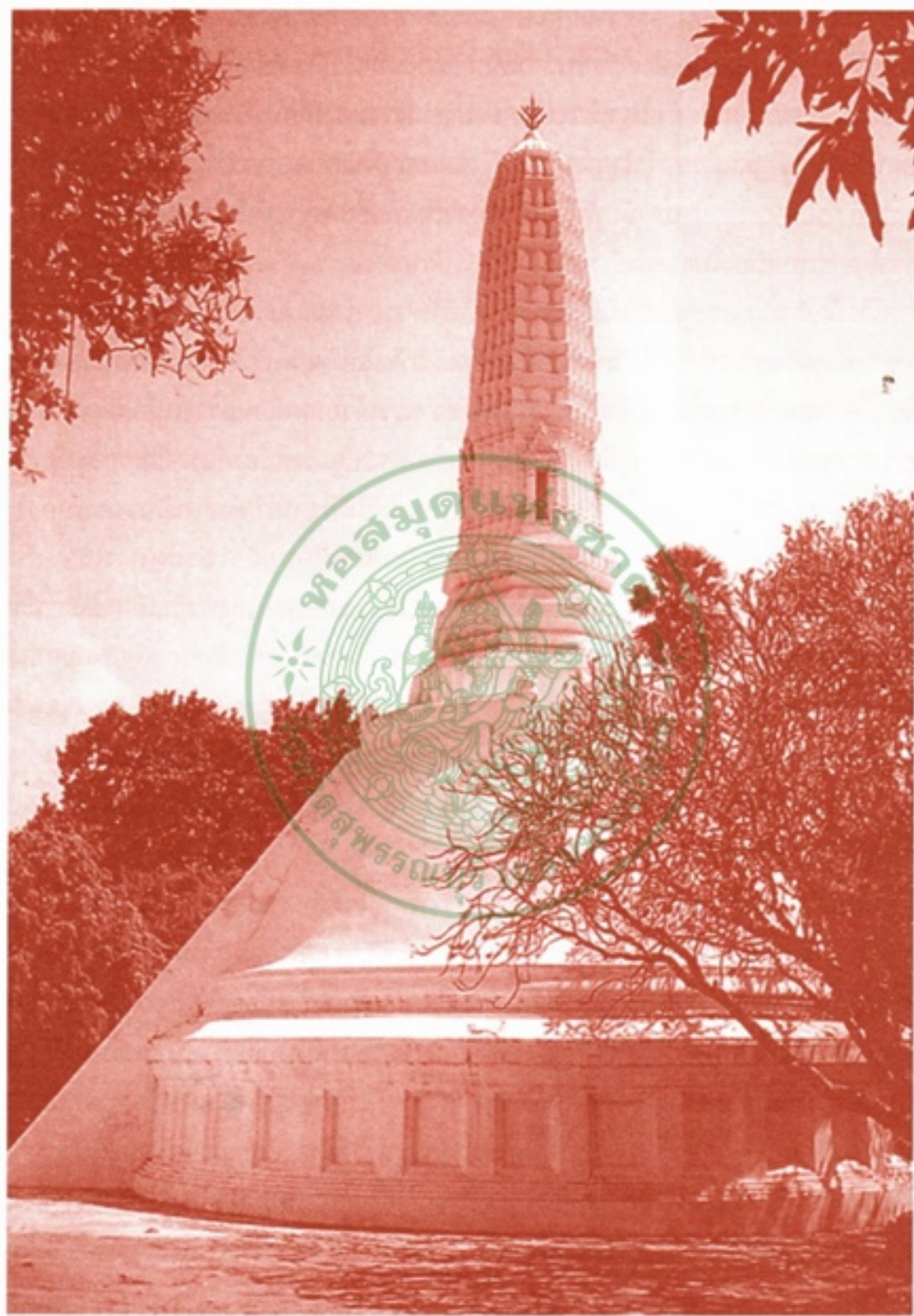
การบูรณะพระปฐมเจดีย์ได้ดำเนินการต่อมาพร้อมกับการชุตคลองเจดีย์บูชา เพื่อเป็นการ ย่นระยะทางเสด็จทางเรือมาทำการบูรณะพระปฐมเจดีย์ได้เร็วขึ้น สามารถเสด็จทางเรือได้ภายใน วันเดียว ไม่เหมือนกับตอนแรกๆ ที่พระองค์เสด็จมาตามลำน้ำธรรมชาติ ซึ่งต้องใช้เวลาข้ามวัน มีการประทับค้างแรมที่พลับพลากลางลำน้ำที่บ้านโรงปั่นหวดที่อำเภอนครชัยศรี เกี่ยวกับการ เดินทางตามลำน้ำธรรมชาตินี้ สุนทรภู่ซึ่งตามเสด็จมาพระประสมด้วย ท่านได้แต่นิราศพระประสมขึ้น บรรยายถึงสถานที่ต่างๆ ที่ผ่านในครั้งรัชกาลที่ ๓ ไว้อย่างละเอียด นับได้ว่าเป็นหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ได้ สิ่งหนึ่ง ดังที่ผู้เขียนได้วาดแผนผังการเสด็จจากแม่น้ำเจ้าพระยามาถึง แม่น้ำท่าจีนจนถึงพระประสม แขวงเมืองนครไชยศรี ซึ่งสุนทรภู่ได้แต่นิราศเป็นกลอนแปด ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง ผ่านหมู่บ้านวัดวาอารามต่างๆ ตามลำคลองและลำน้ำธรรมชาติ พร้อมบรรยายกาศแต่ละแห่งเป็นอย่างไร สอดแทรกด้วยความรู้สึกในใจที่ได้จากคนรักมาดังที่ผู้เขียน คัดมาให้เห็นเส้นทางเป็นช่วง พอเป็นสังเขปแล้ว

๕.๓ รูปแบบพระปฐมเจดีย์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ ครอบพระประสมและเจดีย์ที่มีอยู่ก่อนพระประสมนี้โดยให้ก่ออิฐ ห่างจากพระประสมทั้งองค์ ประมาณ ๑ เมตร เพื่อเป็นการอนุรักษ์ของโบราณไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นต่อไปดังภาพ ฝาผนังในวิหารหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ช่างหลวงเขียนไว้ ส่วนรูปทรงของพระประสมเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดให้สร้างเป็นเจดีย์องค์ จำลอง ขนาดเล็กกว่าองค์จริงก่อนที่พระองค์จะสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบไว้ ซึ่งองค์จำลองนั้น ตั้งอยู่บนฐานพระปฐมเจดีย์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพเขียนแสดงพระปฐมเจดีย์ ครอบพระประธม

พระปฐมเจดีย์จำลอง ตั้งอยู่บนชานชาลา
ขององค์พระปฐมเจดีย์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

จากการศึกษาถึงความเป็นมาของรูปแบบเจดีย์แต่ละสมัยนั้นจากร่องรอยของโบราณวัตถุ และโบราณสถาน ตลอดจนเมืองโบราณที่ปรากฏแต่กองอิฐของฐานเจดีย์โบราณและลำน้ำที่เหลือ อยู่ตามธรรมชาติแล้ว ประกอบกับข้อเขียนที่นักโบราณคดี และนักประวัติศาสตร์บันทึกไว้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น จึงลำดับย้อนอดีตเป็นภาพลายเส้นขึ้นดังนี้

รูปที่ ๑ ครึ่งพุทธกาล อ่าวไทยโบราณเป็นแหล่งที่มีชาวอินเดีย อาหรับ โรมัน จีน แล่นเรือ เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน พร้อมกันเผยแผ่วัฒนธรรมแก่กันด้วย จนเกิดวัดทางพุทธศาสนา หลายแห่งตามริมทะเลรอบอ่าวไทยโบราณ ซึ่งขณะนั้นมีน้ำทะเลของอ่าวไทยขึ้นไปถึงจังหวัด นครสวรรค์ ด้วยกาลเวลาผ่านมานับพันปี สภาพอ่าวไทยตื้นขึ้นเพราะน้ำทะเลลดลงทำให้เมืองพุทธ ดังกล่าวกลายเป็นเมืองโบราณไป

เมืองโบราณนครปฐม ก็เป็นเมืองหนึ่งที่มีวัดวาอารามและเจดีย์ประดิษฐานพระบรม สารริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ในครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีปมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่นกัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๖๕ - ๓๐๐ สถูปเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกนิยมสร้างในอินเดียมักจะเป็น แบบครึ่งวงกลมอย่างในเมืองสาญจี จึงสันนิษฐานว่า พระปฐมเจดีย์องค์แรกเริ่มน่าจะเป็นแบบ ครึ่งวงกลมเช่นเดียวกับเจดีย์ที่เมืองสาญจี ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีฐานเป็นทางเดินวนรอบกระทำ ทักขิณาวัตรได้ มีประตูทางเข้า และมีเสายอดเป็นสิ่งที่ปักอยู่ข้างประตูทางเข้าทุกองค์ เป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์ที่ทรงสร้างไว้เป็นจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วอินเดีย และประเทศ ไกลเคียงอีก ๙ องค์ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

รูปที่ ๒ กาลผ่านมาประมาณ ๗๐๐ ปี สถูปของพระเจ้าอโศกที่นครปฐมย่อมทรุดโทรม ลงบ้างตามกาลเวลา พร้อมทั้งภูมิประเทศก็เปลี่ยนไป อ่าวไทยเริ่มตื้นขึ้นเป็นพื้นดินในช่วงเวลา ที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานในสุวรรณภูมิสยามประเทศแล้ว พุทธศาสนิกชนชาวสยามแล้ว มีปฏิสัมพันธ์กันกับประเทศศรีลังกาทำให้การสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารริกธาตุ และ พระมหาธาตุ มีแนวโน้มไปเป็นแบบลังกากลมยอดแหลมเรียวคล้ายฉัตรตั้งบนบัลลังก์เหนือองค์ ระฆังหรือบาตรคว่ำ อย่างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั่วไปทั้งเมืองนครปฐม และเมืองอื่นๆ รอบอ่าวไทยโบราณ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๓๓ อาณาจักรขอมซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ตั้งอยู่ที่ กัมพูชาแผ่อำนาจเข้ามายังภาคกลางของประเทศไทย มีเมืองละโว้ (จ.ลพบุรี) เป็นศูนย์กลาง เผยแพร่ลัทธิศาสนาพราหมณ์ของชาวฮินดู เขามักจะสร้างปราสาทหินอย่างในวรรณะ กษัตริย์ของอินเดียลงในประเทศไทยหลายแห่ง เช่น ปราสาทหินพิมาย (จ.นครราชสีมา) ที่ใน เมืองนครปฐมขอมได้สร้างเมืองขนาดใหญ่มีพื้นที่ ๓,๘๐๐ ไร่ หรือประมาณ ๗ ตารางกิโลเมตร ไว้ที่บ้านโทณพราหมณ์ ซึ่งมีเทวสถานของพระบรมสารริกธาตุของพระพุทธเจ้า แบ่งให้กษัตริย์

แต่ละเมืองในอินเดียจะไม่ทำสงครามแย่งพระบรมธาตุฯ กัน เขาสร้างเรือนหินบรรจุไว้ ในที่สุดถูกเจ้าเมืองขอมแย่งทะนันทองนั้นไปแลกเปลี่ยนเอาพระบรมสารีริกธาตุ จากเจ้าเมืองลังกามา ๑๐๐ องค์ จากนั้นจึงขับไล่พวกพราหมณ์เหล่านั้นไปอยู่ที่เมืองลพบุรีเสีย ต่อมาพราหมณ์จากลพบุรีจึงมาสร้างพระประโทณเจดีย์เป็นที่ระลึกไว้

เจ้าเมืองขอมที่ธรรมศาลานี้ นับถือพระอิศวรและบูชาศิวะลึงค์ ต่อมาเมื่อปราสาทของขอมพังทลายลง เทวรูป ศิวะลึงค์ ฐานโยนี พร้อมทั้งแผ่นศิลาแลง และแผ่นสลักหินของปราสาทหลุดล่องลงสู่พื้นดินเกลื่อนไป พร้อมกันนั้นอาณาขอมก็เสื่อมสลายลงในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ เป็นต้นมา พระประธมเจดีย์ก็ถูกทิ้งร้างอยู่กลางป่าไปด้วย

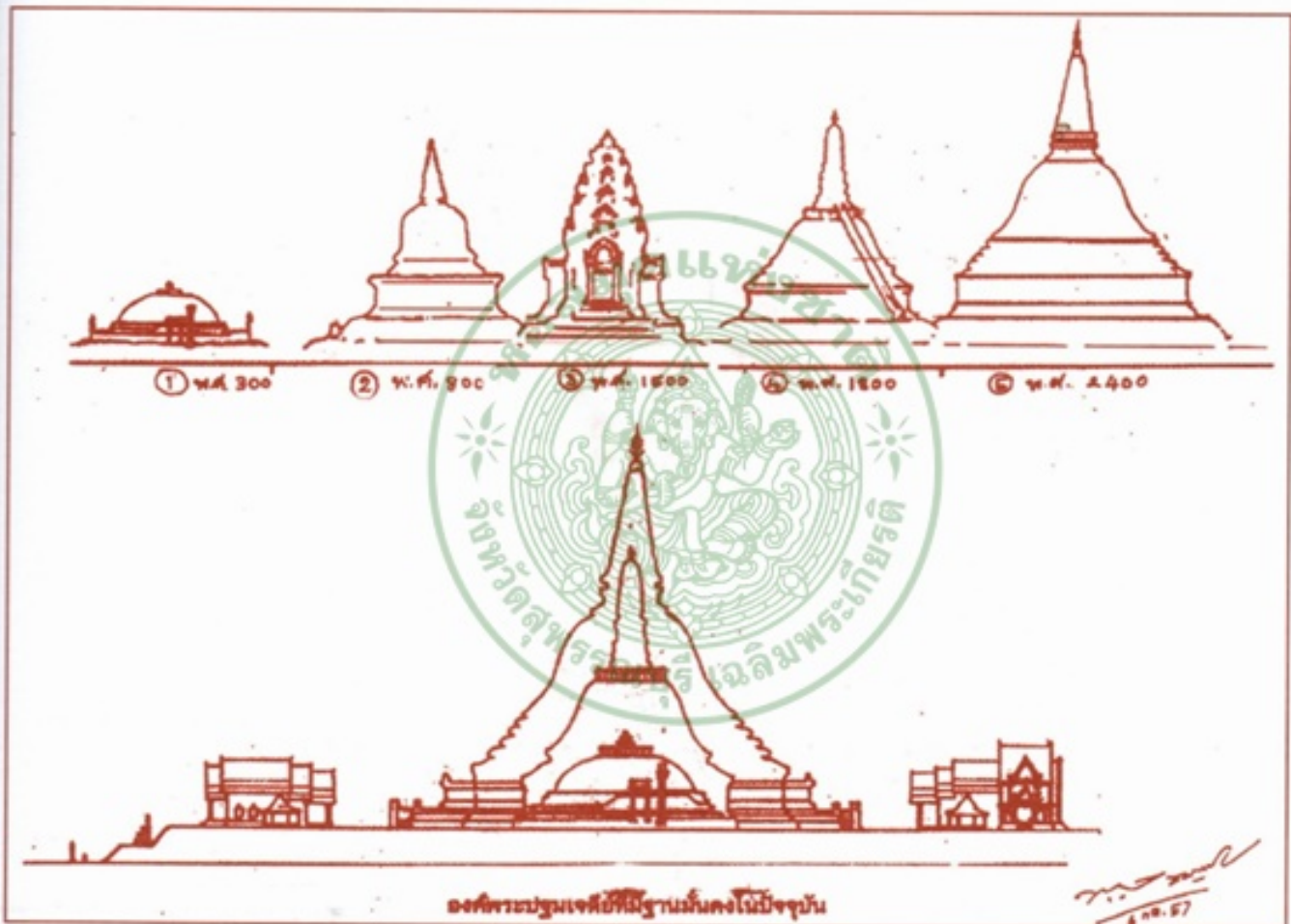
รูปที่ ๓ ครั้งถึงราว พ.ศ. ๑๕๐๐ อาณาจักรสุโขทัยเริ่มรุ่งเรืองขึ้น ข้าราชการมหาธาตุเจดีย์ใหญ่ ถูกทิ้งร้างอยู่กลางป่า น่าจะสร้างเจดีย์ทรงลังกาขึ้นมาแทนที่ขึ้นมาใหม่ ชาวพุทธสมัยนั้น จึงช่วยกันขนโบราณวัตถุที่จมดินบ้าง อยู่เหนือพื้นดินบ้าง ออกมาไม่ว่าจะเป็น พระธรรมจักร พระพุทธรูป เทวรูป ศิวะลึงค์ รางโสมสูตร แล้วขนดินถมเข้าไปให้มีความสูงขึ้นเป็นโคกดินขนาดใหญ่ กลั้ยดินบนโคกเนินดินให้กว้างเป็นวงกลมเรียบแล้วสร้างเจดีย์ทรงลังกากกลม มีส่วนฐานองค์ระฆัง บัลลังก์ และยอดฉัตรราวดี อย่างเจดีย์ที่นิยมสร้างกันในเมืองสุโขทัย

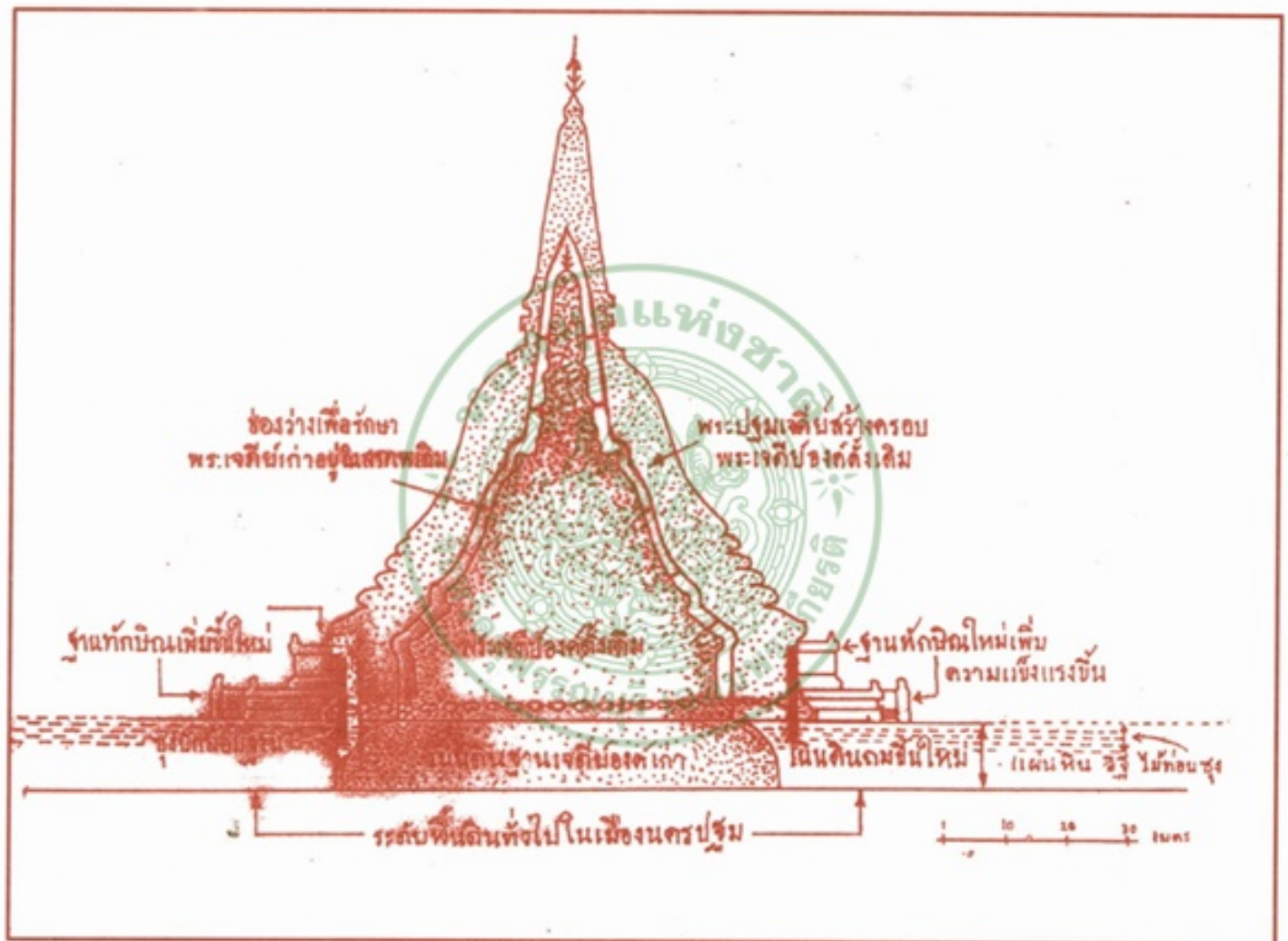
รูปที่ ๔ ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ อาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองถึงแม้จะมีอิทธิพลของอาณาจักรขอมเคยปกครองอยู่ พระมหาเถรศรีศรีทรรวาชญามณีฯ ทายาทพระยาสิทธิ ทรงทราบถึงกิตติศัพท์ของพระมหาธาตุหลวงหรือพระประธมดี จึงเสด็จมาบูรณะพระประธมซึ่งยอดหักลงให้มียอดใหญ่เป็นยอดปราสาทขนาดเล็ก มีลานกระพ่ำประทักษิณได้ และมีบันไดทอดลงมาถึงพื้นดินเป็นทางขึ้น ดังที่พระวชิรญาณโณภิกขุทรงเสด็จอุทิศมาพบ ณ โคนต้นสะคล้อ

รูปที่ ๕ ราว พ.ศ. ๒๔๐๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ช่างทหารใหญ่ในต่อแบบพระปฐมเจดีย์ทรงลังกากกลมฉวย พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยแล้ว จึงได้เริ่มลงมือก่อสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบโดยมิให้แตะต้องพระบรมธาตุ ให้ก่ออิฐที่ก่อขึ้นใหม่นี้มีความหนาประมาณ ๓ - ๔ เมตร ซึ่งยังไม่ได้รวมถึงฐานทักษิณที่ต้องเพิ่มความมั่นคงขึ้นภายหลัง เมื่อก่ออิฐขึ้นไปได้สูงประมาณ ๓๕ เมตร คราวนั้นเป็นหน้าฝนมีฝนตกหนักถึงสองวันสองคืน เป็นเหตุให้อิฐชุ่มน้ำและฐานยังแคบอยู่ ทำให้อิฐที่ก่อขึ้นพังทลายลงมา ถัดมาอีก ๒ เดือนจึงมีการก่อขึ้นไปใหม่ คราวนี้มีการปักซุงไม้สักล้อมอิฐที่ก่อไว้ แล้วรัดโซ่เหล็กรอบฐานเพื่อป้องกันการไถลเลื่อนของอิฐที่ก่อลงมาอีก มีการบอกบุญเรียไรเหล็กจากร้านค้าและชาวบ้านในครั้งนั้น แล้วเริ่มก่อฐานทักษิณเพิ่มเข้าไป เพื่อให้มีการรับน้ำหนักได้มากขึ้น ส่วนฐานรากของพระปฐมเจดีย์ที่ก่อขึ้นใหม่นี้สันนิษฐานว่าคงใช้แผ่นหินที่ได้จากปราสาทขอมส่วนหนึ่ง และอิฐซ้อนกันหลายๆ ชั้นโดยมิให้รอยต่อของแผ่นวัสดุเหล่านั้นตรงกัน เช่นเดียวกับฐานของเจดีย์ขนาดใหญ่ๆ ในอดีตก็เป็นได้ นอกจากนั้นยังมีต้นเสาไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ฉากค้ำระหว่างช่องว่างของเจดีย์ที่ก่อใหม่กับเจดีย์องค์เดิมด้วย เสร็จแล้วยังปูทางเดินรอบตัวองค์พระปฐมเจดีย์ออกมาอีกเกือบ ๑๐ เมตร ถึงวิหารครอบองค์พระปฐมเจดีย์อย่างวิหารคดหินครวัดของเขมร พร้อมทั้งมีฐานกว้างอีกเกือบ ๒๐ เมตร เป็นทางเดินรอบนอกวิหารคดและวิหารทั้ง ๔ อีกด้วย

ภาพแสดงสถูปแบบสาญจี ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชเผยแพร่พระพุทธศาสนา
สู่สุวรรณภูมิสยามประเทศที่เมืองนครปฐมโบราณ

ภาพองค์พระปฐมเจดีย์ที่มีฐานมั่นคงในปัจจุบันว่าขึ้นจากการสันนิษฐานหลังจากการศึกษาข้อมูลหลายแหล่ง พร้อมกับสำรวจสถานที่จริง จะเห็นได้ว่าองค์พระปฐมเจดีย์นั้นตั้งอยู่บนเนินดินที่มีความสูงกว่าพื้นดินทั่วไปในบริเวณรอบๆ ประมาณ ๑๐ เมตร (๔ ช่วงตัวคนต่อกัน) ทั้งนี้เกิดจากซากเจดีย์ดั้งเดิมพังทลายลง เริ่มตั้งแต่องค์ที่ ๑ ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงครึ่งวงกลมคว่ำ ซึ่งเรียกกันว่าแบบเดียวกับสาญจีเจดีย์ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียสร้างไว้หลังจากที่พระองค์หันมานับถือและศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานไปแล้วเป็นเวลาเกือบ ๓๐๐ ปี ที่เมืองนครปฐมนี้เป็นแห่งหนึ่งที่ได้รับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากพระเจ้าอโศกมหาราชด้วย เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าคงถูกประดิษฐานไว้ที่เจดีย์ทรงสาญจีด้วย พร้อมมีพระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนแก่ชาวพื้นเมืองอยู่มาจนถึง ๗๐๐ ปี จนถึง พ.ศ. ๑๑๓๓ อาณาจักรขอมหรือเขมรจากเมืองกำพูชาเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์เข้ามายังสยามประเทศมักสร้างปราสาทปราสาทประดิษฐานรูปเคารพไว้ ขอมได้มาสร้างปราสาทซ้อนทับสาญจีเจดีย์ สมัยพระเจ้าอโศกขึ้นเวลาผ่านไปราว พ.ศ. ๑๕๐๐ เมื่อปราสาทขอมพังทลายลง และอาณาจักรขอมเริ่มเสื่อมสลายทำให้ซากกองอิฐและหินจากเจดีย์สาญจีและปราสาทขอมทับถมกันอยู่ท่ามกลางป่าหลายร้อยปี ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ อาณาจักรสุโขทัยซึ่งเคยถูกอิทธิพลของขอมเผยแพร่ไปถึงและสร้างปราสาทปราสาทไว้หลายแห่ง แต่เมื่อขอมสิ้นอำนาจลง อาณาจักรสุโขทัยก็เริ่มรุ่งเรืองขึ้น เป็นอิสระ พร้อมกับการปฏิสัมพันธ์กับลังกาวงศ์ ทำให้แบบเจดีย์ทรงลังกาถูกสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยและเมืองที่เกี่ยวข้องหลายเมือง เช่น กำแพงเพชร พิษณุโลก อโยธยา มาจนถึงนครปฐม นครศรีธรรมราชราชบุรี เพชรบุรี ชื่อเสียงในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของเจดีย์อันเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่นครปฐมยิ่งเพิ่มขึ้น เป็นเหตุให้ผู้มีศรัทธาสร้างเจดีย์ทรงลังกาขึ้นบนซากกองอิฐและหินของเจดีย์องค์เดิมๆ ขนาดใหญ่มาก จนเป็นที่รู้จักของชาวไทยทั่วไปมานับสักระยะมิได้ขาดเวลาผ่านไปนานเข้าจนยอดหักลง พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีทายาทเจ้ากรุงสุโขทัยทราบจึงมาบูรณะต่อยอดให้เป็นปราสาทเพื่อเพิ่มความแข็งแรงขึ้น พร้อมบุญด้วยตึกทั้งยอดให้เกิดความคงทนขึ้นและเป็นที่รู้จักกันในนามที่ขอมเรียกว่า “พระประธม”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มทำการบูรณะพระประธมเจดีย์โดยการสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบพระเจดีย์องค์ดั้งเดิมไว้ทั้งหมด พร้อมอนุรักษ์พระประธมไว้ให้มีสภาพอย่างเดิม โดยจำลองเป็นพระประธมเจดีย์ขนาดเล็กไว้ใกล้เคียงกับพระปฐมเจดีย์ก่อนแล้วก่ออิฐสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบโดยห่างจากพระประธมเจดีย์ประมาณ ๑ - ๑.๒๐ เมตร เป็นทรงลังกากลม มีฐานทักษิณ ๒ ชั้น มีรากฐานจากการเกลี่ยเจดีย์องค์เดิมๆ ให้เป็นโคกสูงก่ออิฐขึ้นไป แล้วใช้หินเล็กรัดกับซุงที่ปักเรียงกันรอบฐานครั้งแรก จากนั้นจึงสร้างฐานทักษิณเพิ่มล้อมฐานเจดีย์แรกสร้างอีกชั้นหนึ่ง ฐานรอบองค์พระเจดีย์ด้วยอิฐและหินให้ลึกและกว้างออกมาถึงวิหารคดเชื่อมต่อกับวิหารทั้ง ๔ ทิศ คือ

๑. ทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประสูติ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงปรับปรุงให้เป็นวิหารสูงใหญ่ขึ้นเพื่อประดิษฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ซึ่งพระองค์ทรงให้ช่างหลวงหล่อขึ้นใหม่ จากบางส่วนของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยจากเมืองสวรรคโลก ให้เป็นทองสำริดทั้งองค์ พร้อมกับทำที่ประดิษฐานพระอังคารของพระองค์ไว้ด้วย ทำบันไดหินอ่อนกว้างให้สมส่วนกับวิหารพระร่วงราวบันได ๒ ข้างป็นเป็นนาค ๕ เศียร เช่นเดียวกับทางเข้าปราสาทนครวัดที่เขมร

๒. ทิศตะวันออก เป็นวิหารหลวง ประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้ ภายใต้ต้นโพธิ์ ที่เขียนเป็นภาพที่ฝาผนังด้วยสีน้ำมันแบบศิลปะสากล

๓. ทิศใต้ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา เจิงบันไดหน้าวิหาร มีพระพุทธรูปหินปูนสลักสูง ๓.๗๐ เมตร ปางประธานธรรมที่รู้จักกันในนามพระศิลาขาว ซึ่งเคยอยู่ที่เจดีย์วัดพระเมรุมาก่อน ถัดไปทางซ้ายของลานพักบันไดจำลององค์พระประธมเจดีย์ ซึ่ง ร.๔ ทรงอุทิศมาพบไว้

๔. ทิศตะวันตก ประดิษฐานพระนอนปางนิพพานไว้ทั้งองค์แรกและองค์ปัจจุบัน พร้อมปลูกต้นไม้ในพุทธประวัติไว้ถัดจากลานองค์พระฯ จนถึงพื้นดิน เช่น ต้นไทรนิโครธ ต้นมะม่วง ต้นจิก ต้นไผ่ ต้นโพธิ์ ฯลฯ

ภาพวาดแสดงปรากฏปราสาทขอมสร้างทับสาญจีเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้าง

ภาพวาดแสดงปรางค์ปราสาทขอมใหญ่กลางสวนกาลเวลา

ภาพวาดแสดงรูปเจดีย์ทรงลังกากลม มียอดฉัตรราวดิแบบสุโขทัย

ภาพวาดแสดงเจดีย์แบบลังกา ยอดหัก

ภาพวาดแสดงเจดีย์ทรงลังกาที่พังลง แล้วต่อ ยอดเป็นปรางค์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีประสงค์จะให้องค์พระปฐมเจดีย์เป็นเจดีย์ที่ หลวงสร้างโดยใช้เงินทองพระคลังสร้าง ดังนั้นการบูรณะจึงเป็นหน้าที่ของกระทรวงการคลัง และกรมโยธาธิการเป็นผู้รับผิดชอบทุกครั้งไป นอกจากนั้นพระองค์ทรงสร้างพระมหาพิชัยมงกุฏ ครอบนภศูลซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดของยอดองค์พระปฐมเจดีย์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระราชสมัญญานี้ว่า “เจ้าฟ้ามงกุฏ” ฉะนั้นพระมหาพิชัยมงกุฏจึงเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าพระปฐมเจดีย์ พระองค์ทรงเป็นผู้สร้าง มีความสูงเกือบ ๔ เมตร

ภาพถ่ายแสดงให้เห็นรูปร่างของนภศูลและพระมหาพิชัยมงกุฏ

อนึ่งในขณะที่ช่างกำลังทำการก่อสร้างพระปฐมเจดีย์อยู่นั้น ด้วยความที่พระองค์มีพระราช ศรัทธาในพระปฐมเจดีย์มาก พระองค์ทรงเสด็จขึ้นไปนั่งบนร้านแล้วทำการก่ออิฐด้วยพระองค์เอง เป็นบางครั้ง ทรงเปรื่องพระภูษาที่พาดพระพาหาผูกติดกับปลายไม้ไผ่ปักไว้เป็นธงตรงที่ก่ออิฐไว้ เพื่อเป็นการสักการะอย่างหนึ่ง

๕.๔ เมืองนครปฐมกับรัชกาลที่ ๕

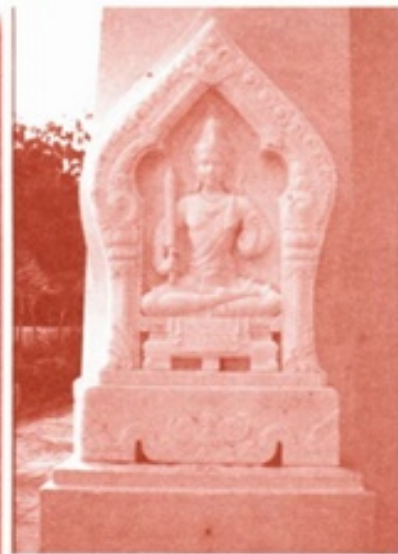
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบทอดพระราชปณิธานการบูรณะ พระปฐมเจดีย์ต่อเนื่องจากรัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชศรัทธาเช่นเดียวกับพระราชบิดา การบูรณะ ยังได้ทำการพัฒนาชุมชนใหม่รอบๆ องค์พระปฐมเจดีย์ไปด้วย โปรดฯให้ตั้งการปกครองในรูป มณฑลนครไชยศรีเป็นมณฑลหนึ่งที่ประกอบด้วยเมืองนครปฐม เมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี และเมืองตลาดขวัญ (นนทบุรี) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในฐานะเสนาบดีกระทรวง มหาดไทย ช่วงนั้นได้เสด็จตรวจราชการที่มณฑลนครไชยศรี พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงมีรับสั่งถึงโบราณ วัตถุซึ่งพบที่เมืองนครไชยศรี มีเอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี (นครปฐม) ว่า

“มานครปฐมคราวนี้ได้เอาเป็นธุระสืบค้นของโบราณ ได้พระพิมพ์หลายรูป พิจารณาหาคูภาพพิมพ์เป็นทำนองของฮินดู คล้ายกับที่ได้ในแหลมมลายู และได้ไปพิจารณาดูศิลาจำหลักที่ตั้งไว้ในลานพระปฐม ท่วงที่มีมือคล้ายกับที่เกาะขวา ดูพอเป็นพยานในความสันนิษฐานได้อย่างหนึ่งว่า พระปฐมเจดีย์นี้ชาวมัชฌิมประเทศคงเป็นผู้สร้างหรือเป็นครูให้สร้าง แต่เทวรูปที่ขุดได้เป็นเทวรูปอย่างเดียวกับเขมร เหมือนกับที่เมืองสวรรค เมืองสิงห์ และเมืองนครราชสีมา ตลอดจนเมืองเขมร นิกๆ ดูเห็นว่าบางทีเมื่อครั้งถือศาสนาพราหมณ์ เมืองเหล่านั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับเมืองเขมรอย่างใดอย่างหนึ่ง มาต่างกันเมื่อขึ้นถือพระพุทธศาสนา เหตุว่า พระพุทธศาสนาแพร่หลายมาทางบก ทางเมืองพม่า เช่นนี้บางทีจะเป็นได้”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นนักโบราณคดีคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระอัจฉริยภาพที่เห็นเป็นประโยชน์แก่วงการโบราณคดีที่น่ายกย่อง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ โปรดฯ ให้สร้างทางรถไฟสายใต้ เมื่อทางรถไฟตรงมาถึงเมืองโบราณนครไชยศรี พระองค์ทรงให้ช่างสร้างทางรถไฟเลี้ยวให้ห่างเมืองโบราณไปทางทิศเหนือเสีย ไม่ผ่ากลางเมืองโบราณ นับว่าเป็นการรักษาพื้นที่เมืองโบราณไว้ เพราะท่านมองเห็นการณ์ไกล และรู้ถึงคุณค่ามากกว่าความลำบากที่ต้องทำเช่นนั้น แต่กรมศิลปากรสมัยนั้นก็ได้ขึ้นทะเบียนเมืองโบราณนี้แต่อย่างใด ซึ่งน่าเสียดายมาก และเป็นเหตุให้คนยุคปัจจุบันนี้แปรเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองสมัยใหม่ไปหมดแล้ว

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในครั้งรัชกาลที่ ๕ พระองค์ท่านเป็นผู้มีความสามารถหลายอย่าง ทรงเป็นสถาปนิก จิตรกร ประติมากร ฯลฯ ยากจะหาผู้ใดเทียมได้ ผลงานการก่อสร้างที่เด่นแปลกตาในเมืองนครปฐมนั้นมีหลายอย่างเช่น

๑. พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร เป็นรูปทรงแบบทรงไทยประยุกต์ที่สร้างด้วยอิฐ ปูนซีเมนต์ บุหินอ่อน ไม่มีส่วนใดเป็นเครื่องไม้ นอกจากหน้าต่างและประตู มีข้อฟ้าใบระกาก็ทำด้วยซีเมนต์ทั้งหมด มีใบเสมาสลักด้วยหินอ่อนสีขาวเป็นรูปเทวดา ๔ องค์ ประดับที่โคนต้นเสา ผนังของพระอุโบสถเสาละ ๑ องค์ เป็นอาณาเขตของพระอุโบสถแทนลูกนิมิต

พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร และเทวดาแทนลูกนิมิต

๒. ศาลาการเปรียญของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ก็เป็นเครื่องก่อสร้างที่ทำด้วยปูนซีเมนต์เช่นกัน

ศาลาการเปรียญ ๒ ชั้น ของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

๓. สะพานเจริญศรัทธาทอดข้ามคลองเจดีย์บูชา เชื่อมทางเดินข้ามไปสู่องค์พระปฐมเจดีย์ ด้านทิศเหนือตรงกับสถานีรถไฟนครปฐม ตัวสะพานทั้งหมดทำเป็นสะพานปูนทั้งหมด คานสะพานส่วนที่เป็นเสากลางสะพานปั้นหล่อเป็นรูปคนธรรพ์แบกรับน้ำหนักสะพานไว้ หัวสะพานทั้ง ๔ มุมมีโคมไฟที่มีรูปลักษณะคล้ายปราสาทขอม มีคนธรรพ์แบกไว้ ประดับรอบฐานๆ ละ ๔ ตัว ราวสะพานทำเป็นลูกกรงแบบลูกมะหวด กว้างประมาณ ๕ เมตร ยาวประมาณ ๒๐ เมตร พระองค์ออกแบบสะพานเจริญศรัทธานี้ให้เป็นทางเข้าสู่องค์พระปฐมเจดีย์ด้านพระร่วงโรจนฤทธิ์ เพื่อประสงค์จะให้เทียบเคียงกับทางเข้าปราสาทหินนครวัดของเขมร เพราะมีบันไดหินอ่อน มีราวบันไดเป็นตัวพญานาคแผ่พังพาน ๕ เศียร ตลอดบันไดขึ้นทั้งสองข้าง และสองข้างทางสู่วิหารพระร่วงๆ มีต้นมะขามตัดพุ่มยอดเป็นทรงสามเหลี่ยมเรียงรายตลอดทาง มีทิวทัศน์งดงาม จนธนาคารชาตินำภาพนี้ลงไว้ด้านหน้าของธนบัตรในสมัยรัชกาลที่ ๘

สะพานเจริญศรัทธาเชื่อมทางเดินไปสู่องค์พระปฐมเจดีย์ด้านทิศเหนือ

ธนบัตร ราคา ๕ บาท ในสมัยรัชกาลที่ ๘

๕.๕ นครปฐมกับรัชกาลที่ ๖

เมืองโบราณในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่นักโบราณคดีรู้จักกันเป็นที่แพร่หลายนั้น เห็นจะมีเพียงสองแห่งเท่านั้น ได้แก่ เมืองโบราณนครไชยศรี และเมืองโบราณกำแพงแสน แต่เมืองโบราณปาวน ซึ่งถูกสร้างเป็นพระราชวังสนามจันทร์ไปแล้ว ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงดำรงพระยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งไม่ค่อยมีใครทราบ พระองค์สนพระราชหฤทัยที่จะช่วยเหลือสนับสนุนรัชกาลที่ ๕ ในเรื่องการป้องกันการรุกรานของชาติตะวันตกที่มุ่งจะครอบครองประเทศไทยเป็นอาณานิคม พระองค์ทรงรวบรวมคนไทยในเมืองนครปฐมให้ฝึกกลยุทธ์แบบชุมโจรมติข้าศึก เป็นกองเสือป่าในชนบท เรียกว่า การรบนอกกรอบแบบ จนในที่สุดพัฒนามา

เป็นการฝึกเยาวชนให้เป็นลูกเสือขึ้น บรรจุหลักการไว้ในหลักสูตรของการศึกษาในโรงเรียนระดับ ประถมและมัธยม ซึ่งเรียกว่า ลูกเสือ (Boyscout) ในปัจจุบันนี้ โดยมุ่งฝึกให้นักเรียนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและประเทศชาติ และมีคติพจน์ของลูกเสือว่า “เสียชีพอย่าเสียสัตย์”

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวแล้ว พระองค์ทรงสร้างอาคารต่างๆ ในพระราชวังนั้น พื้นดินในพระราชวังสนามจันทร์ นั้นมีเนื้อที่ ๘๘๘ ไร่ และพระองค์ทรงทราบอยู่ก่อนแล้วว่า มีเนินปราสาทของขอมอยู่ ซึ่งปราสาท ปราสาทดังกล่าวได้พังทลายลงเกือบหมดแล้วด้วยกาลเวลานับพันปีเช่นเดียวกับปราสาท ปราสาทที่สร้างทับซ้อนพระปฐมเจดีย์องค์แรกของพระเจ้าอโศกมหาราช เมืองโบราณแห่งนี้มีชื่อว่า “เมืองปาวน” มีปรากฏในโฉนดที่ดินของเมืองนครปฐม มีคูน้ำคันดินเช่นเดียวกับเมืองโบราณสมัย ทวารวดีทั่วไป จะเห็นได้ว่ารอบพระราชวังสนามจันทร์นั้นมีสระน้ำหลายแห่ง เช่น สระน้ำจันทร์ และสระน้ำขนาดใหญ่ภายในมหาวิทยาลัยศิลปากร พระองค์ทรงสร้างอาคารรอบๆ ศาลาพิมเณศวร เข้าใจว่าที่ดังกล่าวมาน่าจะเป็นที่ตั้งของปราสาทของขอม

สาเหตุหนึ่งที่พระองค์ทรงเลือกภูมิประเทศเป็นชัยภูมิเพื่อป้องกันข้าศึกอาจเข้าถึง องค์พระราชบิดาได้ยาก เพราะพระองค์มีพระราชดำริจะย้ายเมืองหลวงให้อยู่ไกลออกมา เพื่อข้าศึกรุกกล้าเข้ามาลำบากกว่า เพราะมีคลองขุดขวางอยู่เป็นอันมาก ถึงแม้ว่ารัชกาลที่ ๕ จะสร้าง ทางรถไฟผ่านนครปฐมแล้วก็ตาม การตั้งกองเสือป่าให้เป็นผู้ชำนาญพื้นที่ การหลบหนีข้าศึกจึง มีหนทางอันเหมาะสมยิ่ง

ส่วนที่ผนังด้านหน้าของวิหารหลวง ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ มีพระพุทธรูปปางตรัสรู้อยู่ พระองค์โปรดให้ช่างหลวงเขียนภาพต้นโพธิ์ด้วยสีน้ำมันให้เหมือน ต้นโพธิ์จริงๆ เพราะมีแสงและเงา มีความตื้นลึก ไกลใกล้ ของจุ่มต้นโพธิ์อย่างภาพเขียนของ ชาวตะวันตก ใบโพธิ์แต่ละใบพลิกไปมาเหมือนมีลมพัดมาที่ต้นโพธิ์ ยอดอ่อนของกิ่งโพธิ์ดูยื่น ออกมาจากพุ่มและมีสีชมพู เหมือนใบอ่อนจริงๆ หัวหน้าช่างเขียนชุดนี้คือพระยาอนุศาสตรจิตรกร ส่วนผนังวิหารด้านในวิหารหลังภาพวาดต้นโพธิ์นั้น มีภาพเขียนพระประธมถูกพระปฐมเจดีย์ครอบ ไว้แสดงให้เห็นว่ามีส่วนช่องว่างทั้งสององค์ห่างกันอย่างไร ส่วนผนังด้านซ้ายและด้านขวาเหนือ แนวหน้าต่างด้านบนขึ้นไป เขียนเป็นภาพผู้ชายชาติต่างๆ นั่งคุกเข่า พนมมือไหว้ หันหน้าไหว้ ไปทางภาพพระพุทธเจ้านั่งตรัสรู้ โดยภาพวาดต้นโพธิ์นั้น แต่ละภาพชายเหล่านั้นดูท่าทาง เป็นกษัตริย์ประเทศต่างๆ ซึ่งมีพวงมาลัยดอกไม้ประดับทั้งศีรษะ พระศอ และพระกร ทุกองค์ ตลอดผนังเหนือภาพชายดังกล่าวนี้มีภาพเทพแบบภาพเขียนไทยชุมนุมนมัสการพระพุทธเจ้า อยู่ในท้องฟ้าเต็มผนัง ผนังทางด้านที่ติดกับองค์พระปฐมเจดีย์ พระองค์โปรดให้ทุบออกไปให้โล่ง ตั้งแต่ขอบหน้าต่างทั้งหมด เพื่อให้ผู้ที่มาสักการะองค์พระปฐมเจดีย์จะได้เห็นตัวองค์เจดีย์ และมี พระพุทธสิหิงส์จำลองประทับนั่งสมาธิอยู่ในซุ้มเรือนแก้วประดิษฐานไว้แนวลวดบัวได้ปากกระชัง ขององค์พระฯ ผู้นมัสการเมื่อเงยหน้าก็จะเห็นพระพุทธรูปองค์นี้ วิหารหลวงนี้เป็นวิหารสำคัญ ด้านทิศตะวันออก เป็นธรรมเนียมว่าพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์มานครปฐมจะต้องเสด็จ มาทำการสักการะที่วิหารหลวงนี้ก่อนที่จะออกไปประทับที่นครปฐมเสมอ

เนื่องด้วยพระองค์มีพระปรีชาสามารถในการใช้ภาษาไทยที่โดดเด่นเป็นเยี่ยม ทั้งคำประพันธ์และบทละคร จะเห็นได้ว่า แม้แต่ชื่อพระที่นั่ง พระตำหนัก เรือน อนุสาวรีย์ ศาลา สะพาน มีชื่อคล้องจองเป็นส่วนมาก เช่น

พระที่นั่ง	๑. พิมานปฐุม	๒. อภิรมย์ฤดี	๓. วังริรมยา	๔. สามัคคีมุขมady	๕. ปาฏิหาริย์ทัศนัย
พระตำหนัก	๑. ชาลิมงคลอาสน์	๒. มาริราชรัตนบัลลังก์			
เรือน	๑. นนทิการ	๒. ทับเจริญ	๓. พระคเนศร์	๔. ทับแก้ว	๕. ทับขวัญ
อนุสาวรีย์	๑. เทวาลัยคเนศร์	๒. ย่าเหล			
ศาลา	๑. ศาลาลงสรง				
สะพาน	๑. รามประเวศน์	๒. นเรศร์จรรี	๓. จักริยาตรา	๔. สุนทรถวาย	

พื้นที่ที่เหลือส่วนหนึ่งต่อมาอนุญาตให้มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตนครปฐมใช้

พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์

พระตำหนักมหารีราชรัตนบัลลังก์

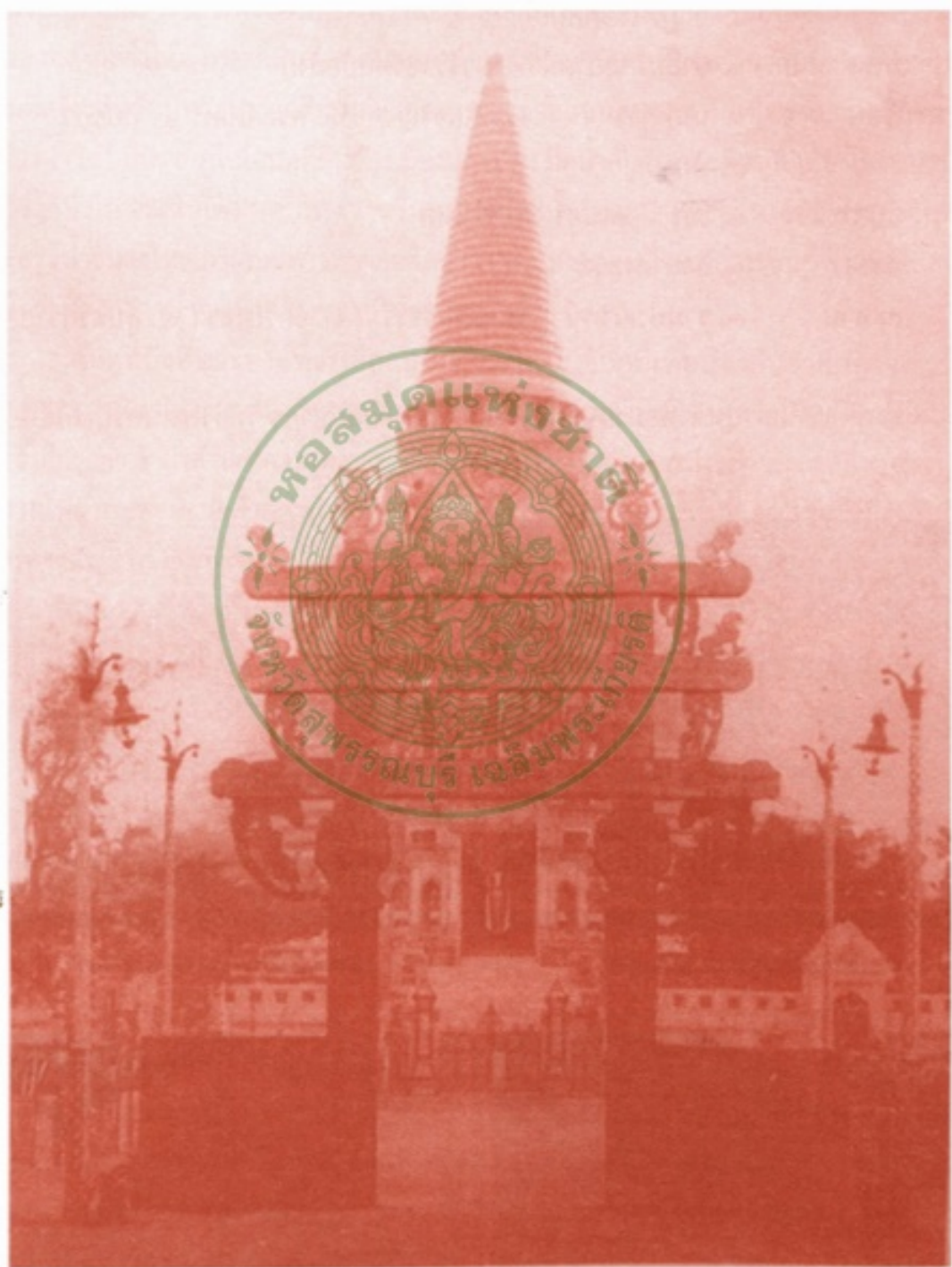
สะพานรามประเวศน์

พระที่นั่งสามัคคีมุขมady

นอกจากนั้น พระองค์ยังโปรดให้คนในเรือนจำสร้างซุ้มประตูทางเข้าสาญจีเจดีย์อย่าง
ของพระเจ้าอโศกมหาราช สร้างด้วยไม้นามาดั้งไว้ที่หน้าองค์พระปฐมเจดีย์ ด้านหน้าของวิหาร
พระร่วง ในงานสำคัญๆ ด้วย

สร้างโรงเรียนชานะโอด ภายหลังต่อมาเป็นโรงเรียนพระปฐมวิทยาลัยปัจจุบันนี้

ซุ้มประตูทำด้วยไม้ฝีมือช่างในเรือนจำนครปฐม
เลียนแบบซุ้มประตูทางเข้าสถูปสาญจีของพระเจ้าอโศกมหาราชที่อินเดีย
ภาพถ่ายในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อสร้างวิหารพระร่วงฯ แล้ว

๕.๖ นครปฐมหลังสมัยรัชกาลที่ ๖

เมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์สมบัติต่อมา แต่ในระยะนั้นสภาพสังคมการเมืองอยู่ในระยะระบอบประชาธิปไตยเริ่มเฟื่องฟู มีการจะเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้เป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างชาติตะวันตก อย่างไรก็ตามก็ดีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำการพัฒนาประเทศหลายอย่างเพื่อความสุข ความสะดวกแก่ประชาชน เช่น สร้างสะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงเทพฯ สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ สร้างถนนเพชรเกษมจากวงเวียนใหญ่ถึงองค์พระปฐมเจดีย์ และเลยลงไปสู่ภาคใต้ของประเทศไทย สร้างพระราชวังไกลกังวลไว้เป็นที่ประทับที่ชายทะเลหัวหิน จังหวัดเพชรบุรี

จอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยนั้นเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านได้มอบให้หน่วยงานสร้างทางรถยนต์สายเพชรเกษม หลังจากมีทางรถไฟสายใต้แล้วในสมัยรัชกาลที่ ๕ ท่านได้มอบให้หลวงเกษมวิถีสวัสดิ์ เป็นผู้วางแผนตัดเส้นทางจากวงเวียนใหญ่สู่องค์พระปฐมเจดีย์ แต่ท่านสร้างทางผ่านเข้าไปในเมืองโบราณแห่งหนึ่งที่ตำบลธรรมศาลา ซึ่งเต็มไปด้วยซากฐานของเจดีย์ทรงลังกามากมาย โดยภายหลังจึงทราบว่าเป็นโบราณทวารวดีถูกแบ่งเป็นสองแถบ และไม่คำนึงถึงว่าเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ภายหลังจะมีความสำคัญอย่างไรถึงแม้กรมศิลปากรในสมัยนั้นก็ไม่มีใครทักท้วงหรือทำการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเลย เพียงแต่ขึ้นทะเบียนไว้เพียงองค์พระเจดีย์ขนาดใหญ่ๆ เท่านั้น เช่น พระปฐมเจดีย์, พระประโทนเจดีย์, พระเมรุเจดีย์, พระงามเจดีย์ และพระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ที่วัดธรรมศาลา จุลพระประโทนเจดีย์ เท่านั้น

ปัจจุบันนี้เมืองโบราณทวารวดีเริ่มเป็นที่รู้จักกับคนนครปฐมมากขึ้น แต่เพราะกรมศิลปากรมิได้ขึ้นทะเบียนไว้ จึงทำให้นักธุรกิจจับจองที่ดิน ทำลายคูเมืองให้แคบลง สร้างสถานประกอบการเต็มทั้งสองฝั่งของถนนเพชรเกษม ทำถนนติดต่อกันเต็มทั้งเมือง ยากแก่การฟื้นฟูให้เป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวอย่างจังหวัดอื่นๆ ได้ นับวันเมืองโบราณสำคัญแห่งนี้จะเป็นเมืองประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ขึ้นทุกวัน ดังนั้นจึงควรศึกษาสภาพเมืองนี้ได้อย่างง่าย ๆ ดังต่อไปนี้

แต่นักโบราณคดีก็ยังไม่ทราบว่าเมืองโบราณที่มณฑลนครไชยศรีนี้จะชื่อว่าอย่างไร แต่รู้ว่ามีขนาด ๓,๘๐๐ ไร่ ยาว ๓.๖ กิโลเมตร กว้าง ๒ กิโลเมตร มีคูเมืองยาว ๑๐ กิโลเมตร มีพระประโทนเจดีย์ และจุลประโทนเจดีย์อยู่กลางเมือง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๕ จึงได้มีผู้พบเหรียญโลหะเงิน ขนาด ๑.๒ เซนติเมตร จารึกเป็นอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทำขึ้นโดยการหล่อจากแม่พิมพ์ เป็นอักษรนูน ๒ บรรทัดด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเป็นรูปแม่วัวกับลูก ซึ่งฝังอยู่ในซากเจดีย์ที่บ้านหนองบอน ห่างจากกำแพงด้านตะวันตกของวัดพระประโทนเจดีย์วรวิหาร ประมาณ ๕๐๐ เมตร นักโบราณคดีได้อ่านและแปลได้ว่า

อ่านว่า

ศรทวารวดี
ศวรปุณยะ

ด้านที่ ๑

เขียนคำอ่านแบบภาษาไทยได้ว่า
“ศรทวารวดี ศวรปุณยะ”

ด้านที่ ๒

แปลว่า พระเจ้าศรทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ

ผู้อ่าน ศาสตราจารย์ ยอร์ชเซเดส (นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส)

ผู้แปล นายเชเอม แก้วคล้าย (นักโบราณคดีชาวไทย)

หมายเหตุ เหรียญเช่นนี้ พบครั้งแรกที่เมืองนครปฐม ซึ่งหมายถึง กษัตริย์ขอมที่นับถือ พระอิศวรเป็นเจ้าลัทธิพราหมณ์จากอินเดีย แต่ต่อมาพบเหรียญเหล่านี้อีกหลายเมืองโบราณรอบ อ่าวไทย สมัยก่อนพันปีอีก เช่น ที่เมืองโบราณอู่ทอง สิงห์บุรี ปราจีนบุรี เป็นต้น หมายความว่า พระเจ้าเมืองที่นับถือพระอิศวรนี้ มีเมืองอยู่แถวทางที่มีเรือแล่นเข้าออก ซึ่งคือปากอ่าวไทย หรือ เมืองนครปฐม เพราะคำว่า “ทวาร” แปลว่า ช่องทางเข้าออก “วดี” แปลว่า เมือง ถ้าจะพูด ให้เข้าใจง่าย ก็ว่า “ข้าพเจ้าซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ สร้างเหรียญนี้ขึ้นเพื่อจะบอกกับพวก เดียวกันว่า ข้ามีเมืองใหญ่อยู่ที่ริมทะเลปากอ่าวไทย ซึ่งชาวอินเดียหรือพระเจ้าอโศกเคยมาเผยแผ่ พระพุทธศาสนาไว้เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐

๕

ภาพเหรียญโลหะจารึก ศรทวารวดี ศวรปุณยะ

แผนผังเมืองโบราณสมัยทวารวดี ที่จังหวัดนครปฐม ราว พ.ศ. ๑๑๐๐

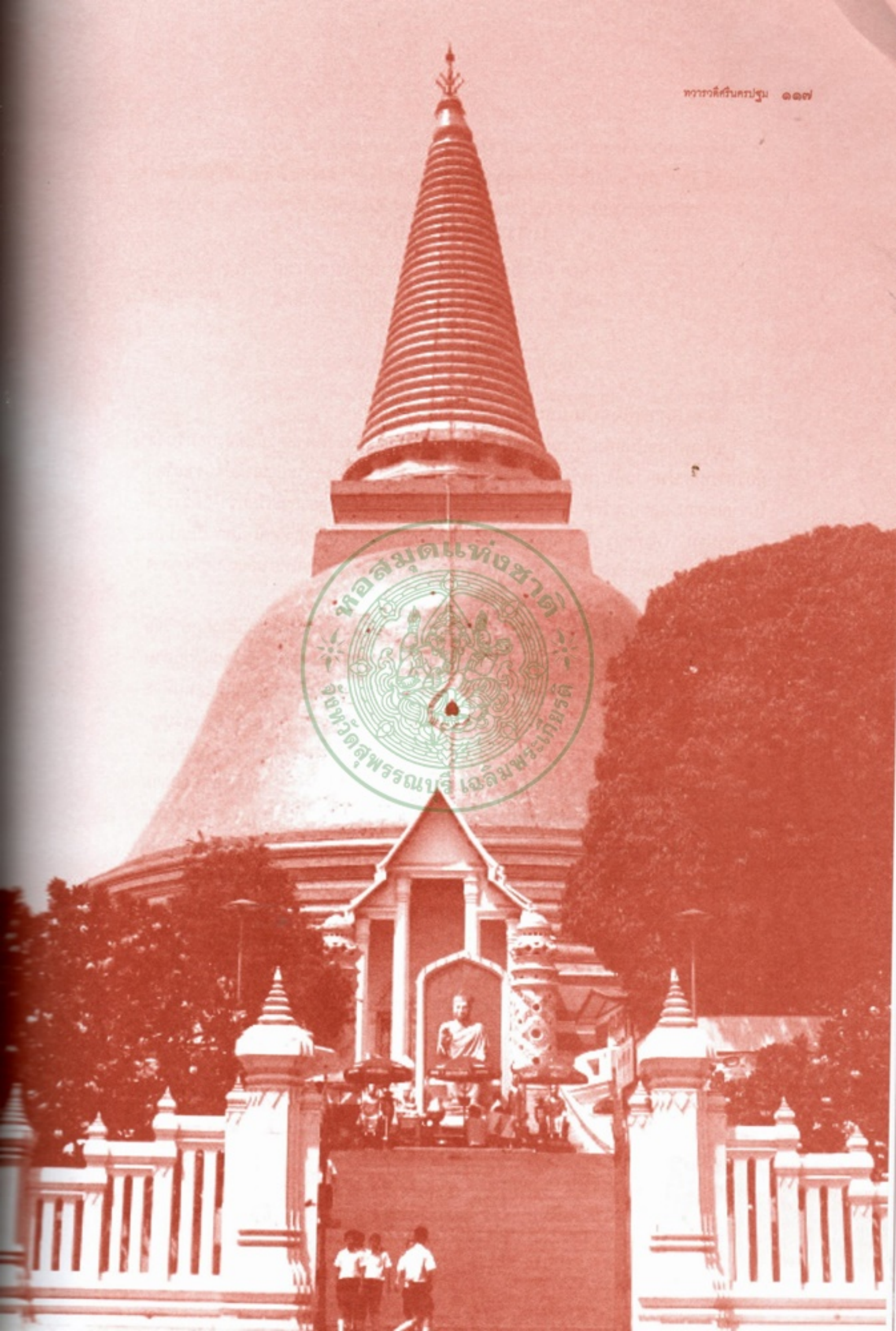
แผนผังเมืองโบราณทวารวดีปัจจุบันในเมื่อนครปฐม มีถนนเพชรเกษมผ่ากลาง และทางรถไฟสายใต้อยู่เหนือเมืองโบราณ และคลองเจดีย์บูชา

แผนผังเมืองนครปฐมที่คู่กับเมืองโบราณทวารวดี อายุสองพันกว่าปี ซึ่งกรมศิลปากรมิได้
 ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานทั้งเมือง จึงทำให้เจ้าหน้าที่ที่อยู่ในเขตเมืองโบราณออกโฉนดที่ดิน
 ให้เอกชนครอบครองทั้งเมือง กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ที่ไม่มีความหมายทางประวัติศาสตร์แล้ว
 เมืองโบราณทวารวดีนี้ชาวพุทธสร้างไว้แต่ขอมมาสวมรอยภายหลัง ขอมมาสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.
 ๗๐๐ - ๑๖๐๐ ก็ล่มสลายไป แต่ขอมได้สร้างปราสาทหินพุทธเจ้าพระอิศวรศาสนา
 พราหมณ์ไว้หลายองค์ รวมทั้งองค์พระปฐมเจดีย์องค์ที่ ๒ รองจากสถูปเจดีย์ของพระเจ้าอโศกด้วย
 ซึ่งความจริงทางประวัติศาสตร์นั้นเมืองนครปฐมเป็นเมืองที่นับถือพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 มานานตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน แม้ขอมจากอาณาจักรกัมพูชาหรือชาวเขมรมารุกราน
 เพื่อจะเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์อยู่ประมาณ ๕๐๐ ปีก็ตาม ชาวพุทธก็ยังนับถือพุทธศาสนา
 มาจนถึงปัจจุบัน

เศียรพระพุทธรูป พบที่วัดพระงาม นครปฐม

บทที่ ๒

นครปฐมปัจจุบัน

นฤทล ชมภูนิช

๒.๑ สภาพปัจจุบัน และปัญหา

สภาพปัจจุบันของเมืองนครปฐมในแง่โบราณคดีและประวัติศาสตร์นั้นต้องยอมรับว่า ผู้บริหารทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนไม่เห็นความสำคัญขององค์พระปฐมเจดีย์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน และประวัติศาสตร์อันเป็นเกียรติภูมิที่นักโบราณคดีอยากจะเรียกว่า “ทวารวดีศรีนครปฐม” เท่าที่ควร ทั้งๆ ที่นครปฐมเป็นหนึ่งในเรื่องมีเจดีย์สูงใหญ่ที่สุดในโลก เป็นเมืองที่น่าจะเรียกได้ว่าพระพุทธศาสนาตั้งหลักปักฐานเป็นแห่งแรกในประเทศไทย และเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีของไทยที่ใครๆ ก็รู้จัก

แต่สิ่งที่กล่าวมานั้นไม่ค่อยมีใครตระหนักถึงความสำคัญเหล่านั้นเลย แม้มักศึกษาวิจัย ทั้งไทยและฝรั่งให้รู้เรื่องอย่างละเอียด มีพิพิธภัณฑ์เก็บรักษาและแสดงโบราณวัตถุแล้วก็ตาม กลับจะต้องถูกยุบ ย้าย ออกไปอยู่เมืองอื่น การจัดงานเฉลิมฉลององค์พระปฐมเจดีย์แทนที่จะสร้างความศรัทธาต่อหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังให้สมกับชื่อนครปฐม และพุทธศาสนา กลับเฉลิมฉลองด้วยการทำบรรยากาศให้เป็นตลาดนัดสินค้าขนาดใหญ่ที่มีอะไร ไม่แตกต่างจากตลาดนัดทั่วไป การจัดระเบียบวินัยของผู้เข้าชมองค์พระปฐมเจดีย์ก็ปล่อยตามสบายเหมือนเดินชมตลาด ผิดกับเจดีย์ชเวดากองของเมียนมาอย่างเห็นได้ชัด การอนุญาตให้สร้างอาคารรอบๆ องค์พระปฐมเจดีย์ก็ได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และมาตรการกำหนดความสูงของสำนักงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมและธรรมชาติ เช่น อาคารควรสูงไม่เกิน ๑๒ เมตร ในรัศมี ๑ กิโลเมตรรอบองค์พระปฐมเจดีย์ รื้อวังปฐมนครเพื่อจะให้เป็นสำนักงานเทศบาลนครปฐม แทนที่จะสร้างวังปฐมนครขึ้นใหม่ทำเป็นพิพิธภัณฑ์แสดงผลงานการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ของพระองค์ท่าน อนุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ผู้สร้างองค์พระปฐมเจดีย์สัก ๑ พระองค์ก็ไม่มีในนครปฐม ไม่เคยตระหนักถึงบุญคุณของพระองค์ท่านที่เพียรพยายามสร้างพระเจดีย์องค์นี้ โดยใช้เวลาตลอดรัชกาลของพระองค์ ถ้าไม่มีพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมชื่อนี้จะเกิดหรือไม่

ส่วนชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐมก็ไม่ต่างไปจากจังหวัดอื่น เพราะเรื่องอบายมุขทุกรูปแบบ มีหมด รวมทั้งความเจริญสมัยใหม่ที่ทำได้ดู คลอง มีแต่น้ำเน่าเสียไม่แพ้เมืองอื่นเลย

อนึ่ง ภายในบริเวณรอบๆ เมืองนครปฐมโดยเฉพาะบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ครั้งถูก
ทิ้งร้างอยู่ในป่ามีโบราณวัตถุสำคัญอย่างหนึ่งที่ขุดกล่าวถึงคือ อักษรปัลลวะ ภาษาบาลีมีความยาว
ประมาณ ๔ ตอน จารึกลงในแผ่นศิลาเรียกว่า คาทาเยธมมา อ่านเป็นภาษาบาลีว่า

คำจารึก เยธมมา เหตุปุปภา เยสเห ตถาคโต อาท
 เตสญโย นิโรโธ เอว อาที มหาสมณโตฯ

คำแปล ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน
 พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับไธแห่งธรรมทั้งหลาย
 เหล่านั้น
 พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับนั้น
 พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ดังนี้ฯ

นายประสาร บุญประคอง อ่าน
ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิthur แปล

คาทาเยธมมา นี้ ชาวพุทธเมื่อสองพันกว่าปีเขาอ่านแล้วเข้าใจ แต่คนสมัยนี้อ่านได้แต่เข้าใจ
คำสอนของพระพุทธเจ้ายาก จึงอยากจะอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นดังนี้

คนจะทำความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับเหตุและผล คิดดีก็ทำดี คิดชั่วก็ทำชั่ว ถ้ายับยั้งความคิด
ต้นเหตุนั้นได้ โลกนี้ก็จะมีความสุข มีความเมตตากรุณาต่อกัน ความทุกข์ก็จะลดน้อยลง
เพราะใจเราเองเป็นต้นเหตุ

ผู้ที่เข้าใจคาทาเยธมมาได้ดีคือพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ภิกษุสงฆ์องค์ใดศึกษาพระไตรปิฎก
แตกฉาน สอบเปรียญธรรมได้ถึงเปรียญธรรมเอกยิ่งเป็นผู้ที่สามารถสอนชาวพุทธสมัยนี้ได้ดี
แต่เท่าที่เป็นมาท่านเหล่านั้นเผยแพร่คำสอนเหล่านั้นกับคนชราที่เข้าวัดถือศีล ฟังธรรมใน
วันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น การที่จะทำให้คนสมัยนี้ศรัทธาในพุทธศาสนานั้นคงต้องใช้เครื่องมือ
สมัยใหม่ช่วยด้วย

การจะปลูกศรัทธาคนนครปฐมให้ขึ้นมาเห็นความสำคัญของผืนแผ่นดินที่ท่านกำลังอาศัยทำมาหากินอยู่ ควรจะต้องใช้หลักการโฆษณาอย่างการโฆษณาสินค้าให้รู้จักชื่อสินค้าและคุณภาพตามมาก่อน ถ้าจะสรุปเป็นขั้นๆ น่าจะต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในสมัยนี้ เช่น

๑. ทำอย่างไรให้คนทั่วไปรู้จักว่าที่นี่มีเมืองโบราณทวารวดี คือ ต้องสร้างรูปลักษณ์สมัยทวารวดีเป็นชุมคล้ายประตูเมืองโบราณล้อมถนนเพชรเกษมตรงคูเมืองแถบวัดธรรมศาลา และอีกสะพานหนึ่งตรงคูเมือง ตำบลห้วยจรเข้ ก่อนถึงศูนย์การค้าบิ๊กซี และเจดีย์วัดพระเมรุ คูเมืองนี้เป็นคูเมืองทิศตะวันตกก่อนจะออกไปสู่จังหวัดราชบุรี เพื่อให้คนผ่านถนนเพชรเกษมได้รู้ว่าขณะนี้เราผ่านเข้าสู่คูเมืองทวารวดีแล้ว พร้อมกับมองเห็นองค์พระปฐมเจดีย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ทางคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและธรรมชาติจึงห้ามมิให้สร้างตึกสูงเกิน ๑๒ เมตร ในรัศมี ๑ กิโลเมตรจากองค์พระปฐมเจดีย์

ภาพชุมล้อมทางเข้าเมืองโบราณทวารวดี นครปฐม ตรงคูเมืองถนนเพชรเกษม
ด้านตำบลธรรมศาลา ขนาด ๘ ช่องทางจราจร

แบบชุมทางเข้าออกเมืองโบราณสมัยทวารวดี นครปฐม ที่ถนนเพชรเกษม แถบคูเมืองด้านหัวจรเข้

แบบชุมทางออกเมืองทวารวดี นครปฐม ถนนเพชรเกษม แถบคูเมืองหัวจรเข้
ขนาด ๑๐ ช่องทางจราจร

๒. สร้างอุทยานประวัติศาสตร์ทวารวดี ศรีนครปฐม

ด้วยเจดีย์สำคัญขนาดใหญ่ๆ ในนครปฐมส่วนใหญ่เหลือแต่ซากกองอิฐ เช่น พระเมรุเจดีย์, จุลประโทณเจดีย์ ๓ สมัย, เนินพระเจดีย์, รัตนมหาธาตุเจดีย์ วัดธรรมศาลา, เจดีย์วัดพระงาม, องค์พระปฐมเจดีย์ ๔ สมัย, พระประโทณเจดีย์ นอกจากนั้นยังมีโบราณวัตถุทั้งพุทธและพราหมณ์มากมายหลายร้อยชิ้น สิ่งเหล่านี้สามารถที่จะจำลองขึ้นมาใหม่ด้วยวัสดุสมัยใหม่ได้แสดงไว้ทั้งในที่ร่มและกลางแจ้ง บนพื้นที่ขนาดใหญ่ไม่ต่ำกว่า ๘๐ - ๑๐๐ ไร่ โดยเฉพาะในเมืองโบราณทวารวดี และรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ทั้งบริเวณเรือนจำเดิม และวังปฐมนคร รูปแบบเจดีย์สวยๆ ดังกล่าวนี้นักวิชาการทางโบราณคดีทั้งไทยและต่างประเทศได้เขียนรายงานการขุดค้นไว้เป็นภาพด้านข้างและด้านแปลน ซึ่งคนปัจจุบันนี้ไม่เคยเห็นความงามเหล่านั้น ถ้ามีการสร้างอุทยานประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมขึ้นมาใหม่ เชื่อแน่ว่าอุทยานนี้คงจะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาชมมากกว่ามาชมแต่องค์พระปฐมเจดีย์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น

ทั้งนี้ควรจะต้องมีผู้จัดการที่เป็นเอกชน แต่มีส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการร่วม พื้นที่ใดที่เหมาะสมจะติดตั้งแผ่นภาพวาดหรือภาพปั้นเป็นการโฆษณา ก็ควรจัดทำให้คนทั่วไปเห็นความงดงามในอดีตที่สามารถดึงดูดให้คนยุคปัจจุบันสนใจคำสอนของพุทธศาสนาที่เป็นรูปธรรมด้วย

๓. ติดตั้งป้ายภาพวาดทั้งงดงามของเจดีย์องค์นั้นไว้ใกล้ๆ ซากกองอิฐที่เหลืออยู่ มีคำอธิบายประกอบอย่างถาวรตามแบบสากล ซากเจดีย์องค์ใดที่ยังมีได้ขุดค้น สำรวจ ก็ต้องรีบบูรณะโดยด่วน โดยใช้งบประมาณของกรมศิลปากรหรือเอกชนผู้ใจบุญบริหารดูแลยิ่งดี โบราณสถานนั้นอยู่ในพื้นที่ของ อบต. ไค อบต. นั้นต้องรับผิดชอบโดยตรง ทำป้ายติดตั้งไว้ข้างๆ ซากเจดีย์

เหล่านั้นก่อน ให้มีขนาดใหญ่ ๑๐x๒๐ เมตร ให้คนนครปฐมเห็นอย่างภาพโฆษณาขายสินค้าก็จะเป็นการดี สักวันหนึ่งมีคนใจบุญเห็นว่าควรทำให้ถาวร สำหรับเป็นแหล่งการเรียนรู้ของเยาวชนก็จะเป็นแนวทางสร้างองค์จำลองขึ้น เมื่อนั้นการตื่นตัวของชุมชนก็จะออกมารักษากิจกรรมของบรรพบุรุษและสังคมของเขาเอง นครปฐมอาจเป็นตัวอย่างการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่จังหวัดอื่นๆ ทำตามอย่างเราก็ได้ ในทางกลับกัน ถ้าจังหวัดอื่นที่มีวัฒนธรรมทวารวดีเช่นนครปฐม เขาชิงทำเสียก่อน แล้วชาวนครปฐมก็คงจะอายเขาแน่

๔. อย่าลืมว่าพิพิธภัณฑ์คือโกดังเก็บของเก่าดังที่เข้าใจกัน แล้วทำไมพิพิธภัณฑ์ในประเทศตะวันตกซึ่งแอบเอาโบราณวัตถุของไทยและต่างประเทศทั่วโลกเข้าไปแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ของเขาทำไม ความจริงพิพิธภัณฑ์ทั่วโลกนั้นเป็นแหล่งเรียนรู้ให้คนสมัยใหม่เกิดความคิดที่จะพัฒนาของเก่าเหล่านั้นไปสร้างสิ่งใหม่ๆ ได้ อยากยกตัวอย่างสัก ๒ - ๓ แห่ง เช่น

- หินเหล็กไฟ พัฒนาเป็นไฟแช็คใช้หรือไม่
- ตะเกียงน้ำมันก๊าด พัฒนามาเป็นตะเกียงหลอด ตะเกียงลาน คว้นดำๆ ก็หายไป ไฟก็แรงและสว่างขึ้น จากนั้นก็พัฒนาเป็นโรงสีข้าวที่มีปล่องสูง ดูดอากาศจากกองดำนให้ร้อนขึ้น ทำให้หม้อต้มน้ำมีไอน้ำไปดันลูกสูบให้ชักเข้าชักออกด้วยข้อเหวี่ยงกลายเป็นเครื่องจักรไอน้ำ เช่น รถไฟเรือกลไฟไอน้ำ เป็นต้น
- ตะบันไฟ พัฒนาเป็นเครื่องยนต์ดีเซลได้ คือ การอัดอากาศลงไปด้วยการตบด้ามตะบันเข้าไปในรูแคบๆ ให้แรงๆ อากาศถูกอัดออกไปไหนไม่ได้ จึงมีความร้อนเกิดขึ้น ติดเชื้อไฟที่ปลายตะบันจนสามารถจุดบูหรือสูบได้ การอัดอากาศลงไปใกระบอกสูบของเครื่องยนต์ดีเซล อากาศจะถูกอัดจนร้อนระเบิดขึ้นเป็นไฟ เมื่อหัวฉีดน้ำมันเข้าไปหล่อให้ไฟติดและมีแรงระเบิดในขณะที่ข้อเหวี่ยงดันลูกสูบเข้าไปอีก เครื่องดีเซลก็จะทำงานต่อเนื่องเป็นแรงดันให้เครื่องยนต์ รถยนต์ทำงานได้โดยไม่มีหัวเทียน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าผู้ใดคิดจะเอาโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นอื่นไปเป็นสมบัติของตนหรือหน่วยงานของตน เพื่อจะสร้างชื่อเสียงให้เกิดความสนใจของผู้ชมเพิ่มขึ้นก็ดี หรือคิดจะยุบหรือย้ายพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมออกไป ไม่ให้โอกาสในการปรับปรุงให้น่าสนใจมากขึ้น หรือผู้รับผิดชอบในพื้นที่ที่มีโบราณวัตถุและโบราณสถาน ปล่อยปละละเลยไม่เห็นความสำคัญในสมบัติอันทรงคุณค่าที่จะหาที่ใดไม่ได้แล้ว ไม่สนับสนุนงบประมาณ ทั้งๆ ที่มีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว กลับเห็นว่าการสร้างถนนหนทางสำคัญกว่าถมคูเมืองบ้าง สร้างถนนในคูเมืองบ้าง สร้างส้วมใกล้โบราณสถานบ้าง ทำลายสิ่งแวดล้อมของประวัติศาสตร์โบราณคดีบ้าง เช่นนี้นับได้ว่าเป็นผู้ทำลายชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์โดยแท้

๕. จัดวิทยากรบรรยายความรู้เรื่องประวัติเมืองนครปฐมไปบรรยายในสถานศึกษาระดับต่างๆ โดยขอความร่วมมือกับสถานศึกษาต่างๆ ร่วมอบรมวิธีการบรรยายโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่

๖. ทำเว็บไซต์เรื่องประวัติเมืองนครปฐม เพื่อความสะดวกในการศึกษาทุกระดับ

๗. กำหนดให้วัดทุกแห่งในนครปฐมเปิดทำบุญตักบาตรในวันอาทิตย์อีกวันหนึ่ง นอกจาก

วันพระ ๘ ค่ำ และ ๕ ค่ำ เพื่อให้คนที่ทำงานในภาคเอกชนและราชการมีโอกาสเข้าถึงพระธรรม คำสอนได้ทั่วถึง และต้องมีการเทศนาแบบปาฐกถาหลักธรรมและชาดก พร้อมทั้งให้ผู้ทำบุญ ชักถามได้ด้วย

๘. ทุกหมู่บ้านต้องส่งตัวแทนหรือผู้สมัครใจเข้าปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้นในเวลา ที่เหมาะสม แบบเข้าค่ายธรรมะ

๙. จัดให้มีหมู่บ้านปลอดอบายมุขและหมู่บ้านนับถือศีล ๕ อย่างจริงจัง

๑๐. กำจัดการค้ายาเสพติดและผู้เสพยาเสพติดโดยให้สังคมลงโทษ

๑๑. จัดตั้งชมรมอนุรักษ์ทวารวดีศรีนครปฐมทุกตำบลทั่วจังหวัดขึ้นตรงกับสำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

๑๒. ปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม ให้เหมาะสมกับการเป็นมรดกโลก ทั้งนี้ควรได้รับความร่วมมือทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทุกเรื่องที่กล่าวมาโดยผู้ว่าราชการ จังหวัดเป็นผู้มอบหมายสั่งการ ประสานงานกับภาครัฐและเอกชน และรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง

สร้างวังปฐมนครจำลองขึ้นใหม่ให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถาน เพื่อจัดแสดงผลงานการบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยประดิษฐานพระบรมรูปของพระองค์

การที่รัฐบาลในอดีตมิได้ทำการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมโบราณ ไม่ประกาศขึ้นทะเบียน และมีการออกโฉนดให้เอกชนครอบครองที่ดินในแหล่งประวัติศาสตร์ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ประชาชนขาดความรู้ในการอนุรักษ์ และตระหนักในคุณค่าจึงทำให้แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณสถานถูกทำลายโดยง่าย

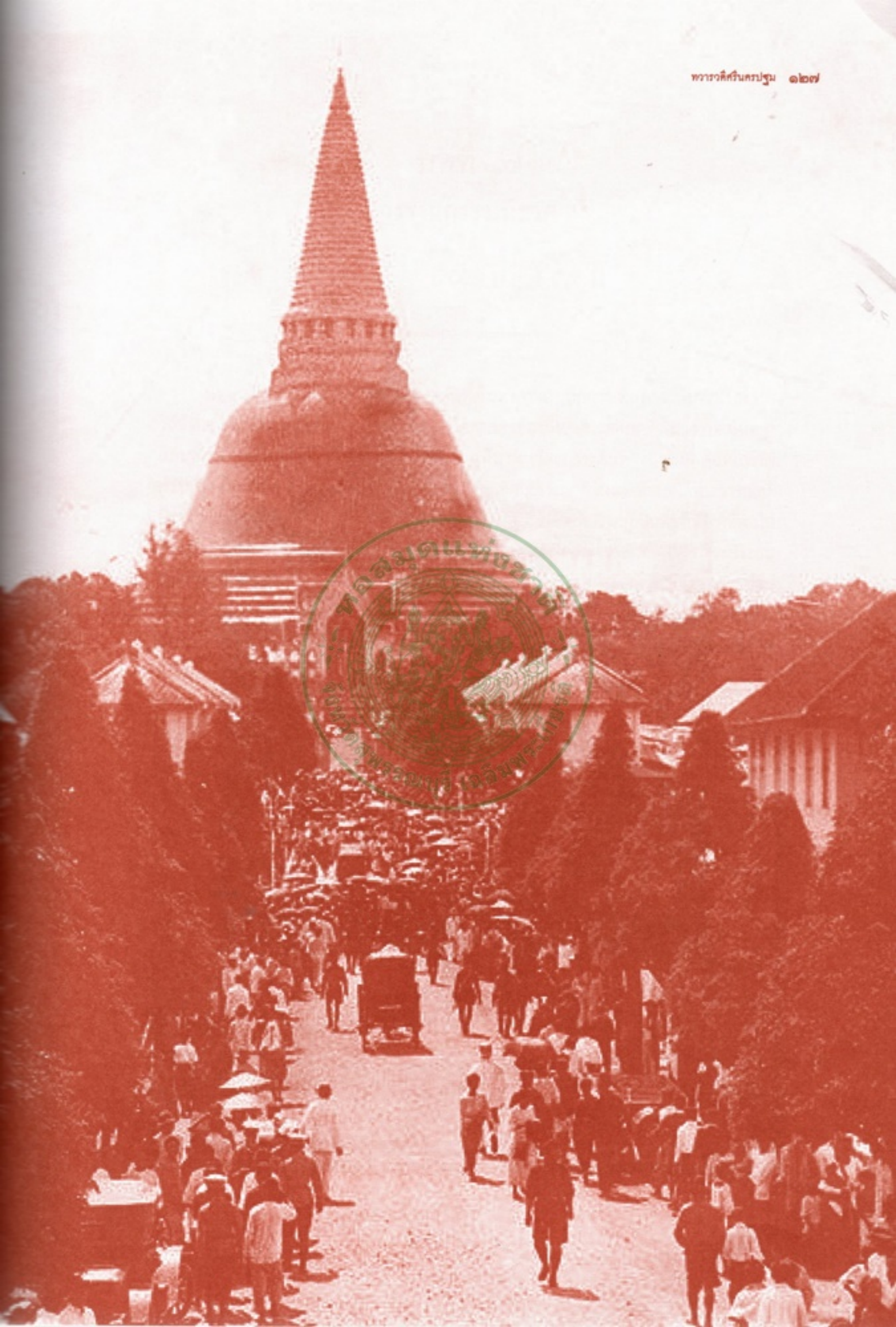

ในบริเวณอำเภอเมืองนครปฐม ในอดีตตั้งแต่ พ.ศ. ๓๐๐ - ๑๑๐๐ ประมาณ ๘๐๐ ปี มีชาวพุทธนิยมสร้างวัดสร้างเจดีย์ด้วยอิฐขนาดเล็กบ้างขนาดใหญ่บ้างมากมาย โดยเฉพาะในเมืองโบราณนบรัยองค์ ชาวบ้านกล่าวกันว่า มีคนขนอิฐตามเจดีย์เก่าๆ ไปขายให้กับฝรั่ง บริษัทสร้างทางรถไฟสายใต้เอาไปใช้ถมทางรถไฟให้แข็งแรง ตั้งแต่นครปฐมถึงบางกอกน้อย ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ยังมีเจดีย์ขนาดใหญ่อยู่ภายในเมืองนครปฐมอีกหลายองค์ที่ยังเหลือซากส่วนฐานไว้ให้เห็น เช่น พระศรีรัตนมหาธาตุที่หลังโบสถ์วัดธรรมศาลา เจดีย์ หลังโบสถ์วัดพระงาม พระเมรุเจดีย์ที่ตำบลสวนอนันต์ เจดีย์ดังกล่าวกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้ แต่เมืองโบราณนครไชยศรีซึ่งเป็นศูนย์กลางอาณาจักรสมัยทวารวดีทั้งเมืองมิได้ขึ้นทะเบียนไว้ ทำให้ประชาชนเข้าไปซื้อที่ดินประกอบการธุรกิจต่างๆ จนหมดแล้ว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มอบให้หลวงเพชรเกษม วิถีสวัสดิ์ สร้างทางรถยนต์สายเพชรเกษมจากวงเวียนใหญ่สู่ภาคใต้ ทางเส้นนี้มุ่งผ่ากลางเมืองโบราณ นครไชยศรีเพื่อจะตรงไปยังองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งห่างกันประมาณ ๒ กิโลเมตร แล้วจึงเลยไปยัง จังหวัดราชบุรี เป็นเหตุให้ปัจจุบันนี้เมืองโบราณขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศไทยกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ไปแล้วโดยสิ้นเชิง

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีโครงการสำรวจเมืองโบราณด้วยภาพถ่ายทางอากาศ พบเมืองโบราณนครไชยศรีนี้มีคูเมืองชัดเจน ทำให้รู้ถึงรายละเอียดต่างๆ มากขึ้น เช่น เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนยาว ๓,๖๐๐ เมตร กว้างเหนือ - ใต้ ๒,๐๐๐ เมตร คูเมืองกว้าง ๖๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร พื้นที่ทั้งหมด ๓,๘๐๐ ไร่ หรือ ๗.๒ ตารางกิโลเมตร มีถนนเพชรเกษมผ่านหน้าวัดพระประโทนเจดีย์วรวิหาร ซึ่งอยู่กลางเมืองโบราณนี้

คลองเจดีย์บูชาช่วงงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์
(งานกลางเดือนสิบสอง)

บทที่ ๗

วรรณกรรมนิราศ

วันวิสา นียมทรัพย์

นิราศเป็นวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นทั้งในแง่การบันทึกการเดินทาง บันทึกเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม คติชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์ ตามเส้นทางและพื้นที่ที่ผู้ประพันธ์ได้เดินทางผ่านหรือพบเห็นระหว่างการเดินทางและมีจุดเด่นตรงความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่งในเรื่องของความรัก เปรียบเทียบธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่ได้พบ วรรณคดีนิราศที่แต่งขึ้นในโอกาสที่กวีเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ที่ปรากฏเป็นที่รู้จักกันดีที่พบในปัจจุบันมีอยู่ ๓ เรื่อง คือ นิราศพระปฐม ของสุนทรภู่ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ นิราศพระปฐมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท แต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๗ และนิราศพระปฐมของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีนิราศอีก ๒ เรื่องที่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย คือ นิราศพระปฐมเจดีย์ ผู้หญิงชาววังหน้าเป็นผู้แต่ง และนิราศเมืองนครไชยศรี (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง)

อย่างไรก็ตาม เสมียนมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) ผู้แตงนิราศพระแท่นดงรัง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙
เมื่อผ่านสถูปสูงใหญ่ชันนเขาเหิน ตอนนั้นยังไม่เรียกพระปฐมเจดีย์ ได้เอ่ยถึงพระปฐมเจดีย์
ความตอนหนึ่งว่า

● พระประหม่อมของบรมกษัตริย์สร้าง
สูงเท่านกเขาเห็นเกินหยาน
เธอหลงฆ่าบุตรวงศ์ทิวคต
เธอทำผิดคิดเห็นไม่เป็นธรรม

เป็นพระปรางค์ใหญ่โตรโหนาน
พระยาพานก่อสร้างไว้ล้างกรรม
เขารู้หมดเรื่องความไม่งามข้า
จึงกลัวกรรมก่อสร้างพระปรางค์ทอง

เส้นทางการเดินทางของกวีในการแต่งนิราศพระปฐมเจดีย์ เริ่มต้นการเดินทางออกจากวังหรือที่พำนักของกวี ไปลงเรือที่ท่าน้ำไถ่เคียง สุนทรภู่และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ใช้เส้นทางการเดินทางเดียวกันโดยตลอดต่างกันในระยะเล็กน้อย โดยกรมหลวงวงษาธิราชสนิทเริ่มต้นเดินทางจากคลองคูเมืองเดิม (ฝั่งพระนคร) ส่วนสุนทรภู่ เริ่มต้นเดินทางจากพระราชวังเดิม เส้นทางการเดินทางโดยรวมจะผ่าน วังหลัง บางหว้าน้อย วัดอมรินทราราม โรงเรือบ้านบุ วัดสุวรรณาราม วัดศรีสุดาราม บางขุนนนท์ บางผักกานาม บางบำหรุ เข้าคลองบางระมาด

วัดไก่เตี้ย สวนแดน สวนหลวง วัดน้อยใน วัดชัยฤทธิษมาลา วัดพิบูล บางขวาง บางสนาม
 วัดเกต วัดชะลอ บางกรวย บางศรีทอง วัดโพธิ์บางโอ วัดสัคน้อย วัดสัก วัดเพลง บางอ้อยช้าง
 วัดแก้วฟ้า บางขุน บางขุนทอง บ้านกระเบื้อง บางกร่าง วัดปราสาท บ้านจีน บางนายไกร
 วัดอุทยาน บางระนัง บางคูเวียง โรงหีบ วัดโบสถ์ วัดปรังค์หลวง บางม่วง บางใหญ่ วัดพระอินทร์
 โรงภาษี วัดส้มเกลี้ยง บางโสน บางเชือก ย่านซื่อ ลานตากฟ้า ด่านภาษี บางนางเกร็ง จักราย
 บ้านลาว ลำปะทวน ท่านา บางแก้ว วัดปากน้ำ โพเตี้ย วัดไทร บางแก้ว วัดสิงห์ ชื่นบกที่วัดท่า
 หรือวัดท่าตำหนัก เดินทางต่อด้วยเกวียนหรือช้างผ่านวัดน้อย ท่าเพนียด ท่าข้าม ห้วยตะโก
 ธรรมศาลา สู่จุดหมายปลายทางที่วัดพระประธมหรือวัดพระปฐมเจดีย์

สวนหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เริ่มต้นการเดินทางโดยใช้เส้นทางคลองบางกอกน้อย เข้าคลอง
 วัดชะลอ แล้วไปใช้เส้นทางคลองมหาสวัสดิ์ออกแม่น้ำนครชัยศรีแทน และล่องเรือต่อไปได้จนถึง
 เมืองนครไชยศรี (นครปฐมเดิม) เนื่องจากนิราศทั้ง ๓ เรื่องมีความยาวมาก จึงขอนำบางส่วนของ
 นิราศมานำเสนอเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองต่อไป

บรรยากาศคลองเจดีย์บูชา ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ จังหวัดระยอง

๗.๑ นิราศพระประธม : สุนทรภู์

พระสุนทรโวหาร นามเดิม ภู เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙ เข้ารับราชการเป็นอาลักษณ์ราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อสิ้นรัชกาลได้ออกบวชเป็นเวลาเกือบ ๒๐ ปี ก่อนจะกลับเข้ารับราชการอีกครั้งในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็นอาลักษณ์ในสมเด็จเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น พระสุนทรโวหาร เจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร ซึ่งเป็นตำแหน่งราชการสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต ตอนท้ายของนิราศพระประธมสุนทรภู์ได้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้บิดา มารดา ครูอาจารย์และถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพด้วย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าขณะที่แต่งนิราศพระประธมสุนทรภู์ลาสิกขาบทแล้ว และออกเดินทางจากวังหลัง สุนทรภู์ออกเดินทางไปนมัสการพระประธมเมื่อวันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตรงกับวันที่ ๗ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๕ เนื้อเรื่องมีการพรรณนาตามธรรมเนียมนิราศ ออกชื่อหญิงที่เคยผูกพันหรือเคยเสนาหาหลายคน เช่น ม่วง นิล ศรีสาคร จิว เกษ นิม สีทอง ฯลฯ ในบทประพันธ์ได้พรรณนาถึงความรัก สภาพภูมิประเทศ เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ ดังตัวอย่างในส่วนที่ผ่านเมืองนครไชยศรี

๑ ถวิลวันจันทร์ทิวาขึ้นห้าค่ำ

ลงนาวาคลาเคลื่อนออกเลือนล้า
น้ำค้างย้อยพรอยพรหมเป็นลมว่าว
มาลับเหมือนเดือนดับพยับโพยม
ไอ้หน้าหนาวคราวนี้เป็นที่สุด
พี่เห็นนางท่าเหยิงเรรวน

พอเสียงย่ำยามสองกลองประโคม
อนาถหนานึกเคยได้เซยโฉม
ยิ่งทุกขโหมนัสในใจรัญจวน
ไม่มีขแนบชมเมื่อลมหวาน
มิได้ชวนเจ้าไปชมประธมประโทน

คลองโยง

๑ ที่ริมคลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน
ถึงชะวากปากช่องชื่อคลองโยง
มีบ้านช่องสองฝั่งชื่อบางเชือก
ที่เรือน้อยลอยล่องค่อยคล่องไป
เวทนาภาสรู้ถอนถีบ
ถึงแสนชาติจะมากำเนิดกาย

นำสำราญเรียงรันควันโขมง
เป็นทุ่งโล่งลิบลิ้วหวีหวีใจ
ลั่นคมเปือกเปอะปะสวะไสว
ที่เรือใหญ่โป่งโล่งต้องโยงควาย
เขาตีรับเร่งไปนำใจหาย
อย่าเป็นควายรับจ้างที่ทางโยง

ลานตากฟ้า

๑ จะออกช่องคลองโยงเห็นโรงบ้าน
ไอ้แผ่นฟ้ามาตากถึงภาคพื้น
เจ้าหนูน้อยพลอยว่าฟ้าตกน้ำ
แม้แนแดนดินสิ้นฟ้าสุราลัย

เขาเรียกลานตากฟ้าค่อยพาขึ้น
น่าจะยืนหยิบเดือนได้เหมือนใจ
ใครช่างด้ายกฟ้าขึ้นมาได้
จะเปล่าใจจริงจริงทั้งหญิงชาย

โพธิ์เตี้ย

๑ ถึงโพเตี้ยโพดำเหมือนคำกล่าว
เป็นเรื่องราวเจ้าฟ้าพระยาพาน
แล้วปลูกพระมหาโพธิ์บนโขดใหญ่
อันแท้จริงสิ่งใดเป็นโกสตา

แต่ไตรสามอ้อมเท่าพ้อมสาน
มาสังหารพระยาทองคัมภีดา
เผอิญให้เตี้ยดำเพราะกรรมหนา
เขาเล่ามาพิกี่เล่าให้เจ้าฟัง ฯ

ธรรมศาลา

๑ ถึงบ้านธรรมศาลาเริ่มทำน้ำ
เดชะคำทำคุณการุณัง
ขอสมหวังดังสวาทอย่าคลาดเคลื่อน
หนังสือไทยอธิษฐานสารสุนทร
โอ้เย็นฉ่ำน้ำค้างลงพร่างพร้อย
พอมิดมนฝนพายับอัปโพยม

เป็นโรงธรรมภาคสร้างแต่ปางหลัง
เป็นที่ตั้งศาสนาให้ถาวร
ให้ได้เหมือนหมายรักในอักษร
จงถาพรเพิ่มรักเป็นหลักโคม
ให้ละห้อยหวานเห็นเหมือนเช่นโฉม
ทรวงจะโถมเสียเพราะรักที่หนักทรวง

บ้านพะเนียด

<p>๑ ถึงถิ่นฐานบ้านพะเนียดเป็นเนินสูง
เหตุเพราะนางข้างต่อไปล่อลวง
ไอ้อกเพื่อนเหมือนหนึ่งชายที่หมายมาด
ต้องติดบ่วงห่วงรักซึกชะโลง
เข้าจอดทำหน้าเนินพะเนียดข้าง
พอประทังบังฝนได้ต้นไทร
แต่ลูกเล็กเด็กอ่อนนอนชั้นล่าง
ไอ้รินรินกลั่นเกสรขจรเจือ</p> | <p>ที่จับจูงช้างโขลงเข้าโรงหลวง
พลายทั้งปวงจึงต้องถูกมาผูกโรง
แสนสวาทหวังงามมาตามโขลง
เสียดายโป่งป่าเขาคิดเศร้าใจ
มีโรงร้างไร้ฝาเข้าอาศัย
พวกผู้ใหญ่หยุดหย่อนเขานอนเรือ
น้ำค้างพร่างพรหมพราวให้หนาวเหลือ
เหมือนกลั่นเนื้อแนบชิดสนิทใน</p> |
|--|---|

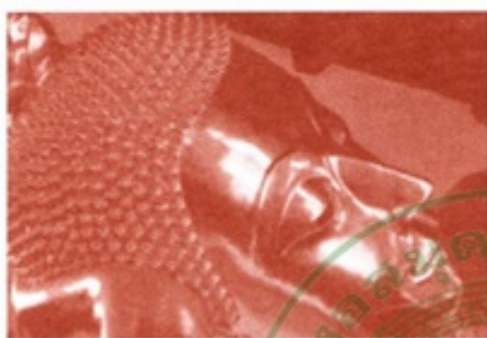

พระปฐมเจดีย์

<p>๑ ครั้นถึงวัดพระปฐมบรมธาตุ
แลทะมื่นทึบเท้งดังเชิงเทิน
ประกอบก่อย่อมุมมีซุ้มมุข
เป็นพืดแผ่นแน่นสนิททั้งอิฐปูน</p>	<p>สูงทลายทอยู่สันโดษบนโขดเขิน
เป็นโขดเนินสูงเสริมเขาเพิ่มพูน
บุตีบูกบรจบถึงนพศูล
จงเพิ่มพูนพิสดารอยู่นานครั้น</p>
ฯลฯ	
<p>สาธุสะพระปฐมบรมธาตุ
ข้าทำบุญคุณพระช่วยอนุกุล</p>	<p>จงทรงศาสนาอยู่อย่ารู้สูญ
ให้เพิ่มพูนสมประโยชน์โพธิญาณ</p>
ฯลฯ	
<p>๑ ขอเดชะพระมหาอันสงส์
เสน่หิโชนให้คนนั้นกรณา</p>	<p>ซึ่งเราทรงศักราชพระศาสนา
เหมือนในอารมณ์รักประจักษ์ใจ</p>

๑ แล้วกราบลาพระประธมบรมธาตุ
เห็นไรไรไกลสุดอยุธยา
ที่อื่นเตี้ยเรี่ยราบดั่งปราบเรียม
โอ้เวียงวังยังเขม้นเห็นไรไร
ยิ่งเสียวเสียวเหลียวย้ายทั้งซ้ายขวา
ภูเขาเคียงเรียงรอบเป็นขอบวง
ที่ทุ่งโถงโรงเรือนดูเหมือนเขียน
เขาดอนควายหวายผูกจมูกงู

เลียบลีลาศแลพินิจทุกทิศา
ด้วยสุธาดมสูงที่กรุงไกร
ด้วยยืนเยียมสูงกว่าพฤษาไสว
แต่สายใจพี่เขม้นไม่เห็นทรง
ล้วนทุ่งนาเนินไม้ไพรระหง
ในแดนคงคูล้างล้วนยางยุง
เห็นช้างเจียนจะท่าหมูด้วยอยู่สูง
เป็นฝูงฝูงไรไรทุกไรนา ฯ

๑ โบสถ์วิหารท่านสร้างแต่ปางก่อน
หลักพระเนตรเกลศเกยเขนยทอง

มีพระนอนองค์ใหญ่ยังไม่หมอง
ดูผุดผ่องพูนเพิ่มเติมศรัทธา ฯ

คำอธิษฐานของสุนทรภู่

๑ โอ้เอ็นดูหนูตาบจะกราบกับ
ขึ้นห่มพระอธิษฐานให้มารดา
แม้ยังอยู่คู่เขยไม่เลยละ
โอ้ชาตินี้มีกรรมจึงจำเป็น
กราบพระเจ้าเศร้าจิตคิดสังเวช
สารพัดตัดขาดประหลาดใจ

ไปล่องผ้าห่มนอนบนบจบเกศา
พลอยน้ำตาตกพรากเพราะยากเย็น
มาไหว้พระก็จะพามาให้เห็น
มาแสนเชิญขาดมิตรสนิทใน
โอ้น้ำเนตรเอ๋ยกลืนก็ขึ้นไหล
ตัดอาลัยตัดสวาทไม่ขาดความ ฯ

ฯลฯ

ตำนานพระยากงพระยาพาน

ด้วยเดิมเรื่องเมื่อนั้นถวัลยราชย์
เอาพานทองรองประสูติพระบุตรา
พอโอรสหายร้ายกาจไม่พลาดเพลิง
พระยากงส่งไปให้นายพราน
ยายหอมรู้จูไปเอาไว้เลี้ยง

เรียงพระญาติพระยากงสืบวงศ์
กระทบหน้าแต่น้อยน้อยเป็นรอยพาน
ผู้ใดเลี้ยงลูกน้อยจะพลอยผลาญ
ทั้งที่ธารน้ำใหญ่ยังไม่ตาย
แก่รักเพียงลูกรักไม่หักหาย

ใครถามไถ่ไม่แจ้งให้แพร่พราย
ครั้นเติบโตได้วิชาตาปะขาว
รู้ผูกหญ้าฝ้ายพยนต์มนต์จั่งจ้ง
พระยากลงมาจับก็รับรบ

ลูกผู้ชายขึ้นขีดสู้ปิดบัง
แกเป็นชาวเชิงพนมอาคมขลัง
มีกำลังลือฤทธิ์พิสดาร
ตีกระทบทัพยันถึงชนสาร

รูปปั้นกองทัพญาน

ฝ่ายท้าวพ่อมรณาพระยาพาน
เข้าหาพระมเหสีเห็นมีแผล
เธอรู้ความถามไถ่ได้สำคัญ
๑ ครั้นถามไถ่ยายหอมก็ยอมผิด
เธอโกรธายายนั้นวายชนม์
แทนคุณตามความรักแต่หักว่า
ที่ยายตายหมายปักเป็นหลักประโคน
จึงสำเหนียกเรียกยานบ้านยายหอม
ครั้นเสร็จสรรพกลับมาหาอาจารย์

จึงได้ผ่านภพดุจกรุงสุพรรณ
จึงเล่าแต่ความจริงทุกสิ่งสรรพ
ด้วยความนั้นคนเขารู้ทุกผู้คน ฯ
ด้วยปักปิดปฏิเสธซึ่งเหตุผล
จึงให้คนก่อสร้างพระปราสาทประโทน
ต้องเช่นฆ่ากันเพราะกรรมเหมือนคำโหร
แต่ก่อนพ้นพ้นมาเป็นช้านาน
ด้วยเติมจอมจักรพรรดิอธิฐาน
เหตุด้วยบ้านนั้นมีเนินศิลา

จึงทำเมรุเกณฑ์พลพลรบ
แล้วปลดเปลื้องเครื่องกษัตริย์ขัดติยา
กับธาตุใสในตรুবรรจุไว้
จึงเลื่องลือชื่อว่าพระยาพาน

ปลงพระศพพระยากรพร้อมวงศา
ของบิดามารดาแต่ก่อนกาล
ที่ถ้าได้เนินพนมประธมสถาน
คู่สร้างขานเชิงพนมประธมทอง ฯ

แผ่นอิฐสลักภาพต่างชาติเจดีย์จุลประโทน

๗.๒ โคลงนิราศพระประธม : พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษา อิราขสนิท

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาอิราขสนิท เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงรับราชการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาวิชาการแพทย์สมัยใหม่จากมิชชันนารีอเมริกัน และทรงกำกับกรมหมอลวง ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นกรมหมื่นวงษานิท ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวงวงษาอิราขสนิท ทรงกำกับราชการมหาดไทย ว่าราชการกรมพระคลังสินค้า และเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

นิราศพระประธมเป็นโคลงนิราศเรื่องแรกที่ทรงประพันธ์ในโอกาสที่เสด็จไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๗ ขณะยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวงษานิทสภาพภูมิประเทศโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ยังเป็นป่าอยู่มากและยังเรียกกันว่า พระประธมตามที่มีพระพุทธรูปไสยาสน์ประดิษฐานอยู่ที่นี่ โดยทรงลงเรือจากวัง ที่คลองตลาดหรือคลองคูเมืองเดิมผ่านสะพานมอญ สะพานช้าง ออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากคลองตลาด เลี้ยวขวามาทางท่าเตียน ผ่านท่าราชวรดิฐ เข้าคลองบางกอกน้อยแล้ว ล่องเรือตามเส้นทางเดียวกันกับกวีอีกสองท่านไปขึ้นบกที่วัดท่าตำหนัก แล้วเดินทางต่อด้วยช้างผ่านวัดน้อย ท่าเพี้ยด ท่าข้าม ห้วยตะโก ธรรมศาลา สู่จุดหมายปลายทางที่วัดพระประธมหรือวัดพระปฐมเจดีย์ ในวันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเมีย จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๗

โคลงนิราศพระประธมนั้นนอกจากนำชื่อสถานที่มาเปรียบเทียบกับความรู้สึกด้วยกวีโวหารตามรูปแบบกวีนิราศแล้ว ยังบอกเล่าเกี่ยวกับชีวิตและตัวตนของกวี บันทึกความรักความคิดถึงที่มีต่อนางอันเป็นที่รักของพระองค์เองตลอดจนบอกเล่าตำนานกลุ่มชาติพันธุ์และเหตุการณ์ของท้องถิ่นที่กวีได้เดินทางผ่าน

โคลงนิราศพระประธม

ร่าย

๑ เปรมปรีดามเยศ เหตุกุศลสุจริต หวังบุชิตชินธาดุ พุทธไสยาศน์สถูปสถาน ในพนานต์นุ
ประเทศ เขตแขวงแคว้นนครี นครไชยศรีสมญา โดยศรัทธาธิมุตี พิสุทธิสุนทรภาพ มละมล้า
บาปบาบัตติ สักการสักงเคารพย์ आयัทธิภพหวังผล ทำนงงานการปราชญ์ เรื่อนนิราศพจนา
ปองปรีชาขำนิ รังรงสฤทธิกกลกลอน อวรณ์สุขสำเร่อง บำเทองธรรมบัณฑิตย์ กิจกระวีวรชาติ
โอภาสแผ่นสุธา เฉลอมอยุทธยายงยศ เสาวภาคย์พจนบรรหาร ภอกระเชมสานต์อภิโมทน
มาโนชนิกนิพนธ์ แสดงตำบลทุกตำบล ผดุงพระเกียรติไท้ท้าว อีราชผู้ผ่านถวัลย์ ราชนา ฯ

ฯลฯ

๑ นาวาคลาทองทอง แถวชล มารคเฮย
หลายล่งบางตำบล เคลื่อนคล้อย
หวลโหยห่านฤมล มาเปลี่ยว ออกเอย
โคกยั้งสมุทรวงสร้อย หลังลั่นชลไนย ฯ

ฯลฯ

๑ ลุลานตากฟ้าฝั่ง นที ไน้หนา
ภอรุ่งสุริยรังษี สว่างแจ้ง
ตากฟ้าเช่นดากวี แสงส่อง ออกเอย
อกฟ้าหิวโหยแห้ง ท่างน้องหมองทรวง ฯ

ฯลฯ

๑ บ้านลาวแลเหลือบลัวน ลาวกาว
เต็มแต่ลาวพุงขาว โคตรเชื้อ
พิศภักตร์พวหงูลาว ประโลมเนตร โหดเฮย
ดুবมือเคื้อ คู่เท่าธุลีนาง ฯ

ฯลฯ

๑ ทำนนานาใกล้หลัง แลเห็น
ชนพวกชวานาเขิน ฟ่อนเข้า
คำนึ่งพูลเอ็น ดูอยู่ เดียวแม่
แม่แม่ตามเรียบเต้า จักชี้ชมนา ฯ

๑ โฟเตี้ยโฟแต่ครั้ง
มล้างบิตรวยปราณ
มหาโพธิ์ก็พิกาล
เหตุจึงปรากฏให้

พญาพาล
ปลุกไว้
ติดตำ เตี้ยแฮ
หากแจ้งผลกระทบ ฯ

๑๕๙

๑ พญาพาลปิตุฎฐา
รักพี่กรรมใดตั้ง
คลเรียนนิราจึง
ถวิลบ่เห็นกรรมร้าง

กรรมถึง เห็นเฮย
เด็คมล้าง
โศกรัก มาแม่
เร่งเศร้าทรวงกระสัน ฯ

ฯลฯ

๑ คลท่าพเนียดจับช้าง
เหตุเพราะตามพังพลัน
ถวิลวันพิจจรล
เจียรจะจับเรียบตอง

แต่บรรพ์
ถูกคล้อง
ลอบสู่ สถานแม่
แอบเร้นสุดแฝง ฯ

ฯลฯ

๑ ห้วยตโกเดอมห้วยเหตุ
บันทุกดกัวเกรียบมา
จึงบัญญัติสมญา
คนทุกวันนี้ให้

เกตรา
ลุ่มไว้
ห้วยตะ กัวแฮ
ชื่อห้วยตโกแปลง ฯ

ฯลฯ

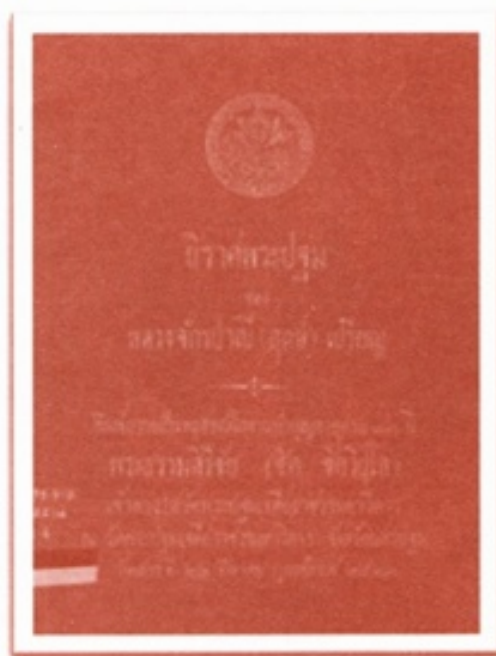

๑ เห็นวิหคนกไม้	ไปเพลิน
ขับคย่างบาทสเทิน	เร่งเร้า
ถึงพนัศพนมเนิน	สถูปพระ ประทมแม่
ประทับข้างต่างเข้า	สู่เบื้องบันได ฯ
๑ ขึ้นบนลานพระแล้ว	ปรีดา
จุดธูปเทียนบูชา	ทุกผู้
แต่เรียนนิกปราดณา	จักเสี่ยง เทียนเฮย
หวังจิตรคิดใครรู้	ร่วมได้ฤเสีย ฯ
๑ จุดเทียนสองเล่มแล้ว	อธิฐาน
แม้จักได้วิวาหการ	กับน้อง
จงเรื่องโรจเสมอสมาน	ทั้งคู่ เทียนแฮ
หาก่อนได้ร่วมห้อง	ดับสิ้นแสงสุญ ฯ
๑ เห็นเทียนเรืองรุ่งเร้า	รัศมี
จิตรยังเกิดยินดี	แก่กล้า
ดังได้ร่วมภิรมย์ศรี	สุดสวดี แล้วเฮย
ถึงมาทมนันเร็วเข้า	เชื่อได้โดยหาย ฯ

ตอนท้ายของนิราศคำโคลงพระประทม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส กวีเอกพระองค์หนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ พระอาจารย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ได้ทรงพระนิพนธ์ต่อท้ายคำโคลงไว้ว่า

๑ กรมวงษาสนิหผู้	ปรีชา เชี่ยวแฮ
เรียบรจเรขกถา	เพราะพร้อง
เนืองเนกคนเมธา	ทุกทัว อ่านเฮย
ควรจักยอยศขรื่อง	แซ่ชั้นสรรเสริญ ฯ

๗.๓ นิราศพระปฐม : หลวงจักรปราณี (ฤกษ์)

หลวงจักรปราณี (ฤกษ์) เป็นชาวเมืองอยุธยา เกิดในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณพุทธศักราช ๒๓๖๙ เป็นเด็กกำพร้าอาศัยอยู่กับป้าบนแพหน้าวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระวินัยธร (อยู่) วัดพนัญเชิงขอมมาอุปการะเลี้ยงดูเสมือนบุตร แต่ต่อมาป้าก็มาขอคืนและนำไปบวชเป็นสามเณร ภายใต้การดูแลของพระวินัยธรรม วัดเชิงท่า พระอาจารย์เห็นว่าสามเณรมีสติปัญญาดีจึงฝากให้เล่าเรียนในสำนักของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อู่) ณ วัดสุทัศนเทพวราราม จนสำเร็จเปรียญธรรม ๔ หลังจากลาสิกขาแล้วมหาฤกษ์เข้ารับราชการในกรมพระอภัยมณี

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้รับเลื่อนให้เป็นหมื่นพากย์โวหาร และหลวงจักรปราณี

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผลงานที่รู้จักกันคือ นิราศกรุงเก่า นิราศพระปฐม นิราศทวารวดี นิราศปถวิ โคลง ภาพรามเกียรติ์ ๔ ห้อง และเสภาเรื่องอาบหะชัน

นิราศพระปฐมแต่งขึ้นเมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๑๗ ขณะท่านเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ หลวงจักรปราณี (ฤกษ์) เริ่มต้นการเดินทางโดยใช้เส้นทางที่ต่างจากสุนทรภู่และกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ผ่านวัดสุทัศนเทพวราราม วัดราชบพิธ เข้าคลองบางกอกน้อย คลองวัดชะลอ ผ่านบางกรวย เข้าคลองมหาสวัสดิ์ บางศรีทอง วัดโพธิ์บางโอ วัดสัคน้อย วัดสัก วัดเพลง บางอ้อยช้าง วัดแก้วฟ้า บางขุน บางขุนกอง บ้านกระเบื้อง บางกร่าง วัดปราสาท บ้านจีน บางนายไกร วัดอุทยาน บางระนัง บางคูเวียง โรงหีบ วัดโบสถ์ วัดปรังค์หลวง บางม่วง บางใหญ่ วัดพระอินทร์ โรงภาษี วัดส้มเกลี้ยง บางโสน บางเชือก ลานตากฟ้า ด่านภาษี บางนางเกร็ง จั้วราย บ้านลาว สำปะทวน ท่านา บางแก้ว วัดปากน้ำ โพเตี้ย วัดไทร บางแก้ว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองมหาสวัสดิ์เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับ

แม่น้ำนครไชยศรี และชุดคลองเจดีย์บูชาต่อจากแม่น้ำนครไชยศรีเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๐๑ คลองแห่งนี้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ จึงเป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ เนื่องจากในสมัยนั้นการเดินทางมาองค์พระปฐมเจดีย์ต้องขึ้นบกที่วัดท่าหรือวัดท่าตำหนัก แล้วเดินทางต่อด้วยเกวียนหรือช้างผ่านวัดน้อย ท่าแพนียดท่าข้าม ห้วยตะโก ธรรมศาลา สู่จุดหมายปลายทางที่วัดพระปฐมหรือวัดพระปฐมเจดีย์

นิราศพระปฐมนี้ เนื้อเรื่องกล่าวถึงชีวิตในวัยหนุ่มและหญิงที่ผู้แต่งผูกพันเสน่ห์หาอยู่หลายคน เช่น ยี่สุน สาทรราย หนู ฯลฯ ซึ่งถึงแม้ท่านจะออกตัวในตอนท้ายเรื่องว่า บทสังวาสนั้นเป็นการแต่งตามธรรมเนียมกวี และได้แทรกข้อคิดหลักธรรมไว้ในนิราศร่วมไปกับการพรรณนาถึงสภาพสังคมและวิถีชีวิตของคนในยุคนั้น

๑ มหาฤกษ์จะนิราศสวาทศรี
ไปบังคมพระปฐมเจดีย์
จะร้างที่ถิ่นเรือนเพื่อนที่นอน
เหลืออาลัยใจหายไม่วายห่วง
เสียดายดวงสุมาลีศรีสมร
เคยรวนรีนชื่นอุราสรวรร
จะจำจรรจากไปเสียไกลกัน

ฯลฯ

คลองมหาสวัสดิ์นี้มีใหม่
ไม่มีใครร้องเรียกสำเนียงน่าน
จนเลยศาลาสองฝั่งหมองไหม้
กับบ่าวไพร่ศิษย์หาสี่ห้าคน
ที่สองฝั่งข้างคลองล้วนท้องทุ่ง
เห็นทิวไผ่ไม้พุ่มเป็นขุ่มเชิง
เห็นเมฆหมอกออกรอบตามขอบป่า
ลมพระพายชายพาพฤชาปลิว
ดูทุ่งกว้างทางเปลี่ยวให้เสียวจิต
เห็นวิหคนกเอี้ยงมันเลี้ยงควาย

แต่ตามในลำคลองได้ร้องถาม
จะหาความที่ประกอบไม่ชอบกล
ระกำใจอ้างว้างมาแต่หน
มักชุกชนสารพัดจะขัดเชิง
ดูเว้งว้างแลหวิวละลิวเหลิง
ที่สูงเท่งลมโยนโกรนกริงกริว
เหมือนดินฟ้าตกไกลใจหวิวหวิว
เห็นแต่ทิวเขาไม้ไร่ไรราย
ทั้งจากมิตรมาไกลยิ่งใจหาย
จับสบายบนคอคูคลองเคลีย

ฯลฯ

ถึงจิวรายหมายจิวทั้งอกหนาม
ไม่ลือนามฟุ้งเฟื่องเหมือนเมืองผี
จิวรกลีบหกงคลี
คมเหมือนตรีกรดกริบระริบร้าว
ใครสร้างกรรมทำชู้ด้วยคู่เขา
ให้ร้อนเร้าร้างโรยอยู่โหยหิว
ครั้นชิววันบรรลัยก็ไปปลิว
ไปขึ้นจิวมบาลประหารแทง
นำฟังกิ้วตัวฉันทให้พริ้งจิต
แต่นั่งซิดเมียใครยังใจแสบ

ริมแม่น้ำหน้ามณฑลนครไชยศรี

ภาพจาก <https://www.gotoknow.org/posts/๖๒๗๓๗๖>

ทุกวันนี้ดูใครเขาไม่ระแวง
ว่าเมียเขาเรารักทำควักค้อน
แม้สมักรักเราไม่เป็นไร
ด้วยหนามจิวเตี้ยนี้ไม่มีมาก
จะทำบุญเสียด้วยขวานตระหง่านงาม
ยลบาลนั้นเหนอเกลือกกับพี
ถ้ามันหญิงยินยอมให้คร่อมทำ
ยิ่งเมียเจ็กแล้วยิ่งดียังมีผล
บาลีท่านเถนเท่จมีเม็ดไพร

กลับพลิกเพลงพูดเล่นเย็นเย็นใจ
ขึ้นจิวอ่อนมือตบปั่นไม้ไผ่
จะปั่นได้ทุกวันไม่ครั้นคร้าม
เขาคอยถากอยู่ทุกวันอย่าหวั่นหวาม
ไปถากหนามจิวบาดให้ชาดยะยา
เธอปรานีว่าจะชูปอุปถัมภ์
ที่บาปกรรมนั้นไม่มีดีสุดใจ
ขึ้นแต่ต้นผักกาดไม่หวาดไหว
ฉันทไม่ใช้บาลีเช่นนี้เลย ฯ

หลับสนิทถึงไหนก็ไม่รู้
ถึงห้วยจระเข้คิดนามขามระคาย

ตื่นขึ้นดูสุริยาเวลาสาย
กุมถิลร้ายฤๅโดนถึงได้ลือ ฯ

ฯล

เรือจำหน่ายสินค้าริมคลองเจดีย์บูชา

เรือมาตามคามนิคมชมสถาน
พอถึงพระปฐมด้วยสมปอง
จะหลีกัดเข้าใกล้ไม่ตลอด
ขุนพัฒน์ใหญ่ใส่บ่อนละคอนมี
เห็นเกลื่อนกล่นคนผู้ออกพรพรั่ง
พบนางหนูชู้กันเคยพันพัว
พอเรือเคียงเสียงหน้าไม่ปราศรัย
ให้สบกก็ไม่รับกลับว่าเอน
เจ้าสำนวนปรวนแปรต้องแพ้เขา
จะรีบไปไหว้พระไม่ตะบอย

ดูเรือนบ้านแน่นหนาสินค้าของ
เรือทั้งสองฝั่งฟากคู่มากมี
ต้องแวะจอดที่ท่าหน้ากงสี
เสียงชาติพิณพาทย์ระนาดรัว
เรือประด่งจอดก่ายทั้งท้ายหัว
มาได้ผู้ผู้ตมั่งมีเงิน
ครั้นถามไถ่ต่อว่าทำหน้าที่
ใช้ให้เล่นเลอโยใครจะคอย
โอ้ใจเราก็ไม่คิดจะติดสอย
เรียกเด็กน้อยจัดแจงตกแต่งกาย ฯ

ฯลฯ

เข้าในลานขานที่เจดีย์ฐาน
เป็นเชิงชั้นหลั่นลดรจนา
มีพระพุทธรูปไสยาสน์ศิลาอ่อน
มาแต่เมืองหงสาคิอรามัญ
ที่ชั้นสองมีระเบียงดูเรียงเรียบ
มีเจดีย์ที่สองจำลองทรง
ด้วยเดิมเห็นเป็นที่เจดีย์ฐาน
เดี่ยวนี่ถมเป็นที่เจดีย์ไป
ที่พระปฐมทำต่อก่อด้วยอิฐ
กระเบื้องลายพรายระยับประดับเดิม
แต่ยังสวมยอดปราสาทอยู่อย่างนั้น

งามตระหง่านสูงเยี่ยมเปี่ยมเวหา
มีศาลารายรอยเป็นขอบคัน
เป็นอย่างก่อนเก่าสร้างช่างขยัน
อยู่เบื้องบันบูรพาศาลาย
ทั้งระเบียงโบสถ์รามงามระหง
อีกทั้งองค์ปราสาทสงจำลองไว้
พระยาพานเสริมสร้างเป็นปราสาทใหญ่
หวังจะให้คนเห็นอย่างเช่นเดิม
สวมสนทใหญ่ประมุขโบกปูนเสริม
เป็นที่เฉลิมศรีทาสาธุชน
แสงสุวรรณแวววาวห้องหาหวน

ฯลฯ

๕

ภาพองค์พระปฐมเจดีย์ด้านหน้ามุมสูงด้านทิศตะวันออก

ฉันทไปไหว้พระปฐมบรมธาตุ
ใครอ่านยลยินคำข้อสำคัญ

แตงนิราศไว้เป็นกลอนอักษรสรค์
ขอให้ป็นส่วนกุศลทุกคนไป

วังหน้า

พระราชวังบวรสถานมงคล เป็นพระราชวังที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โรงละครแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๗.๔ นิราศพระปฐมเจดีย์ : ผู้หญิงชาววังหน้า

นิราศพระปฐมเจดีย์ นี่เป็นสำนวนคำกลอนที่ค้นพบใหม่ หม่อมเจ้ารัตโนภาสได้ประทานให้หอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๖๔ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้จัดพิมพ์ขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ เนื้อหาพรรณนาถึงการเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ผ่านคลองบางกอกน้อย คลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บูชา จนถึงองค์พระปฐมเจดีย์ ในเนื้อหาของนิราศนี้ได้กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสอดแทรกตำนานพญางพญาพานไว้ด้วย นอกจากนี้กวีผู้แต่งยังพรรณนาถึงสถานที่ที่เดินทางผ่านทำให้รู้ถึงประวัติ สภาพความเป็นอยู่ของสถานที่ต่างๆ ที่กวีเดินทางผ่าน ดังจะได้ยกตัวอย่างบางตอนของนิราศไว้ ดังนี้

ปางพระจอมมงกุฎอยู่ยศ

เสด็จสถิตสวรรยาราชัย

สละทรัพย์แลภพธัญญาณหวัง

โบสถ์วิหารลาญสำริดทุดขรา

พระเจดีย์สี่เป็นพื้นมีสการ

พระยาทรงองค์นั้นเธอครองเมือง

ชิงคตชาดคอคชสาร

จึงสร้างพระเจดีย์ไว้บูชา

ฯลฯ

ถึงบางหัวดั่งว่านามไม่มี

ของวังหลังท่านสร้างไว้แต่กร

ก็รีบล่องเร่งมาในวาริน

สะท้อนย้อนสะท้อนแย้งแค้นใครลับหลัง

จะใคร่ชมรุกขชาติที่ดาชดวง

จะเป็นสวนของใครไม่รู้จัก

จนเรือล่องเลยมาถึงอาราม

ยลอวาสให้อนาถนำสังเวช

ชื่อสุวรรณารามนั้นก็ว่าทอง

ฯลฯ

เห็นคลองตัดริมวัดที่เราจร

อันคลองหนึ่งซึ่งจะไปยังพระปฐม

ให้ถูกต้องคล้องกันกับชื่อนี้

หวังจะให้กิตติศัพท์รู้จร

ก็เลยล่องล่องคลองนั้นเข้ามา

ศาลารายไม้หลักล้วนปักคั่น

ภูกะฉ่อนขจรพระเดชสะท้อนไหว

น้ำพระทัยทรงพระราชศรัทธา

ก็สมดังพระฤทัยปรารถนา

ปรารถนาจะบำรุงให้รุ่งเรือง

ของบูรณท่านบอกไว้เป็นเรื่อง

ก็นับเนื่องในวงศ์กษัตรา

พระกุมารมาให้ม้วยสังขาร

จะล้างกรรมที่เธอฆ่าบิดาตาย

วัดนี้เรียกวัดอัมรินทร์

นามกรดังวัดของโกสินทร์

จนถึงดินบ้านบุระบมทรวง

คิดถึงวังแล้วก็นึกให้เป็นห่วง

บ้างบานตูมพุ่มพวงผกากาญจน์

ครั้นจะหักแล้วก็คิดอาจนาง

คนไม่รู้เรียกนามว่าวัดทอง

นี้เป็นเขตเคยทำมาแต่ก่อน

เห็นถูกต้องชื่อเก่าพอเข้ากัน

นามกรว่ามหาสวัสดิ์

ก็นิยมเรียกนามไปตามที่

เรียกว่าเจดีย์ที่บูชา

ให้ถาวรเรียกไปจนวันหน้า

เห็นแต่หน้าเรียงรายตามชายคลอง

สองฟากนั้นที่ประทับแลสลอน

ไปอีกหน่อยหนึ่งจะค่อยขึ้นเที่ยวจร
เห็นศาลาได้ห้าหกแห่งแล้ว
จะต้องหยุดให้สัพพาสบายใจ
ทั้งหญิงชายบรรดามาด้วยกัน

จะหยุดจอดเสียก่อนแล้วจึงไป
เร่งแจวหมายจะขึ้นไปอาศัย
จึงจะได้เลี้ยงดูคู่กันกิน
เกษมสันต์สมจิตคิดถวิล

ฯลฯ

ครั้นแดดอ่อนว่าจะจรไปนมัสการ
ก็ทำลายหักยับไม่เป็นองค์
มีภูเขามีก้าวพระฉาย
จะขึ้นไปก็ไม่ได้กลัวเต็มที่
แล้วกลับมาดูขลุ่ยที่พระฉาย
กับยายหอมคนละช่องแล้วมองดู
เข้าในวังขึ้นบันไดไปบนมุข
วันนี้แลจะดูให้เต็มตา
พุ่มพลูไฟพะเนียงเรียงราย
แสงสว่างตามทางที่เดินไป
จึงไปนั่งฟังพระธรรมเทศนา
ก็ปัดติหารเหมือนกลางวัน
เป็นหลายครั้งนั่งดูด้วยกันมาก
ให้หนังพองสยองโลมา

ยังวิหารพระปฐมนั้นเป็นต้น
ก็เวียนกรงกลับไปพระเจดีย์
ดูสบายช่างจำลองให้ต้องที่
อยู่แต่ที่ข้างล่างพลางเดินดู
ก็และเห็นพระกระเจาย่านั่งอยู่
ก็หยุดยั้งนั่งอยู่แล้วกลับมา
แสนสนุกดีใจเป็นหนักหนา
ชวนกันว่าเรามาไปจุดดอกไม้
ปักหน้าพระฉายอยู่ไสว
ด้วยน้ำใจศรัทธาแล้วมาพลัน
เกิดศรัทธาปราโมทย์เกษมสันต์
เห็นประจักษ์ด้วยกันบรรดามา
ประหลาดหลากหลายแกล้งเป็นหนักหนา
เกิดศรัทธาหักหัดถันมัสการ

ฯลฯ

กวีหญิงวังหน้าได้จบนิราศด้วยโลงสี่สุภาพดังนี้

นิราศ ร้างแรมนิเวศ
พระ เจดีย์ของเก่าก่อน
ประ ทานทรัพย์สิ่งของ
ถม เงินทองกองจ้าง

วังบรร
ทรงสร้าง
มีค่า มากเอย
ไว้สืบศาสน์

ภาพเขียนสตรีชาววังในสมัยก่อน
ข้อมูลภาพจาก dek-D.com

๗.๕ นิราศเมืองนครไชยศรี : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

นิราศเมืองนครไชยศรี นี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง หอพระสมุดได้ซื้อจากหม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๔ และคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลได้พิมพ์เผยแพร่ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ เนื้อความกวีได้พรรณนาถึงการพราจากคนรัก โดยกวีเริ่มเดินทางผ่านวัดไร่ขิง วัดท่าพุทจนถึงท่าโคกยายหอม เป็นต้น

ร่างไร้ไกลเรือนเพื่อนสำราญ
อันอดกลัดทรวงดวงสวาสติ
โฉมเจ้าฝากใครก็ไม่ควร
คิดจะฝากโฉมน้องไว้ห้องสมุทร
จะฝากไว้ในดินนรินทร์ครอง
จะฝากเจ้าไว้เขาชื่อไตรลาส
โฉมมิ่งยิ่งยวดยอดนารี
รุ่งแจ้งแสงศรีอุทัยทอง
ได้พิชยฤกษ์ตามดำเนินทาง
ก็เดินตามเวลาพระราเมศวร
ไม่ตามเหมือนสืตวียังอาว
นาวาคลาเคลื่อนออกจากที่
ถึงวัดขิงนึ่งนิกคำนึ่งดวง
ปีเถาะเป็นเคราะห์ต้นไม้ร้าย
ถ้าขิงมีที่จะกินสิ้นดง

แสนวิบากจำจากที่ถิ่นฐาน
สะท้อนอ่อนใจระทดกำสรวครวญ
จนแรมร้างไปทางสงวน
เป็นแต่ล้วนข้าศึกที่นึกปอง
นาคจะผุดพบพาไปสมสอง
เกรงเจ้าของแผ่นดินจะยินดี
อินศวรเทวราชจะสมศรี
ควรที่จะฝากไว้กับใจนาง
สุดสองทิวจังหวดไม่ขัดขวาง
เมื่อน้ำสืตาสดใจจริง
ข้าเลื่องเนตรเพ่งพิศมิตรสมร
แต่ตั้งถอนใจสลดระทดทรวง
ยิ่งทิวทวेषให้เปนใหญ่หลวง
ไม่เห็นขิงยิ่งวังชะแงง
น้ำท่วมขิงตายไม่เหลือหลง
จะได้ทรงเสียงครางให้ดังครัน

ฯลฯ

บางซื่อซื่อคลองเห็นช่องคด
เรียกบ้างซื่ออ้ออิงทั้งหญิงชาย
อันใจพินิจรักสุจริต
จะสู่คลองโคกตายไฉไลงาม
พิไรรำคร่ำครวญมาตามทาง
ถ้ายังมีที่จะพิฆาตฟัน
จากมาถึงท่าชื่อโคกยายหอม
ถึงโฉมบุษสุดสวาสดีสะอาดงาม

ช่างกำหนดซื่อไว้ไม่รู้หาย
แต่คลองคดใจหายไม่สมนาม
ซื่อต่อมิตรยิ่งช่างที่กลางสนาม
ให้ความปรากฏลือว่าซื่อครัน
ถึงบางยางไม่เห็นยางยังโคกศัลย์
ทำเรือให้ขวัญตาเจ้าซื่อตาม
เจ้าจอมยายหลานเอยฉันจะถาม
จะตามมาหาฉันเมื่อวันไร

ฯลฯ

กรองความตามผู้เฒ่า
เขาวนก็ยิ่งปริษา
ชวน...(เลือน..
...(เลือน)...กายแก่

กล่าวมา
ยิ่งแท้
ซื่อซิ่น
กล่าวแง่อมความ

เดือนสิบเบตแรมสี่ค่ำเวลามืด

พระปฐมเจดีย์ นครปฐม

รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นครอบ
พระเจดีย์องค์เดิมซึ่งสร้างสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งอินเดีย(ปี
พศ.๒๐๖๔) บรรจุพระบรมโกศนันทราช นนทการ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑

บทที่ ๘

กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครปฐม

อภิรักษ์กุล เกษมผลกุล

เมืองนครปฐมโบราณ มีร่องรอยหลักฐานปรากฏถึงความรุ่งเรืองมาแต่ครั้งอาณาจักรทวารวดี ต่อมานครปฐมเป็นเมืองร้างเรื่อยมา จนกระทั่งสมัยอยุธยา จึงได้มีความเจริญรุ่งเรืองดังปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองนครปฐมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน มีลำดับชั้นของเมืองเป็นเมืองจัตวา พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจการปกครองโดยมีเสนาบดีเป็นผู้ช่วย มีผู้ปกครองหัวเมืองชั้นในเรียกว่า “ผู้รั้ง” จนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. ๒๐๔๑ ทรงตั้งพระนามเมืองนครปฐมใหม่ โดยเรียกชุมชนที่ตำบลท่านา ริมน้ำใหญ่ (แม่น้ำนครชัยศรี) ว่า “เมืองนครชัยศรี” โดยยังได้รวมเนื้อที่ของแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรีเข้าด้วยกัน ให้มีฐานะเป็นเมืองตรีชั้นใน การที่เลือกชุมชนตำบลท่านา ริมน้ำท่าจีน และตั้งเป็นเมืองนครชัยศรีขึ้นมาใหม่เนื่องจากบริเวณพระปฐมเจดีย์อันเป็นศูนย์กลางของนครปฐมเดิม คงจะไม่มีผู้คนอาศัยอยู่มากและกลายเป็นที่รกร้าง

ในฐานะที่เมืองนครชัยศรีเป็นเมืองท่าสำคัญเมืองหนึ่ง มีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นเหตุให้มีผู้คนต่างชาติต่างภาษาเข้ามาอยู่ในเมืองจำนวนมาก ดังจะได้ประมวลกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองนครปฐมดังนี้

๘.๑ คนไทยพื้นถิ่น

ประชากรในจังหวัดนครปฐมมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ส่วนใหญ่มักกำหนดเรียกกลุ่มคนตามภาษาของเจ้าของวัฒนธรรม แม้ว่าในชั้นหลังต่อๆ มา ผู้คนส่วนใหญ่ได้หันมาพูดภาษาไทยมาตรฐานมากขึ้น เนื่องด้วยระบบการเรียนการสอนที่กำหนดให้ใช้ภาษาไทยมาตรฐาน อีกทั้งระบบการสื่อสารและการติดต่อการงานกับทางราชการ จำต้องใช้ภาษาไทยมาตรฐานเพื่อสื่อความให้เกิดความเข้าใจกัน ชาวไทยพื้นถิ่นนครปฐม หมายถึง กลุ่มคนท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐมที่พูดภาษาไทยโบราณ สำเนียงเหน่อ ไม่มีประวัติการอพยพโยกย้ายจากสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ มีคำบอกเล่าว่าบรรพบุรุษของตนเกิดและเติบโตในท้องถิ่นนี้มานานแล้ว

ชาวไทยพื้นถิ่นนครปฐม เป็นชาวไทยเก่าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีลักษณะเด่นของรูปร่าง คือ คอสูงข้างสูงใหญ่ เส้นผมเหยียดตรง จมูกโด่ง ผิวคล้ำ คำพูดของชาวไทยพื้นถิ่นมีความเรียบง่ายตรงประเด็น ไม่ว่าจะเป็นผู้ชายผู้หญิงจะแทนตัวเองว่า “หนู” มีคำหลายคำสอดคล้องกับคำเก่าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน บทพากษ์ และเจรจาโขน ตำราจินตามณีซึ่งเป็นแบบเรียนภาษาไทยในสมัยอยุธยา

คนไทยพื้นถิ่นในจังหวัดนครปฐมที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของดั้งเดิมไว้ ได้แก่ ชาวตำบลดอนยายหอม ตำบลบางแพะ มีคำพูดที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ เช่น คำว่า “หรี” ใช้แทนคำว่า “หรือ” กินข้าวแล้วหรี ก็คือ กินข้าวแล้วหรือ เมื่อพบเจอกันก็จะทักทายกันว่า “ไปไหนมาหรี” “ทำอะไรกันหรี” จะเรียกคุณตาว่า พ่อแก่ เรียกคุณยายว่า แม่คุณ

ลักษณะบ้านเรือนไทย

ชาวไทยพื้นถิ่นนิยมปลูกบ้านทรงไทย หั้วแหลม ใต้ถุนสูง ฝาบ้านทำด้วยไม้สักทองผ่าลูกสกล ฝาเชื่อมสลัก ลวดลายสวยงามปูพื้นด้วยไม้กระดานทั้งหลัง มีนอกชาน เอาไว้นั่งพักผ่อน หรือทำกิจกรรมต่างๆ การปลูก การเข้าไม้แต่ละตัว จะเรียงกันแน่นหนาพอดี โดยใช้ “สลัก” ยึดเพียงอย่างเดียว แต่ละชิ้นส่วนของบ้านจะถูกออกแบบมาสำเร็จรูปตายตัว สามารถที่จะปลูกสร้างหรือรื้อถอนได้ โดยใช้เวลาเพียงวันเดียว ดังเช่นประเพณีการปลูกเรือนหอ เพื่อให้ทันฤกษ์งามยามดีในวันแต่งงาน จึงต้องปลูกเรือนหอให้เสร็จภายในวันนั้น โดยฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องเตรียมเครื่องเรือนที่จะปลูกเรือนให้พร้อม และชุดหลุมเสาเอาไว้มองตั้งแต่ตอนเย็น พอเข้ามิดก็ก็นำเครื่องเรือนที่เตรียมไว้มาทำพิธีประพรมน้ำมนต์ เรียกว่า “พิธีทำขวัญเสา” เมื่อทำพิธีเสร็จช่างที่มาช่วยปลูกเรือนหอ ตลอดจนแขกที่มาช่วยงานก็จะช่วยกันคนละไม้คนละมือจนเสร็จเป็นรูปเป็นร่าง อาจยังเหลือชิ้นตอนมุงหลังคาเป็นชิ้นตอนสุดท้าย ในช่วงเวลาที่ช่างกำลังมุงหลังคาอยู่นั้นก็นำที่นอน พูก หมอนขึ้นเรือนทำพิธีสะกดเรือน โดยเจ้าแ้วทั้งฝ่ายชายและหญิง (ต้องเป็นผู้หญิงทั้งคู่) จะประพรมน้ำมนต์ที่นอนแล้วขึ้นไปนอนหยอกเย้ากัน ยึดกัน เสียงดังโครมครามจนช่างที่มุงหลังคา ร้องแซวเป็นที่สนุกสนาน พอตอนเย็นก็จะนิมนต์พระมาทำพิธีทำขวัญเรือนหอและสวดมนต์ ชดน้ำให้กับคู่บ่าวสาว พอมีดก็ทำพิธีส่งตัว

การเล่นสนุก และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นเครื่องผูกมัดจิตใจ ให้มีความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน ช่วยกระชับความเป็นมิตร เป็นญาติพี่น้องต่อกัน

ลักษณะบ้านเรือนของชาวไทยพื้นถิ่นดอนยายหอม

งานอุปสมบทของชาวไทยพื้นถิ่นดอนยายหอม

๘.๒ กลุ่มเขมร

ชุมชนดั้งเดิมในลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นไทย จีน เขมรหรือลาว ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้น่าจะมีการโยกย้ายและถูกกวาดต้อนอพยพมาและตั้งรกรากบริเวณนี้ ตั้งแต่รัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือประมาณสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วิถีชีวิตชุมชนของชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีร่องรอยเหลืออยู่ในวิถีชีวิตที่มีการผสมผสานกันหลายชาติพันธุ์ หนึ่งในนั้นคือชาติพันธุ์เขมรเชื้อสายจีนในชุมชนแห่งลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีหรือ ที่เรียกว่า “บ้านเขมร”

บริเวณลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีเริ่มตั้งแต่ปากคลองเจตีย์บูชา เรื่อยไปจนถึงทางทิศใต้ของสะพานรถไฟหรือที่เรียกว่า “สะพานเสาวภา” ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งชุมชนดั้งเดิม ชาติพันธุ์หนึ่งที่ยังคงมีร่องรอยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นั่นคือ “ชุมชนบ้านเขมร”

หลักฐานที่เป็นเอกสารซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้มีชุมชนเขมรอาศัยอยู่ เห็นได้จากเมื่อมีการสร้างสะพานรถไฟไปเพชรบุรีแล้วได้มีสถานีต่างๆ ตั้งแต่บางกอกน้อยจนถึงเพชรบุรี และสถานีหนึ่งที่รถไฟต้องผ่านคือ “สถานีบ้านเขมร” ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “สถานีนครชัยศรี” ดังเอกสารของกรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๙ ที่มีสถานียานเขมรในแผนที่และมีการระบุว่าเป็นแผนที่ “บ้านเขมร”

(แผนที่ของกรมแผนที่: แผนที่บ้านเขมร จังหวัดนครปฐม แสดงหมู่บ้าน วัดคลอง แม่ตำทำจีน)

จากหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นได้ว่าการบ่งบอกถึงชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ กลุ่มคนเขมรที่อาศัยและตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้น่าจะถูกกวาดต้อนและอพยพช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ ว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการกวาดต้อนชาวลาวและเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองนครชัยศรีและสุพรรณบุรีเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้แต่เดิมนั้นบริเวณนี้น่าจะมีคนจีนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้เพราะสังเกตได้จากอาชีพของผู้คนที่มีการค้าขาย การหาปลาแลกข้าว และมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน จากนั้นจึงมี

คนเขมรเข้ามาและแต่งงานกับคนจีน จนเป็นคนเขมรเชื้อสายจีน และจากการสัมภาษณ์มีความเห็นเกี่ยวกับคนเขมรที่อพยพเข้าอยู่บริเวณนี้ต่างกันไปว่าคนเขมรที่มาอยู่บริเวณนี้น่าจะอพยพมาจากพระตะบอง หรืออพยพมาจากพนมเปญ ก็ได้

ประเพณีและความเชื่อ

ชาวเขมรถิ่นไทยนับถือศาสนาพุทธ ช่วงเข้าพรรษาจะมีประเพณี “กันซง” ซึ่งเป็นประเพณีการถือศีล นำอาหารไปทำบุญ ที่วัด ๘ วัน หรือ ๑๕ วัน นอกจากนั้นยังมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จะมีประเพณีไหว้บรรพบุรุษ เรียกว่า ประเพณีเป็นหรืองาน “แคเบ็น” ซึ่งตรงกับสารทไทย พิธีมั่งกั่วลจองโด เป็นพิธีสู่ขวัญแบบพื้นบ้าน นิยมจัดในงานมงคล เช่น งานมงคลสมรส ขวัญนาค โกองจุก ยกเสาเอก ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น พิธีมอมีวัด เป็นพิธีที่ทำเพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย โดยผู้เข้าทรงจะเชิญวิญญาณมาเข้าสู่ร่าง และจะมีผู้คอยซักถามว่าเหตุใดถึงได้เจ็บป่วย นอกจากนั้น ชาวเขมรถิ่นไทยยังเชื่อเรื่องโชคลาง ของคลัง ฤกษ์ยามเครื่องราง ของขลังบางอย่างสามารถป้องกันภัยและรักษาโรคได้

การแต่งกายของชาวเขมรถิ่นไทย ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุง (ซำปิวัด) ซึ่งเป็นผ้าไหมพื้นเมืองที่มีชื่อคือ ผ้าโฮล ผ้าอำปรม ผ้าชิน ผ้าซาคุ ส่วนผู้ชายนุ่งโสร่ง สำหรับเสื้อ ผู้หญิงใส่เสื้อแขนกระบอก ผู้ชายใส่เสื้อคอกลม เครื่องประดับจะเป็นเครื่องเงิน เรียกว่า ประเก้อม (ประคำ) นามาร้อยเป็นสร้อย ต่างหู เป็นต้น

ในด้านประเพณีพิธีกรรม ปัจจุบันประเพณีพิธีกรรมได้เลือนหายไปจากชุมชนบ้างแล้ว จากการบอกเล่าผู้ที่เคยร่วมพิธีงานแต่งงานของคนในชุมชนซึ่งน่าจะเป็นคนสุดท้ายที่แต่งงานแบบเขมร ได้เล่าถึงพิธีแต่งงานว่าเป็นพิธีแต่งงานที่ม้า (หวด) เป็นผู้จัดให้ พิธีไม่ได้ใช้ขันหมากเอกและเป็นงานแต่งที่เรียบง่าย ใช้แค่คอกหมากหรือจันมะพร้าวตัดมัดยาวๆ ใช้พลูสองใบไม่ต้องเจียนเอาหางให้คู่กันหางอยู่ข้างบนมัดยาวๆ แล้วเอาพลูมัดรอบจันมะพร้าว มีหมากสงเอาไม้เสียบ พลูจิบมัดรอบ มีพานที่ใช้ ๓ พาน พานหนึ่งชั้นหนึ่ง อีกพานสองชั้น อีกพานสามชั้น พอเย็นวันสวดก็ผูกข้อมือให้ศีลให้พร ซึ่งพิธีการแต่งงานแบบนี้มีลักษณะไม่เหมือนกับพิธีการแต่งงานหรือแซนการ์ของเขมร

ส่วนงานศพมีขนมที่ใช้เฉพาะงานศพเท่านั้นคือขนมกระบอง นำข้าวเหนียวขาวน้ำให้เกลี้ยงแล้วแช่กะทิที่ใส่เกลือ น้ำตาล ฉีกใบตองแผ่นใหญ่ แล้วเอาด้ามไม้พายกวขนมมาม้วนใบตองแล้วหักผูกไว้จากนั้นเอาข้าวเหนียวที่แช่กะทิมากรอกแล้วเอามากรอก ความยาวประมาณหนึ่งคอก ซึ่งขนมนี้ปัจจุบันก็ไม่มีการทำในงานศพและมีเพียง ๒ - ๓ คนที่รู้จักขนมชนิดนี้ และขนมที่ใช้อีกชนิดหนึ่งในงานศพคือขนมเต่าไม้แถมสีเหมือนหัวที่ศาลเจ้า ซึ่งปัจจุบันในงานศพไม่ได้มีขนมดังกล่าวอยู่ในงานแล้ว

ด้านงานทำบุญประจำปีที่คนในชุมชนทำมาร่วมทำบุญกันซึ่งทำกันมาประมาณร้อยกว่าปีแล้วคือประเพณีทำบุญศาลเจ้า “ศาลเล่าเอี้ยงง” ที่เป็นศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่กลางของหมู่บ้าน งานทำบุญประจำปีจะทำบุญทุกชั้น ๑๕ คำ เดือน ๑๒

ศาลเจ้าเล่าเอียง ศาลเจ้าประจำบ้านเขมร

วัดประจำชุมชนบ้านเขมรที่ตั้งอยู่ในชุมชนประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๑ คือวัดแค เดิมมีชื่อเต็มว่า “วัดแคกัมพูธาราม” เนื่องจากว่ามีชาวเขมรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากตั้งแต่แนวสะพานรถไฟเสาวภาไปถึงวัดสัมปทวน แต่ไม่ปรากฏว่าทำไมจึงเรียกว่าวัดแคกัมพูธาราม อาจเป็นเพราะวัดปลูกต้นแคไว้เป็นจำนวนมากในสมัยสร้างวัด เพื่อชาวบ้านจะได้เก็บดอกแคไปปรุงอาหารและนำไปถวายพระ ส่วนบริเวณวัดเดิมนั้นเป็นท้องนาทั้งหมด ซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนี้ว่ามีอาชีพหรือมีวิถีชีวิตในการทำนา

๘.๓ กลุ่มจีน

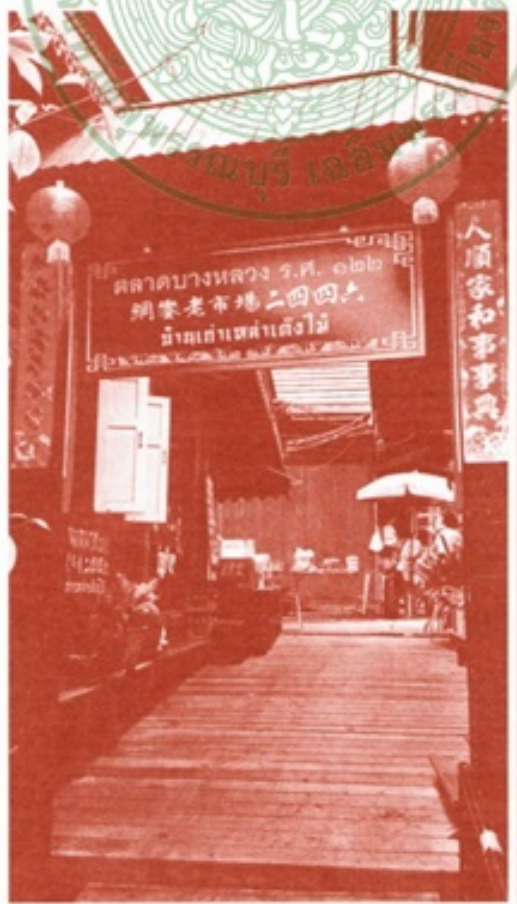
นอกจากจะถือว่านครปฐมเป็นเมืองมีการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นเมืองแรกๆ ในดินแดนแถบนี้แล้ว ด้วยความที่ตัวเมืองนครปฐมทั้งใหม่และเก่าตั้งอยู่ไม่ไกลจากท้องทะเลอ่าวไทย อันมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านลงมาทางเหนือ นครปฐมจึงเป็นหัวเมืองที่มีผู้คนเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยกันอยู่อย่างมากมายหลากหลายชนชาติ ซึ่งหนึ่งในกลุ่มคนที่เดินทางอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแดนดินถิ่นนครปฐมนั้นก็คือชาวจีน ซึ่งจะขออนุญาตกล่าวถึงชาวจีนในยุคที่เดินทางอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในนครปฐมตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา

ชาวจีนที่อพยพเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในนครปฐมนั้นถือเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของสีสันในหน้าประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐมและถือเป็นกลุ่มชนที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างเศรษฐกิจ สังคม การค้า การผลิต และฐานแรงงานรวมถึงการเพิ่มประชากรของเมืองนครปฐมในอดีต

เมืองนครปฐมนั้นมีชาวจีนอาศัยอยู่มากดังที่เห็นประจักษ์ชัดเจนว่าเป็นชาวจีนหรือมีเชื้อสายจีนจากบรรดาห้างร้านกิจการค้าต่างๆ ทั้งในตัวเมือง ตัวจังหวัด ตัวอำเภอ ตลาดการค้าต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ที่มีอยู่มากมายในนครปฐม ด้วยอุปนิสัยที่ขยัน อดทน รักการค้าขายจึงแทบกล่าวได้ว่ากิจการค้าต่างๆ นั้น ล้วนเป็นห้างร้านของคนจีนแทบทั้งสิ้น บรรดาตลาดเก่าตลาดโบราณที่มีชื่อเสียงต่างๆ นั้น ก็เป็นย่านชุมชนชาวจีนแทบทั้งสิ้น เช่น ตลาดดอนหวาย ตลาดกึกพญา ตลาดท่านา ตลาดบางหลวง และอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีจีนอีกกลุ่มที่อาจจะแฝงตัวผสมกลมกลืนจนคล้ายกลายเป็นชาวไทยไปแล้ว แต่จะเห็นเอกลักษณ์ก็คือขนบธรรมเนียมในการเช่นไหว้ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษในวันตรุษ วันสารทตามประเพณีก็คือพวกจีนที่เข้ามารับจ้างทำ โรงหีบอ้อย โรงสี ชุตคลองเช่าที่ทำสวนเลี้ยงสัตว์ในอดีต ซึ่งผ่านกาลเวลาก็แต่งงานผสมกลมกลืนกับลูกสาวชาวไทยพื้นถิ่นซึ่งโอบอ้อมอารีให้กลายเป็นลูกไทย หลานจีนอันมีอยู่มากมายในนครปฐม

หลักฐานอย่างหนึ่งที่ยืนยันถึงจำนวนชาวจีนอันมีอยู่มากมายในนครปฐมตั้งแต่อดีตก็คือ การมีตำแหน่งกงสุลจีนในแขวงเมืองนครชัยศรี (เมืองนครปฐมเก่า) อันมีขอบเขตอำนาจหน้าที่ ไปถึงแขวงเมืองสมุทรสาคร ตำแหน่งกงสุลจีนนี้มีขอบเขตอำนาจตัดสินคดีความที่คู่กรณีเป็น จีนทั้งคู่ในคดีความแพ่งและคดีอาญาที่ไม่ร้ายแรงมากนักโดยผู้ดำรงตำแหน่งจะอยู่ในบังคับของ กรมท่าซ้ายซึ่งเจ้ากรมคือ พระยาโชฎีกะราชเศรษฐี ที่เป็นจีนอันเป็นตำแหน่งที่ควบคุมในกิจธุระ รวมถึงการค้าทางฝั่งคนจีนทั้งปวง ซึ่งอยู่ในความดูแลของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ท่านผู้สำเร็จ ราชการในขณะนั้น ปรากฏตำแหน่งกงสุลจีนครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ผู้ดำรงตำแหน่งกงสุลจีน นั้นปรากฏชื่อ หลวงทวีจินบำรุง และยังปรากฏชื่อกงสุลผู้ช่วยคือ ขุนผดุงจินประชา แนวคิดการ ตั้งตำแหน่งกงสุลจีนนี้เพื่อเป็นการควบคุมทางอ้อมและลดความไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมและ ภาษาที่ข้าราชการส่วนกลางมีต่อประชากรชาวจีนที่มีอยู่มากมายในขณะนั้นอันทำให้เกิดปัญหา ขึ้นเนื่องๆ เช่น เหตุการณ์อั้งยี่กว่าสองพันคนก่อการจลาจลในแขวงเมืองนครชัยศรีครั้งอดีตในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ ตำแหน่งกงสุลจีนนี้ก็จะต้องตั้งในหัวเมืองที่มีประชากรชาวจีนอาศัยอยู่มากในการ ตัดสินคดีความก็จะใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีจีนตัดสินคู่ความทั้งสองที่เป็นจีนเช่นกันโดยที่การ ตัดสินดังกล่าวจะไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง ตำแหน่งกงสุลจีนนี้ก็มีตำแหน่งผู้ช่วยหากว่า ในหัวเมืองนั้นมีประชากรชาวจีนอยู่มาก เช่นที่เมืองนครชัยศรีซึ่งมีชาวจีนอยู่มากจึงปรากฏ ตำแหน่งกงสุลผู้ช่วยดังกล่าวอ้างไปแล้วอีกตำแหน่งหนึ่ง

ห้องแถวไม้ตลาดเก่าบางหลวงก่อนไฟไหม้

นอกจากตำแหน่งกงสุลจีนและผู้ช่วยอันยืนยงถึงจำนวนชาวจีนที่มีอยู่มากมายในนครปฐม ตั้งแต่อดีตแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยงถึงจำนวนชาวจีนในนครปฐมอันลงหลักตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคง ในดินแดนแถบนี้ก็คือศาลเจ้า เป็นที่รู้กันว่านครปฐมนั้นศาลเจ้าเยอะทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทั้งที่เป็นศาลเจ้าใหม่ที่เกิดขึ้นตามการขยายตัวของชุมชนชาวจีนใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นและศาลเจ้าเก่าแก่ ที่มีอายุกว่าร้อยปี หากแยกรายละเอียดปลีกย่อยลงลึกไปถึงประเภทของศาสนสถานของชาวจีน ที่เราเรียกรวมกันว่าศาลเจ้านั้นก็สามารถแยกได้ทั้งศาลเจ้า โรงเจ สถานปฏิบัติธรรม ซึ่งก็ยังสามารถค้นหาแยกสายได้อีกว่าศาลเจ้านั้นๆ เป็นของชาวจีนกลุ่มใด หลักฐานในปัจจุบัน เท่าที่รวบรวมได้คือปรากฏจำนวนศาลเจ้าในเขตจังหวัดนครปฐมที่ขึ้นทะเบียนกับกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยว่ามีจำนวนทั้งสิ้น ๕๓ ศาลเจ้า ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีจำนวนศาลเจ้ามากเป็นอันดับสองในประเทศไทย รองจากกรุงเทพมหานครที่มีจำนวน ๗๘ ศาลเจ้าเลยทีเดียว แต่ทั้งนี้ต้องขอทำความเข้าใจก่อนว่าจำนวนศาลเจ้าที่ปรากฏนี้จะน้อยกว่าความเป็นจริงค่อนข้างมาก เนื่องจากเป็นศาลเจ้าที่ปรากฏในบัญชีรายชื่อความดูแลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยเท่านั้น อันเนื่องด้วยเหตุผลทางบ้านเมืองในอดีตซึ่งส่วนใหญ่ศาลเจ้าเหล่านี้ก็จะเป็นศาลเจ้าเก่าแก่ อายุกว่าร้อยปีทั้งสิ้น ยังมีได้นับรวมถึงศาลเจ้าทั้งหมดที่มีอยู่ตามความเป็นจริงแต่อย่างใด

จากเอกสารงานเขียนหลายต่อหลายชิ้นทั้งที่มีการลงสำรวจและได้ข้อมูลสืบทอดกันมา รวมถึงสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏในหมู่ชาวจีนอพยพเองพอสรุปได้ถึงการเลือกการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนอพยพ ๕ กลุ่มภาษาในประเทศไทยได้ดังนี้ จีนแต้จิ๋วซึ่งมีความสามารถในการเดินเรือ เนื่องจากอยู่ติดทะเลและมีพรสวรรค์ในการค้าขายเมื่อเดินทางเข้ามาในอาณาจักรสยามแล้ว มักเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงเทพและธนบุรี รวมถึงกระจายอยู่ในหลายจังหวัดของภาคกลาง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชุมทางการค้าที่ติดริมน้ำ และยังรวมถึงแถบบรรดาหัวเมืองชายทะเลทาง

ตะวันออกของไทยด้วย จีนฮกเกี้ยนมักเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานแถบหัวเมืองชายทะเลตอนใต้ของไทย โดยเฉพาะทางด้านทะเลอันดามันโดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนฮกเกี้ยนอพยพจำนวนมากที่มาทำงานเป็นกรรมกรในเมืองแร่ดีบุกในยุคต้นรัตนโกสินทร์ตั้งถิ่นฐานไหหลำ ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่บนเกาะไหหลำ เกาะใหญ่ทางใต้สุดของจีนแผ่นดินใหญ่อันมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์มักจะตั้งถิ่นฐานในหัวเมืองตอนเหนือของภาคกลางอันเป็นชุมทางในการค้าขายไม้ในอดีต รวมถึงแถบหัวเมืองริมฝั่งทะเลภาคใต้ด้านอ่าวไทย จีนกวางตุ้งถือเป็นจีนกลุ่มที่มีจำนวนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับอีก ๔ กลุ่มภาษาของชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในอาณาจักรสยามขณะนั้น โดยมากจะอยู่ในพระนครและกระจายตัวเป็นส่วนน้อยตามหัวเมืองโดยรอบ จีนแคะหรือจีนฮากกามักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงเทพและกระจายตัวอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะแถบด้านตะวันตกของไทย เช่น กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม อันมีสาเหตุใหญ่อีกส่วนจากการทำไร่อ้อยและโรงหีบอ้อยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาวจีนแต้จิ๋วและชาวจีนแคะเป็นแรงงานสำคัญ

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเนื่องรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาจำนวนชาวจีนอพยพที่เดินทางเข้าสู่อาณาจักรสยามมีจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งการเดินทางที่สะดวกขึ้นโดยการโดยสารเรือกลไฟที่มีจำนวนเที่ยวมากขึ้นและตัวโดยสาร ที่ถูกลดทดแทนการเดินทางด้วยเรือสำเภาอันยากลำบากในอดีต การต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อเข้ามาทดแทนแรงงานไพร่ของประชากรชาวไทย ที่ยังต้องเข้าเดือนรับใช้มูลนายหรือหลวง การดำเนินวิเทศব্যของพระมหากษัตริย์ไทยในช่วงเวลาดังกล่าวอันคาบเกี่ยวกับการเข้ามาของลัทธิ ลำอาณานิคมของชาติมหาอำนาจทางยุโรป หลายสิ่งที่เกิดขึ้นในขณะนั้นล้วนเป็นการปรับตัวและการพัฒนาบ้านเมืองขนานใหญ่เพื่อเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้านการคมนาคมเป็นช่วงที่มีการขุดคลองสายใหม่ขึ้นจำนวนมากด้วยวัตถุประสงค์ที่แปรเปลี่ยนไปจากการขุดเพื่อใช้ในราชการสงครามมาเป็นการขุดเพื่อประโยชน์ในการคมนาคมและผลพวงของ

เศรษฐกิจการค้า หลายคลองที่ขุดขึ้นเพื่อเชื่อมต่อระหว่างพระนครกับหัวเมืองทางด้านตะวันตก นั้นคาบเกี่ยวเข้ามาในดินแดนใกล้เคียงแถบนครปฐมหลายสาย เช่น คลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บูชา คลองนราภิรมย์ คลองทวีวัฒนาและอื่นๆ ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าคลองเหล่านี้และคลองสายอื่นๆ ล้วนจ้างแรงงานชาวจีนเป็นผู้ขุดทั้งสิ้นโดยมีข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณ เป็นแม่กองกำกับดูแลการขุดอีกที คลองต่างๆ เหล่านี้แม้ขุดต่างวาระและจุดประสงค์กัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือการเปิดพื้นที่คมนาคมและการเปิดพื้นที่ทางการเกษตรผืนใหญ่ ซึ่งแน่นอนว่าเป็นโอกาสที่ชาวจีนผู้รับจ้างขุดคลองในพื้นที่เหล่านั้นบางส่วน ก็ลงหลักปักฐานจับจองเช่าที่จากเจ้านายเจ้าของที่ดินริมคลองทำการเกษตร ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ อันมีวิวัฒนาการนำเทคนิคการทำสวนที่คุ้นเคยจากประเทศจีนเข้ามาใช้ในแผ่นดินไทย เช่น การทำสวนแบบยกร่อง รวมถึงเมล็ดพันธุ์ผักที่เคยปลูกก็มาแพร่หลายในไทยด้วย ดังที่หลายอย่างคุ้นชื่อและกลายเป็นพันธุ์ผักในไทยไปแล้ว

ภายหลังสนธิสัญญาเบอร์นีที่ทำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา น้ำตาลกลายเป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกที่สำคัญ พื้นที่แถบลุ่มน้ำนครชัยศรีอันมีความอุดมสมบูรณ์และไม่ห่างไกลจากทะเลกลายเป็นพื้นที่ทำไร่อ้อยขนาดใหญ่ซึ่งป้อนอ้อยเข้าโรงหีบที่ตั้งอยู่เรียงรายตามริมแม่น้ำท่าจีนและลำคลองขนาดใหญ่ แรกเริ่มเดิมทีการทำโรงหีบนั้นก็เป็นของมูลนายซึ่งใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นกำลังสำคัญในการหีบเมืองด้วยยังไม่มีการลงทุนในเครื่องจักรจากต่างประเทศซึ่งก็เป็นที่แน่นอนว่าชาวจีนเป็นแรงงานหลักในการนี้ทั้งการเป็นแรงงานในไร่อ้อยและการเป็นกรรมกรในโรงหีบ ต่อมาก็ปรากฏการเข้ามาลงทุนของโรงหีบอ้อยขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรจากต่างประเทศจากการทำสัญญาตั้งโรงหีบดังกล่าวของชาวยุโรปกับรัฐบาลสยาม เช่น โรงหีบนครชัยศรีของบริษัท น้ำตาลอินโดจีน จำกัด ซึ่งใช้เครื่องจักรแบบไอน้ำขนาดใหญ่ และปรากฏว่าที่โรงหีบนั้นแห่งเดียวมีการจ้างแรงงานชาวจีนถึงกว่า ๓,๐๐๐ คน ซึ่งยังไม่นับรวมแรงงานภาคการเกษตรในไร่อ้อยที่จะเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานน้ำตาลแห่งนี้ด้วย

โรงเจเหียนเต๋าดัว ปันเถ่ากง นครปฐม

๘.๕ กลุ่มลาวครั่ง

ลาวครั่ง กลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อาศัยอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย พบการตั้งถิ่นฐานใน จังหวัดนครปฐม ชัยนาท อุทัยธานี และสุพรรณบุรี คำว่า “ครั่ง” สันนิษฐานว่ามีความหมายอยู่ ๒ ประการ ข้อแรกเรียกตามชื่อของ ครั่ง หรือ ชีครั่ง แมลงชนิดหนึ่งที่ให้สีแดง ใช้ประโยชน์ในการ ย้อมผ้า ย้อมสีเครื่องใช้ เครื่องประดับ ผนึกตรา ฯลฯ และความหมายที่สอง ภูครั่ง (ภูฆัง) เป็นชื่อ ภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางตอนเหนือของเมืองหลวงพระบางสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ดินแดนเดิมของลาวครั่ง ทั้งนี้ลักษณะของรูปร่างยังบ่งบอกถึงความเป็นลาวครั่ง ได้เช่นกัน คือ รูปร่างค่อนข้างสูงสันหลังทั้งชายและหญิง ผิวเหลือง ตาสองชั้น จมูกเป็นสัน ผมหยัดตรง บุคลิกท่าทางเป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง รักอิสระ ขยันทำงาน และมีอัตลักษณ์ โดดเด่นในมิติทางทางสังคมและวัฒนธรรม

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่งในภาคกลาง ควบั้มาว่า “จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ ความขัดแย้งในอาณาจักรลาวและสงครามระหว่างไทย - ลาว เป็นเหตุที่ทำให้ ประชาชนลาวหลายเผ่าพันธุ์ต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัย บางกลุ่มก็โยกย้ายเข้ามาในประเทศไทย และ บางกลุ่มก็ถูกกวาดต้อนมาอยู่ภาคกลางตามท้องถื่นต่างๆ หากดูจากประวัติศาสตร์แล้วนับว่า ลาวที่อยู่ในแถบอีสานโดยมากจะอพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ทั้งภาคกลางและภาคอีสาน ถ้าศึกษาให้ละเอียดจะพบว่า เป็นกลุ่มที่มีเผ่าพันธุ์และถิ่นฐานต่างกัน ไม่ใช่กลุ่มเดียวกัน ทั้งหมด” สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองเวียงจันทร์แต่งท้าวเพี้ยคุมคนและช้างไปรับขว ลาวภูครั่งจากแขวงเมืองพิษณุโลกที่ไปอยู่เวียงจันทร์ลงมากรุงเทพฯ และในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีบันทึกกล่าวถึงการจ่ายเงินเบี้ยหวัดให้ชาวลาวและชาวเขมรในหัวเมืองต่างๆ ปะปนกันในจังหวัด นครชัยศรี (นครปฐม), ลพบุรี, นครนายก, สุพรรณบุรี และฉะเชิงเทรา ตามบันทึกเรียกลาวกลุ่มนี้ว่า

ลาวพุงดำ ลาวพุงขาว ลาวพุงดำหมายถึงลาวในอาณาจักรล้านนาและลาวพุงขาวหมายถึงลาวในอาณาจักรล้านช้าง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวลาวครั้งในบ้านกงลาด อำเภอคอนตูม จังหวัดนครปฐม ว่าลาวครั้งอพยพมาจากเมืองหลวงพระบางในสมัยรัชกาลที่ ๑ และเมืองเวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพราะเหตุจากภัยสงคราม

จากหลักฐานทางเอกสารในช่วงต้นสามารถอธิบายได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งในจังหวัดนครปฐม เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาในภาคกลางของประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอื่นๆ และอยู่ในลักษณะของระบบมูลนาย ซึ่งทำให้ทราบถึงการตั้งถิ่นฐานที่มีการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในจังหวัดนครปฐม พิษณุโลก และอุทัยธานี อย่างไรก็ตามจากข้อมูลการสำรวจจำนวนประชากรในโครงการ แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย จากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ผลการสำรวจพบว่ามีประชากรลาวครั้งในจังหวัดนครปฐมมากถึง ๑๒,๓๗๓ คน ครัวเรือนอาศัยอยู่ในตำบลห้วยกุด อำเภอคอนตูม และตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ลาวครั้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐมที่มีรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบันสอดคล้องกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของสังคมไทย แต่ยังคงอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้อย่างเด่นชัดในรูปแบบของแนวคิดที่สะท้อนออกมาในลักษณะของภาษา ความเชื่อ การแต่งกาย ที่คงไว้ซึ่งความเป็นลาวครั้งในรูปแบบของวัฒนธรรมทางสังคมได้อย่างดี

เมื่อกล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวครั้งจะเห็นได้ว่ามีรูปแบบของพิธีที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือทั้งผีฝ่ายเจ้านายและฝ่ายท้าวดา ซึ่งในพื้นที่จังหวัดนครปฐมมีประเพณีที่ถูกสืบสานมาจากบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งหลายประเภท ดังนี้

๑. ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีสำคัญของชาวลาวครั้งที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณ มีลักษณะคล้ายกับประเพณีสงกรานต์ท้องถิ่นแบบไทย แต่มีความแตกต่างในเรื่องของกิจกรรมย่อยในแต่ละวันคือประเพณีแห่ธง ประเพณีกองพระเจดีย์ทราย ประเพณีแห่ดอกไม้ (บางพื้นที่) ซึ่งในบางบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการรับนางสงกรานต์ โดยจัดทำขันธ ๕ ประกอบไปด้วยกรวยดอกไม้ ธูป เทียน ผ้าถุง ผ้าสไบ หวี แป้ง กระຈัก จัดเป็นชุดใส่ภาชนะวางไว้บนเรือนให้นางสงกรานต์มารับสิ่งของ ประเพณีสงกรานต์จึงเป็นช่วงเวลาที่ชาวลาวครั้งได้พักผ่อนจากการทำงานมาร่วมกันทำกิจกรรมที่วัดได้พบปะพูดคุย ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน

๒. ประเพณีแห่ธง วัดเป็นศูนย์กลางทางสังคมแห่งหนึ่งของชาวลาวครั้ง ประเพณีแห่ธงจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อผีเรื่องบรรพบุรุษรวมอยู่ในกิจกรรมเดียวกัน กล่าวคือในประเพณีแห่ธงจะมีการทำธงผ้าเพื่อเรียไรเงินมาช่วยทำนุบำรุงพระศาสนา โดยมีเป้าหมายเพื่ออุทิศบุญกุศลให้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นรูปแบบของการนำพระพุทธรูปมาเป็นตัวเชื่อมระหว่างคนในภพนี้กับโลกหลังความตาย ให้รู้สึกเหมือนใกล้ชิดกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตามประเพณีแห่งนี้เป็นประเพณีที่ชาวลาวครั้งปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จัดขึ้นในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงชัยชนะต่ออุปสรรคต่างๆ ที่ได้เผชิญมาในรอบปีของการดำเนินชีวิต บ้างก็เพื่อการทำบังสุกุลกระดูกให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยชาวบ้านจะนำผ้าเหลืองเขียนชื่อผู้ทิศและบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วพันยอดเจดีย์ และประพรม น้ำหอม น้ำอบ พร้อมทั้งทำความสะอาดเจดีย์ แต่ละหมู่บ้านจะเตรียมเรียไรเงินจากหมู่บ้านต่างๆ และมีประเพณีเคหะจักรรถ หรือตัดถนนเพื่อให้ผู้ที่สัญจรผ่านไป - มาในหมู่บ้านได้ทำบุญบริจาคเงิน และเมื่อถึงวันแห่งทุกหมู่บ้านจะแห่ธงไปวัดพร้อมกับเงินที่เรียไรได้ ธงของแต่ละหมู่บ้านจะทำ จากผ้าและเสื่อ ในสมัยที่ทอผ้าก็จะทอผ้าทำธงเอง โดยทอให้สวยงามเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นบ้าน ผ้าที่ทำธงนั้นมักใช้ทำอาสนะของพระจึงต้องทอให้มีลวดลายที่สวยงาม กล่าวกันว่าในช่วงของ สงครามโลกชาวบ้านไม่สามารถทอผ้าได้จึงใช้ดอกคูณหรือดอกราชพฤกษ์แทนการทำธงผ้า

๓. ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย เป็นประเพณีที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่ของ ประเทศไทย เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องจากอดีตที่มีความเชื่อว่าผู้ที่มาทำกิจกรรมภายในวัดเมื่อเดินออกไปแล้วได้นำเศษดิน หิน ทรายติดเท้าไปด้วยทำให้ดินในบริเวณวัดนั้นมีน้อยลง จึงได้เกิดประเพณี ก่อพระเจดีย์ทรายหรือก่อพระเจดีย์ขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้นำทรายกลับเข้าวัด ประเพณีก่อพระเจดีย์ ทรายของชาวลาวครั้งในจังหวัดนครปฐมจะจัดขึ้นทุกปีในช่วงประเพณีสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะ ช่วยกันก่อทรายให้เป็นรูปทรงเจดีย์ขนาดต่างๆ ในบริเวณลานกว้างหรือลานโล่งที่เห็นตามสมควร พร้อมกับตกแต่งพระเจดีย์ทรายด้วยดอกไม้ ธงสามเหลี่ยมหลากสี และประพรมพระเจดีย์ทรายด้วย เครื่องหอมโดยรอบพระเจดีย์ทราย แล้วกมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วพระศาสนาไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป

๔. ประเพณีแห่ดอกไม้ เป็นประเพณีที่พบได้ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง จัดขึ้นในช่วงบ่าย ของประเพณีสงกรานต์ โดยชาวบ้านในหมู่บ้านจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อจัดขบวนแห่ดอกไม้ นิยม ใช้ดอกราชพฤกษ์หรือดอกคูณ และยอดโกศลเพราะมีความหมายเป็นมงคล เมื่อได้ดอกไม้ตาม ความต้องการ ผู้ที่เตรียมขบวนแห่ดอกไม้จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นภาชนะใส่ดอกไม้ พร้อมตกแต่งให้ สวยงามด้วยดอกไม้ที่เตรียมไว้ ส่วนชาวบ้านบางกลุ่มจะช่วยจัดดอกไม้ เป็นชุดและนำไปถวาย พระสงฆ์ที่เดินรับบาตรตามบ้าน อย่างละ ๑ กำ และเตรียมน้ำดื่ม ขนม ไว้หน้าบ้านเพื่อเลี้ยง ขบวนแห่ดอกไม้ ที่เดินรับดอกไม้พร้อมกับพระสงฆ์ เมื่อขบวนแห่ดอกไม้เดินทางมาถึงวัดชาว บ้านจะช่วยกันนำดอกไม้ที่ได้มาจัดพิธีถวายดอกไม้แด่พระสงฆ์ที่ลานวัด พระสงฆ์จะสวดมนต์ ให้พรและชาวบ้านรดน้ำอวยพรให้กันเป็นอันเสร็จพิธี

๕. ประเพณีทำบุญลานบ้าน เป็นประเพณีที่พบได้ทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง ซึ่งชุมชน ลาวครั้งในตำบลโพรงมะเดื่อจัดพิธีนี้ขึ้นในเดือน ๖ ของทุกปี หลังจากการทำบุญที่วัดเสร็จแล้ว ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะทำกระทงสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยมที่มีหูหิ้ว ภายในใส่เครื่องเช่นประกอบ ไปด้วยหอม กระเทียม พริกแห้ง ข้าวขาว ข้าวดำ ข้าวแดงที่ทำจากข้าวสุกนํมาย้อมสี ขวดน้ำ ๑ ขวด

พร้อมกับปั้นรูปคนให้เท่ากับจำนวนสมาชิกภายในครอบครัว และปั้นรูปสัตว์จำพวกหมู เป็ด ไก่ หมา วัว ใส่ลงไปด้วย เมื่อจัดเตรียมเครื่องเซ่นเป็นที่เรียบร้อยแล้วทุกคนจะมารวมตัวกันหน้าศาล “เจ้าพ่อเจ้าแม่” ซึ่งชาวลาวครั้งหมายถึงวิญญาณของเจ้าเมืองที่เคยปกครองตนเองตั้งแต่สมัยอยู่ในแผ่นดินลาว หรือหมายถึงวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีผู้ประกอบพิธีเป็นร่างทรงใส่ชุดสีแดง แล้วจุดธูปยื่นให้ผู้ร่วมพิธีคนละ ๑ ดอก ปักลงไปในกระทงและนำไปวางไว้บริเวณทางสามแพร่ง ผู้เข้าทรงทำพิธีประพรมน้ำมนต์ให้ผู้ที่มาร่วมงาน และในเวลาเย็นจะนิมนต์พระจำนวน ๔ รูปมาทำพิธีสวดมนต์หน้าหอเจ้าพ่อเจ้าแม่เพื่ออุทิศบุญกุศลให้วิญญาณเหล่านั้น

๖. ประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต ชาวลาวครั้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประเพณีที่สะท้อนมุมมองการข้ามผ่านแต่ละช่วงเวลาของชีวิต เข้าใจได้ว่าชาวลาวครั้งให้ความสำคัญกับการเกิด การแต่งและการตาย เมื่อมีเด็กเกิดขึ้นในชุมชน หากเป็นเด็กผู้ชายจะนำสายรกไปแขวนไว้ที่ต้นไม้ โดยเชื่อว่าจะทำให้เด็กคนนั้นปีนต้นไม้เก่ง หากเป็นเด็กผู้หญิงจะนำสายรกฝังไว้ใต้ถุนเรือนเพื่อให้เด็กเติบโตเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ผู้ที่เป็นสมาชิกในครอบครัวจะบอกกล่าวต่อ “กวน” เพื่อเป็นการฝากเนื้อฝากตัวต่อไปยังศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ในชุมชนให้ปกป้องรักษา ทั้งนี้ชาวลาวครั้งยังให้ความสำคัญกับการบวชซึ่งเป็นหน้าที่ของลูกชายทุกคนที่พึงปฏิบัติเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ถือเป็นงานใหญ่ที่มีเกียรติ เป็นหน้าตาของพ่อแม่ และพิธีศพ หากสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตแบบปกติ จะนำศพมาสวดที่บ้าน ๒ - ๓ วัน แล้วนำไปเผา หลังจากนั้นจะเก็บกระดูกไว้ ๑๐๐ วัน เพื่อรอบำเพ็ญกุศลระหว่างเดือน ๓ - ๔ โดยนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญที่บ้าน หากในกรณีที่เสียชีวิตโดยอุบัติเหตุหรือตายไม่ตึงจะไม่นำศพไปสวดที่วัด ซึ่งในระหว่างที่มีการประกอบพิธีศพนั้นผู้เป็น “กวน” จะทำหน้าที่บอกกล่าวต่อศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำหมู่บ้านให้รับทราบถึงการจากไปของคนในชุมชน

การทำขนมพื้นบ้านลาวครั้ง “แดกข้าวโพด”

๘.๕ กลุ่มลาวโซ่ง (ไทยทรงดำ)

ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยกระจัดกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ทั้งในจังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลกและนครปฐม กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งอพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน พร้อมกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอื่นๆ ที่เข้ามาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังคงใช้ชีวิตกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมของตนเอาไว้

คำว่า “โซ่ง” “ซ่ง” หรือ “ทรง” มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย สรุปความได้ว่า โซ่งหรือทรง หมายถึงกางเกงสีดำหรือผู้ที่นุ่งกางเกงสีดำ เป็นคำที่ใช้เรียกเฉพาะชาวผู้ไทดำที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ส่วนที่อื่นจะเรียกว่า “ไทยทรงดำ” ส่วนคำว่าลาวนั้นเป็นคำที่เรียกกันให้กลมกลืนไปตามกลุ่มลาวที่อพยพมาก่อนหน้า เช่น ลาวเวียง ลาวพวน จึงกลายเป็นคำเรียก ลาวโซ่งดำและลาวโซ่ง

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นของชาวลาวโซ่งหรือชาวไทยทรงดำ ของจังหวัดนครปฐม มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไท ตั้งอยู่บริเวณพรมแดนประเทศจีนตอนใต้ ประเทศลาวตอนเหนือ เมืองหลวงพระบางและบางส่วนของประเทศเวียดนาม มีเมืองแกงหรือเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนามเป็นเมืองสำคัญ และเมืองอื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น เมืองควาย เมืองมวย เมืองลา เมืองโล เมืองดุง เมืองหิม เมืองคอย และเมืองควร

การอพยพเข้ามาในประเทศไทยเกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางการเมือง ครั้งแรกในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช พ.ศ. ๒๓๒๒ เจ้านครเวียงจันทน์ แข็งเมืองไม่เคารพต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม พระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกไปตีได้เมืองเวียงจันทน์

เมืองหลวงพระบาง และเมืองของชาวลาวโซ่ง (เมืองม่วย เมืองทัน) ลงมาพร้อมกันด้วย และให้ตั้งถิ่นฐานที่เมืองเพชรบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๓๕ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ยกทัพไปตีเมืองแฉกและเมืองพวนที่เชียงใหม่ และส่งชาวไทยทรงดำลงมายังกรุงเทพฯ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ เมืองหิมา เมืองคอย และเมืองควรเชียงใหม่ต่อเมืองหลวงพระบางจึงถูกตีและส่งครัวไทยทรงดำลงมายังกรุงเทพฯ อีกหลายครั้งในสมัยกรุงธนบุรี ตลอดจนถึงแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่างรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าให้สร้างบ้านเมืองอยู่ที่เพชรบุรี เพราะมีลักษณะภูมิประเทศคล้ายกับเมืองแฉกซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของตน ด้วยเหตุนี้เมืองเพชรบุรีจึงมีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

ชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมเป็นกลุ่มที่อพยพแยกตัวมาจากชาวไทยทรงดำจังหวัดเพชรบุรีด้วยเหตุผลเพื่อหาแหล่งทำกินใหม่ในจังหวัดใกล้เคียงคือราชบุรีสุพรรณบุรีและนครปฐม ในจังหวัดนครปฐมมีกลุ่มไทยโซ่งอยู่ใน ๕ อำเภอด้วยกัน คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน อำเภอดอนตูม อำเภอสามพราน และอำเภอบางเลน

ด้วยลักษณะทางชาติพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์ ทำให้ชาวลาวโซ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ที่ได้รับความสนใจต่อผู้พบเห็นทั้งรูปแบบการแต่งกายชุดสีดำ และบ้านทรงหลังเต่าซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่จดจำได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่เกิดจากการสะสมองค์ความรู้ตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสังคมถิ่นที่อาศัย

ลาวโซ่ง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีรูปแบบประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวโยงกับธรรมชาติและ ความเชื่อเรื่องวิญญาณผีบรรพบุรุษ (การเคารพบรรพชน) ผีเอือน (ผีเรือน) ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมส่วนใหญ่แสดงถึงการเคารพอย่างที่สุด จะเห็นได้จากการปฏิบัติตามธรรมเนียมที่สืบทอดมาอย่างเคร่งครัด ดังนี้

๑. พิธีเสนเรือน เป็นพิธีเลี้ยงผีเอือน (ผีเรือน) ก่อนเริ่มพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีนำหมูตัวผู้ไปชำแหละเป็นชิ้นนำมาต้มให้สุกพร้อมจัดชุดปานเอือน (ชุดเซ่นไหว้) โดยนำหมูวางไว้ด้านล่าง ส่วนเครื่องเซ่นอื่นๆ วางไว้ด้านบน รอเวลาราวเจ็ดโมงเช้า ผู้ประกอบพิธีคือหมอสเอนจะนำปานเอือนที่บรรจุเครื่องเซ่นที่ประกอบไปด้วย กะแอมข้าวเหนียวหนึ่ง ตะเกียบ ๑ คู่ น้ำ ๑ ขาม บิ๊ผีเรือน ๑ เล่ม นำไปวางไว้หน้า “กะล่อทอง” (หม้อทองเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ) จากนั้นหมอสเอนทำพิธีกล่าวเชิญผีเอือนเป็นภาษาลาวโซ่ง โดยอ่านรายชื่อพร้อมกับตักเครื่องเซ่นไหว้ใส่ในช่อฝากระดาน แล้วหยดน้ำลงไปในช่อให้ผีเอือนได้ดื่ม เมื่อเสร็จพิธีทุกคนรับประทานอาหารร่วมกัน ผู้เป็นเจ้าของบ้านและเครือญาติรับประทานในหอผีเอือน ส่วนผู้มาร่วมงานรับประทานนอกหอผีเอือน

พิธีเสนเรือน บ้านแหลมกระเจ้า อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม
(ที่มา: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมฯ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐)

๒. พิธีเสนตั้งบัง (เสนมนต์) พิธีเสนตั้งบังเป็นพิธีที่ปฏิบัติต่อจากพิธีเสนเรือน จะกระทำก็ต่อเมื่อบ้านของบุคคลผู้นั้นมีบรรพบุรุษเป็นผู้มีวิชาอาคมเสียชีวิตไปแล้ว มีฐานะเป็นเทวดาหรือแถนเรียกว่า “ผีมนต์” ซึ่งทำหิ้งบูชาแยกจากผีเรือน ก่อนเริ่มจะต้องทำ “หอหญ้า” เป็นที่ให้ผีมนต์ลงมาสิงอยู่พร้อมจัดเตรียมกลองและปี่ จากนั้นนำผ้าใผ่สูงจตพาดนตั้งไว้หน้าหิ้งผีมนต์ โคนเสาวางโห้เหล้ากลบ เครื่องบูชาครูของหมอพิธี ได้แก่ ข้าวเปลือก ๑ กระบุง ข้าวสาร ๑ ขาม วางไว้บนข้าวเปลือก และไข่ ๑ ฟองวางไว้บนข้าวสาร เอาเทียนปักและด้ายดิบวางล้อม มีผ้าขึ้นลายแดงไม่ให้ผีมนต์ร้ายรำ มีกะลามะพร้าวใส่ไส้ตะไคร้สำหรับส่องทางให้ผีมนต์ เหนือโคนเสาประมาณกลางเสาจะผูกร่มเล็ก ๒ คันสำหรับให้ผีมนต์มาถือร้ายรำ ผูกใบมะละกอและใบชะเอม นอกจากนี้เตรียมเครื่องเช่นผีมนต์อยู่ในปานเสน ได้แก่ หัวหมู หมากพลูแยกไว้ต่างหาก ในการประกอบพิธีนั้นหมอพิธีบูชาครูด้วยเครื่องบูชา และทำพิธีบอกกล่าวแถน (ผีมนต์) ให้ลงมาช่วยเหลือตามคำบอกกล่าว โดยใช้วิธีเสี่ยงทายด้วยเมล็ดข้าวสารว่าแถนจะช่วยหรือไม่ หากรับช่วย หมอพิธีก็จะร้องเป็นทำนองและเป่าปี่ประโคม (ผีมนต์มีฐานะเป็นเทวดาจึงต้องมีการประโคมปี่ทุกขั้นตอน) จากนั้นหมอพิธีเชิญผีมนต์ให้เข้าทรงตัวเองแล้วเอาสายสิญจน์เคียนหัว ลูกชิ้นรำ พร้อมกับปี่และกลองประโคม บรรดาญาติ ในตระกูลเดียวกันจะช่วยกันเคาะกระบองไม้ไผ่ไปด้วย แล้วทำการเลี้ยงผีมนต์ในร่างทรงหมอพิธี ก่อนอัญเชิญผีมนต์กลับสู่หิ้งบูชา

พิธีเสนาตั้งบัง (เสนามนต์) บ้านแหลมกระเจา อำเภอคอนตูม จังหวัดนครปฐม
(ที่มา: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมฯ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐)

๘.๖ กลุ่มลาวเวียง

ลาวเวียง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี โดยในหนังสือศาลาเมืองหน้าเที่ยวได้กล่าวถึง

ความเป็นมาของลาวเวียงความว่า “กษัตริย์ลาวผู้ครองนครเวียงจันทน์ได้ให้ความช่วยเหลือแก่พม่าเมื่อครั้งที่พม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ภายหลังเสร็จศึกจากพม่า พระเจ้าตากสินมหาราชได้สั่งให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปปราบและได้กวาดต้อนครัวลาวข้ามแม่น้ำโขงมายังประเทศไทย ล่องตามลำน้ำนครชัยศรีจนลงมาสุมณฑลนครชัยศรี โดยส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี บริเวณสัมปทวน สัมปตาตาก วัดกลางคูเวียงและวัดศิริชะทอง ในการกวาดต้อนครัวลาวมานั้นได้มีเจ้านายฝ่ายเวียงจันทน์มาด้วยคือพระเจ้าเมืองชัยและพระชายาโสภี ซึ่งทั้งสองพระองค์ได้ทำการบูรณะวัดซึ่งเป็นวัดร้าง ชาวบ้านเรียกวัดกลางหรือวัดกลางลาว ปัจจุบันคือวัดกลางคูเวียง ในด้านของการแต่งกายชาวลาวเวียงใช้เสื้อผ้าเย็บด้วยผ้าไหม มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้า นำมาตัดเย็บเสื้อผ้านุ่งห่มกันเอง หญิงนุ่งซิ่นมีผ้าสไบเฉียงเกล้าผมมวย ซึ่งพบในกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งรุ่นลูกหลานในปัจจุบันมีรูปแบบการแต่งกายสมัยนิยม

ซึ่งในปัจจุบันวัดกลางคูเวียงยังคงเหลือหลักฐานที่เชื่อว่าจะเป็งานช่างของชาวบ้านลาวเวียงคือพระวิหารหลังเก่าหลวงพ่อครูชูโต และรูปปั้นโดยรอบพระวิหารหลังเก่าที่มีความละเอียดคล้ายศิลปะแบบเวียงจันทน์ตามถิ่นฐานเดิมที่อพยพมา

๘.๗ กลุ่มมอญ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผสมกลมกลืนที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยในปัจจุบัน มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในรัฐมอญ สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เมื่อพูดถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในประเทศไทยได้พบว่าการอพยพเข้ามาหลายครั้งด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้งผลจากภัยสงครามระหว่างไทยและพม่า เหตุผลของภัยธรรมชาติและเหตุผลเพื่อหาหลักแหล่งทำกินในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งในทางประวัติศาสตร์มีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายครั้ง ครั้งสำคัญๆ เช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรฯ (พ.ศ.๒๑๑๒ - ๒๑๓๓) ทำศึกกับพม่าโดยมีชาวมอญร่วมเป็นกำลังด้วย และในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ (พ.ศ. ๒๑๔๔ - ๒๒๓๑) ชาวมอญไม่พอใจที่ต้องถูกเกณฑ์ไปช่วยรักษาเมืองอังวะของพม่า ในสงครามกับกองทัพจีนในปี พ.ศ. ๒๒๐๓ เป็นต้น โดยได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในพื้นที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี, อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, จังหวัดนนทบุรี และบางพื้นที่ของอำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวมอญในจังหวัดนครปฐมมีความเป็นมาที่ยาวนาน ดังที่ปรากฏในหนังสือศาลาาเมืองนำเที่ยวความว่า ชุมชนมอญในจังหวัดนครปฐม อาศัยอยู่บริเวณอำเภอนครชัยศรีและอำเภอบางเลน ชุมชนมอญในบริเวณนครชัยศรีนั้นอพยพเข้ามาอยู่มาแล้วมีหลักฐานสำคัญคือ การสร้างวัดไทยवास เดิมชื่อวัดไทยवास (ท่ามอญ) ตำบลท้ายคู้ เพราะที่ตั้งวัดมีชุมชนชาวมอญเหล่านี้ช่วยปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ แต่เมื่อในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ มีหลักฐานปรากฏอยู่ เช่น อุโบสถหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมมากซึ่งชาวบ้านในแถบนั้นได้เล้าสืบทอดกันมาว่าโบสถ์หลังนี้ได้สร้างคร่อมโบสถ์หลังเก่า ปัจจุบันยังมีของเก่าเหลืออยู่คือศาลาการเปรียญกับ

ศาลาพักผ่อนหนึ่งหลัง จากการสนับสนุนและการสำรวจของกรมศิลปกรพบว่ามีอายุ ๘๐๐ ปี ส่วนชุมชนมอญในอำเภอบางเลนนั้นเป็นมอญกระทุ่มมืดที่มาจากปากกลัดเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลไทรน้อย อำเภไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เพื่อประกอบอาชีพทำนา แต่เดิมบริเวณนี้เป็นทุ่งโล่งกว้าง หม่อมเข้ม กฤษดากร ได้สังขุดคลองในพื้นที่ติดต่อกับตำบลบางภาษีและตำบลบางเลน จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการทำนาและเส้นทางสัญจร และตั้งชื่อคลองแห่งนี้ว่า “บ้านคลองหม่อมเข้ม” หม่อมเข้มได้ถวายที่ ๑๕ ไร่ เพื่อสร้างโรงเรียน วัด สโมสร

ข้าวแช่ชาวมอญวัดบึงลาดสวาย อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๘.๘ กลุ่มกูย หรือ กวย

กูย หรือ กวย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อีกชาติพันธุ์หนึ่งที่เดินทางมาอาศัยอยู่ในจังหวัดนครปฐม ในบริเวณที่เรียกว่า บ้านกวย ในตำบลท่าพระยา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ในปัจจุบัน ซึ่งชื่อ กวย หรือ กุย นี้อาจไม่คุ้นหูชาวภาคกลางเท่าใดนักเนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพื้นเพเดิมในภาคอีสาน และมีจำนวนประชากรที่เดินทางมาอาศัยอยู่ในภาคกลางไม่มาก

ชื่อ “กูย” หรือ “กวย” เป็นคำเรียกชื่อตัวเองของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีอัตลักษณ์ด้านภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต อาศัยอยู่อาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงและเทือกเขาพนมดงรัก นักภาษาศาสตร์ จัดภาษากูยอยู่ตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ - เขมร โดยใช้ระบบเสียงเป็นเกณฑ์ แบ่งกลุ่มภาษากูยเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มภาษากูย (กูย - กุย) และกลุ่มภาษากวย (กวย - กวย) ทั้ง ๒ กลุ่มนี้ ถือว่าที่มีจำนวนมากที่สุดอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์และบุรีรัมย์ บางส่วนอาศัยอยู่ในจังหวัด ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สระแก้ว ปราจีนบุรี และอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังพบว่ามีคนพูดภาษา กุยอาศัยอยู่หมู่บ้านแต้ หมู่บ้านสกุณปักชี หมู่บ้านหนองบัว ตำบลลี้ช้าง อำเภอมือง จังหวัด สุพรรณบุรี และพบมีพูดภาษากูยแยกย่อย แต่เป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ได้แก่

๑. กุยเยอ พูดในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ ในอำเภอบึงสามพัน จำนวน ๕ หมู่บ้าน และในอำเภอรามัน จำนวน ๔ หมู่บ้าน มีจำนวน ๘,๐๐๐ คน

๒. กุยไม พูดกันใน ๕ หมู่บ้านในอำเภอรามัน ๔ หมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงอยู่ในเขต อำเภอดุสิต อาศัยปะปนอยู่กับกลุ่มลาว

๓. กุยปรีหรือใหญ่ พูดกันใน ๕ หมู่บ้านของตำบลปรีหรือใหญ่ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

เครื่องแต่งกายชาวกูย

กลุ่มทอผ้าไหมชาวกูย ตำบลสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์
ร่วมงานหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ระดับระดับประเทศ ณ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

ประวัติความเป็นมาที่ยาวนานของกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือกวยทำให้ทราบพื้นที่ที่อพยพและตั้งถิ่นฐานหลายแห่งผ่านชื่อบ้านนามเมืองที่ปรากฏในพื้นที่ต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ กูยหรือกวยถือว่าเป็นชนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่นี้ กลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือกวยถือว่ามีบทบาทในพื้นที่อีสานตอนใต้และอาศัยอยู่มาเป็นเวลานาน กลายเป็นชุมชนกูยหรือกวยและที่หนาแน่นที่สุดก็คือ พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ยังมีหัวหน้าชาวกูยหรือกวยหลายคนมีบทบาทการเมืองการปกครองจนได้รับยศฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าปกครองเมือง ได้แก่ พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง, พระศรีนครเตา, พระสังฆบุรี และพระไกรศรีนครลำดวน

นอกจากนี้ในงานวิจัยของบุญฤดี สาลี ได้กล่าวถึงคำว่า “เขมรป่าดง” และ “ส่วย” เป็นคำนิยามที่คนไทยใช้เรียก “กูย” หรือ “กวย” จนคุ้นชินจากโดยอาศัยพื้นที่ที่อาศัยอยู่และการทำหน้าที่ในสังคมที่การปกครองไทยมอบให้คือการส่งส่วย แต่ชาวกูยหรือกวยก็ยังมั่นคงในคำเรียกชื่อตนเองว่า “กูยหรือกวย กวย โกย หรือ กุย” ซึ่งมีความหมายว่า “คน” ที่มีภาษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของกูยหรือกวยจนเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ว่า “สุรินทร์เป็นดินแดนที่ชาวกูยหรือกวยสร้างสรรค์ผลงานไว้อย่างมาก โดยวัฒนธรรมกูยหรือกวยที่เด่น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่เรียกว่า ยะจู๋, การทำนายเพื่อสืบหาสิ่งของทรัพย์สินที่หายไป ชาวกูยหรือกวยเรียกว่า “โปล”, การรักษาโรคด้วยวิธีการบำบัดตามแนวความเชื่อกูยหรือกวยเรียกว่า “แกลมอ” และที่สำคัญคือพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง ซึ่งถือเป็น “ภาพจำ” ที่คนทั่วไปรับรู้และยกย่องชาวกูยว่ามีความสามารถในการเลี้ยงช้างมากกว่ากลุ่มอื่นๆ

ในเมืองนครชัยศรีนี้ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าชาวกาย เดินทางอพยพมาแต่เมื่อใด หากแต่พบว่าในบริเวณไม่ไกลกันในพื้นที่ภาคกลางก็พบถิ่นฐานของชาวกายด้วยเช่นกัน เช่น กาย ในจังหวัดสุพรรณบุรี หรือที่ปรากฏในชื่อบ้านนามเมือง “กุยบุรี” “วัดกุย” “วัดกาย” ที่จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ล้วนมีประวัติศาสตร์เกี่ยวพันกับการเป็นแหล่งจับช้าง รวมถึง เพนียดช้าง อย่างไรก็ตามที่นครชัยศรีนี้ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงชาวกายมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ในนิราศพระประธมของสุนทรภู่ ดังความว่า

๑ ถึงบ้านกล้วยกล้วยกล้วยเขารายปลูก	น้ำเต้าลูกเท่ากระดิกพริกมะเขือ
กล้วยหักมุกสุกห่ามอร่ามเครือ	อยู่ริมเรือเรียดทางช้างคงคา
คิดถึงเมื่อเรือน้องมาคลอญี่	จะชวนขี่ชมประเทศกับเชษฐา
สะอื้นไอ้โพล่พลัดถึงเวลา	สกุณาข้ามฝั่งไปร้องเรียง
บ้างเรีกร้องซ้องแซ่กรอแกรกริด	หวิวหวิวหวีดเวทนาภาษาเสียง
ลูกอ่อนแอมแม่ป้อนชะอ้อนเอียง	บ้างคู่เคียงเคล้าคลอเสียงขอแซ
เอ็นดูนกกกกบุตรแล้วสุดเศร้า	เหมือนบุตรเราเคียงช้างไม่ห่างแห
หวนสะอื้นฝันใจอาลัยแล	ได้เห็นแต่ดาบน้อยละห้อยใจ ฯ

“บ้านกล้วย” ที่สุนทรภู่กล่าวถึงข้างต้นนี้ สมชาย พุ่มสอาด อธิบายว่าหมายถึง มีบ้าน กายในตำบลท่าพระยา ขึ้นในอำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ซึ่งเมื่อผู้เขียนตรวจสอบเส้นทาง การเดินทางในนิราศแล้วสอดคล้องกับแนวคิดของสมชาย พุ่มสอาด นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านในปัจจุบันยังมีผู้ใช้นามสกุล “ชาวบ้านกาย” หลายครอบครัวซึ่งเป็นตระกูลเก่าแก่ในชุมชน แต่ปัจจุบันไม่สามารถพูดภาษากาย หรือปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีของชาวกายแล้ว ตามปกติ เมื่อสุนทรภู่ไปที่ใดมักสอบถามความรู้เรื่องราวท้องถิ่นจากชาวบ้าน แต่เข้าใจว่าสุนทรภู่คงไม่รู้ จักกาย เมื่อชาวบ้านบอก และจึงคงได้ยืมเป็นกล้วยแทน

นอกจากนี้ไม่ไกลกันนัก สุนทรภู่ยังได้กล่าวถึงสถานที่ที่เรียกว่า “บ้านเพนียด” ไว้ด้วย ปัจจุบันชาวบ้านยังเล่าได้ถึงบริเวณที่มีเสาไม้บริเวณเพนียดช้างได้ ดังปรากฏข้อความดังนี้

๑ ถึงถิ่นฐานบ้านเพนียดเป็นเนินสูง	ที่จับจูงช้างโขลงเข้าโรงหลวง
เหตุเพราะนางช้างต่อไปล่อลวง	พลายทั้งปวงจึงต้องถูกมาผูกโรง
ไอ้อกเพื่อนเหมือนหนึ่งชายที่หมายมาด	แสนสวาทหวังามมาตามโขลง
ต้องติดบ่วงหว้งรักชักชะโลง	เสียดายโป่งป่าเขาคิดเศร้าใจ
เข้าจอดทำหน้าเนินเพนียดช้าง	มีโรงร้างไร้ฝาเข้าอาศัย
พอประหังบังฝนได้ตันไทร	พวกผู้ใหญ่หยุดหย่อนเขานอนเรือ
แต่ลูกเล็กเด็กอ่อนนอนชั้นล่าง	น้ำค้างพร่างพรหมพราวให้หนาวเหลือ
ไอ้รินรินกลืนเกสรขจรเจือ	เหมือนกลืนเนื้อแนบชิดสนิทใน ฯ

“บ้านเพนียด” นี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ถึงไว้ในโคลงนิราศพระประธม ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อพระชนม์ ๒๖ พรรษา ซึ่งไม่ปรากฏการกล่าวถึงบ้านกวยเนื้อหาปรากฏดังนี้

๑ ดลท่าพเนียดจับช้าง

เหตุเพราะตามพังพลัน

ถวิลวันพิจรจรัส

เจียรจะจับเรียบตอง

๑ สงสารคชเรศร้าง

ก่อนแต่น้องสุชลดี

เสมอเรียบนิราศศรี

เทวศปวาลถวิลน้อง

๑ ท่าช้างรอยท่าข้าม

พลายเถื่อนติดโขลงหลง

คิดคู่กับตูดคง

หลงแต่กามกวนเร้า

๑ เรียมร้างห่างแนบน้อง

ครวญคร่ำกำครวญศัลย์

เสมอแน้นคชเมามัน

มันตกอกกลัดกลุ่ม

แต่บรรพ์

ถูกคล้อง

ลอบสู่ สถานแม่

แอบเร้นสุดแฝง ฯ

กิริณี

อกร่อง

ศุภลักษณ์ มาแม่

อนาถน้ำตากระเด็น ฯ

โขลงตรง นีนา

โลกเกล้า

เคียงเทียบ กันนา

รุ่มร้อนฤไธย ฯ

น่านวัน

คลังกลุ่ม

มีนสวดี

จิตรบ้านนกระหิม ฯ

พื้นที่บ้านกวยและบ้านเพนียดนี้อยู่ติดกัน มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันระหว่างที่อยู่ของคนเลี้ยงช้างและที่อยู่ของคนเลี้ยงช้าง นอกจากนี้ยังอยู่ไม่ห่างกันนักกับชุมชนบ้านเขมรแถบวัดแคกัมพูเจีย ในอำเภอนครชัยศรี ปัจจุบันน่าเสียดายที่วัฒนธรรมกวยได้เลือนหายไปเหลือเพียงชื่อบ้านนามเมืองและนามสกุลที่บอกถึงที่มาของกลุ่มชนกวยเท่านั้น

จิตรกรรมฝาผนังวัดน้อยเจริญสุข ตำบลท่าพระยา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ระบุนามสกุล
 ของผู้ศรัทธาบริจาคเงินในการเขียนจิตรกรรม “ใต้บ้านทราย”

๘.๙ กลุ่มปลั่ง

ชนเผ่าปลั่ง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย
 เก่าแก่ชนเผ่าหนึ่งในมณฑลยูนนานของจีน มีกำเนิด
 ย้อนไปถึงสมัยราชวงศ์ฮั่นเมื่อประมาณ ๒๐๖-๒๒๐ ปี
 ก่อนคริสตกาล ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในท้องที่ตาม
 เทือกเขาแห่งเขตปกครองอิสระเมิ่งไห่ในแคว้น
 สิบสองปันนา โดยเฉพาะเขตภูเขาปลั่งซานซึ่งมีชื่อ
 สอดคล้องกับนามของชนเผ่าปลั่ง สันนิษฐานว่า
 ชาวปลั่งบางส่วนได้อพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐาน
 ที่พม่าบริเวณรัฐฉาน พ.ศ. ๒๕๔๓ มีการสำรวจว่า
 ประชากรชาวปลั่งในประเทศจีนมีประมาณ
 ๙๐,๐๐๐ คน ชาวปลั่งในประเทศไทยได้อพยพ
 เข้ามาในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ บริเวณชายแดนไทยพม่า
 ด้านจังหวัดเชียงรายเนื่องจากปัญหาการเมือง
 ทางราชการและนักวิชาการบางคนจะจัดกลุ่ม
 ชาวปลั่งเข้ากับพวก “ปะหล่อง” ที่อยู่ทางอำเภอแม่จัน
 และแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในจังหวัดนครปฐม
 ชาวปลั่งตั้งหลักแหล่งอยู่ที่อำเภอบางเลน

ระบบครอบครัวของชนเผ่าปลัง

ชนเผ่าปลังมีระบบครอบครัวแบบขยายคือมีปู่ย่าตายายพ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกัน บางครัวเรือนจะอยู่รวมกัน ๒ - ๓ ครอบครัว แต่เนื่องจากสภาพของการขาดแคลนที่ทำกินและต้องแผ้วถางที่ทำไร่แบบเลื่อนลอย ทำให้มีการจัดตั้งหมู่บ้านแบบกระจัดกระจาย ลักษณะครอบครัวที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ ชนเผ่าปลังให้การนับถือบิดามารดาและถือว่าพ่อแม่คือพระเจ้า ดังมีคำสอนที่ตกทอดต่อมาว่าหนุ่มสาวต้องออกไปทำไร่ทำนา ตอนกลับบ้านต้องเก็บผักมาด้วย และเวลากินข้าวต้องตักข้าวให้พ่อแม่ก่อน

การประกอบอาชีพของชนเผ่าปลัง

ชาวปลังประกอบอาชีพปลูกพืชเลื่อนลอยแบบย้ายถิ่นและล่าสัตว์ โดยเฉพาะการเพาะปลูกชาวบ้านจะบุกเบิกที่ดินทำไร่ในที่แห่งหนึ่ง ปีแรกจะปลูกฝ้าย ปีที่สองปลูกข้าว หลังจากนั้นจะทิ้งไว้ประมาณสองปี และต้องหาไร่เพาะปลูกใหม่แล้วจึงกลับมาที่เดิม พืชไร่ที่สำคัญคือข้าว ถั่ว มันสำปะหลัง พริก และเงาะ เครื่องมือทำไร่ได้แก่ มีดและจอบที่ซื้อจากประเทศจีน ผลผลิตที่ได้บางส่วนนำไปขายที่ประเทศจีนและซื้อสิ่งของเครื่องใช้จากประเทศจีนกลับมาฝากพี่น้องในครอบครัว ได้แก่ เกลือ ไม้ขีดไฟ ผัก และขนมต่างๆ

วิถีชีวิตและสังคม

ชนเผ่าปลังมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย การสร้างบ้านส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ไผ่ มุงหญ้าคา ทุกเช้าชาวบ้านจะตื่นประมาณตีสี่ตีห้าเพื่อตำข้าวเนื่องจากบ้านหนึ่งๆ อยู่กันหลายครอบครัว จึงมีเสียงตำข้าวตอนเช้าทุกวัน พวกเขาต้องตื่นมาตักน้ำเตรียมอาหารพร้อมสำหรับการออกไปทำไร่ เมื่อตะวันขึ้นชาวบ้านจะทยอยออกไปทำภารกิจต่างๆ ของตนเอง ยามเย็นก่อนตะวันลับฟ้า บ้างก็กลับจากที่ทำงานและบางคนค้างคืนในไร่ บางครอบครัวพาสมาชิกของครอบครัวไปทั้งหมด ขณะที่บางครอบครัวทิ้งลูกๆ ให้ผู้สูงอายุในครอบครัวที่ไม่สามารถทำงานหนักได้เป็นผู้ดูแล เมื่อชาวปลังหลบหนีเข้ามาในประเทศไทย จะมุ่งเน้นการทำงานเพื่อความอยู่รอด ทำให้ไม่ค่อยมีการรวมตัวกันเป็นชุมชน กระทั่งมีการทำกิจกรรมของคริสตจักรสามแยก จังหวัดนครปฐม ที่ชักชวนให้คริสเตียนชาวปลังรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนขึ้น และพัฒนาเป็นศาลาธรรมปลังนครปฐม ต่อมา จึงเกิดชุมชนชาวปลังที่เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น

กลุ่มปลังมีผู้นับถือศาสนาพุทธเป็นหลักประมาณ ๔๕ เปอร์เซ็นต์ และมีผู้นับถือศาสนาคริสต์จำนวน ๒ เปอร์เซ็นต์ แต่ขณะเดียวกัน ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมยังคงมีอิทธิพลสืบทอดต่อมาอยู่ไม่น้อย เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีป่าผีเขา ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านต่างๆ ของชนเผ่าปลังนับถือพุทธศาสนา ทุกหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้าน พระเณรส่วนหนึ่งบวชเรียนตามหลักความเชื่อในการสืบทอดพระศาสนาแต่ก็มีบางส่วนที่บวชเพื่อหลบหนีการถูกเกณฑ์เป็นทหารของกองกำลัง แต่ชีวิตในวัดไม่ได้แยกแบบสิ้นโดยเพราะเมื่อชาวบ้านปลูกข้าวหรือเก็บเกี่ยวพระสงฆ์และสามเณรก็ออกไปช่วยชาวบ้านด้วย

การเข้ามาของคริสต์ศาสนาสู่ชาวปัลลัโดยผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนาชนเผ่าลาหู่ในพม่า ทำให้ชาวปัลลับางส่วนหันมานับถือคริสต์ศาสนา และรวมกันเป็นชุมชนชาวคริสต์ แต่อย่างไรก็ตาม การนับถือคริสต์ศาสนาของชาวปัลลัยังคงมีอิทธิพลของความเชื่อแบบดั้งเดิมแฝงอยู่ ชาวปัลลัที่เป็นคริสเตียนบางกลุ่มยังคงรักษาความเชื่อดั้งเดิม เช่น เชื่อในผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีบ้านผีเรือน เมื่อเกิดเจ็บป่วยขึ้นผู้ที่ช่วยได้คือหมอผีและวิธีปฏิบัติดั้งเดิมไว้

วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าปัลลั

ชนเผ่าปัลลัมีภาษาพูดที่ถ่ายทอดกันมาแต่ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง และการสื่อสารภาษามักจะใช้ภาษาลาหู่เป็นภาษากลาง ดังนั้นคนลาหู่จึงสามารถพูดคุยสื่อสารกับชาวปัลลัได้ และเนื่องจากความเป็นชนเผ่ากลุ่มเล็กๆ ทำให้ชาวปัลลัมีปัญหาในการรักษาวัฒนธรรมและภาษาของตนเอง เมื่อเข้าไปอยู่ร่วมในกลุ่มชนเผ่าใด เช่น ไทใหญ่ และลาหู่ เป็นต้น ก็มักจะรับเอาวัฒนธรรมและภาษาของชนเผ่านั้นมาใช้ จนกระทั่งมีคณะมิชชันนารีชาวตะวันตกและนักวิชาการภาษาศาสตร์ชาวลาหู่ร่วมกับชาวปัลลัจัดทำภาษาเขียนโดยใช้อักษรโรมันในการเขียน จึงทำให้ปัจจุบันนี้ชาวปัลลัได้มีโอกาสถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการสื่อสารเป็นลายลักษณ์อักษรได้อย่างมีระบบ

วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย

ชาวปัลลั ผู้หญิงใช้ผ้าสีดำที่ทอจากฝ้ายและย้อมสีจากเปลือกไม้บางชนิด เครื่องนุ่งห่มที่ใช้มีความใกล้เคียงกับชนเผ่าลาหู่ และยังมีประเพณีรวมสมาชิกของครอบครัวเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและสังคมในวันที่ ๓๑ ธันวาคม ถือเป็นการเตรียมตัวสำหรับปีใหม่ มีการเตรียมบ้านเรือนและเตรียมตัวในการเฉลิมฉลอง โดยเฉพาะการทำข้าวปึก (ข้าวดำ) เนื้อหมู เป็นอาหารว่างสำหรับทุกครอบครัว มีการทำความสะอาดบ้านเรือน เตรียมผ้าไหมใส่ในวันเฉลิมฉลองปีใหม่ซึ่งเป็นการแสดงถึงสิ่งเก่าๆ ที่เลวร้ายได้ผ่านพ้นไป

อาหาร

อาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวปลังคือข้าวต้มและพริกตำ เนื่องจากในอดีตชาวปลังอาศัยอยู่ตามภูเขาสูงที่ห่างไกลจากตัวเมืองและถูกตัดขาดจากโลกภายนอกเป็นเหตุให้เผชิญกับความทุกข์ยากลำบากต่างๆ เช่น การขาดแคลนอาหาร เพราะบางปีพืชไร่ที่ปลูกไม่พอต่อสมาชิกในครอบครัวก็ต้องไปหาพืชผักในป่ามาต้มรวมกับข้าวสารเพื่อประทังชีวิตในแต่ละวัน จะถือได้ว่าข้าวต้มเป็นอาหารที่ขาดไม่ได้สำหรับชาวปลังแม้ในขณะที่อยู่ในประเทศไทยแล้วก็ตาม เพราะจะสื่อถึงความเป็นชาวปลังอย่างแท้จริง บางครั้งในการหุงอาหารนั้นก็ต้องหุงรวมกับเผือกป่า ข้าวโพดเปลือกมะขามป้อมและผักต่างๆ เพื่อจะเพียงพอต่อสมาชิกในครอบครัว

งานช่างฝีมือ

ตะกร้าไม้ไผ่ ช่างไม้ไผ่ มีด ขวาน เคียว เหล่านี้เป็นอุปกรณ์การเกษตรที่จำเป็นและสำคัญที่ทุกครัวเรือนมี ส่วนอุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นเหล็กล้วนก็มีช่างตีมีด ขวานและเคียวประจำหมู่บ้าน

ศิลปะการแสดง บทเพลงและดนตรี

การเต้นรำ การขับร้องชายและหญิง ซึ่ง กลอง โหม่ง ฉาบ การเต้นรำของชาวปลังจะเด่นช่วงปีใหม่ วันปีใหม่เป็นวันที่ชาวบ้านจะเต็มไปด้วยความสุขสนุกสนานเพราะได้พบได้เจอเพื่อนบ้านที่มาร่วมงาน ส่วนบทเพลงนั้นชาวปลังมักจะร้องขณะที่เดินทางไปทำไร่ หรือขณะที่กลับมาจากการทำงาน ร้องบรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ของตน ธรรมชาติ เสียงนกร้องประสาน

บทสรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๘ กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครปฐมนี้ แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของจังหวัดนครปฐม ที่มีมาแต่อดีต ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังนับเป็นประจักษ์พยานสำคัญที่ยืนยันได้ว่าเมืองนครปฐมเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ ผู้คนต่างมุ่งหน้ามาปักหลักอาศัยอยู่กันชั่วลูกหลาน และนี่คงเป็นเหตุผลสำคัญของความ “กลมกล่อม” และ “กลมกลืน” ของวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครปฐมดังที่เห็นในปัจจุบัน

บทที่ ๙

ตำนานเมืองนครปฐม

วันวิสา นียมทรัพย์

๙.๑ ตำนานพญากงพญาพาน

พญากง เจ้าเมืองนครไชยศรีมีพระมเหสีรูปโฉมงดงาม เมื่อพระมเหสีทรงพระครรภ์ ไทรหลวงได้ทำนายว่าพระราชโอรสเป็นผู้มีบุญญาธิการและกายภาคหน้าจะได้เป็นใหญ่เป็นโตแต่จะเป็นผู้ทำปิตุฆาต เมื่อครบกำหนดพระมเหสีก็ประสูติพระกุมาร ขณะที่ข้าราชบริพารได้นำพานไปรองรับ บังเอิญหน้าผากของพระกุมาร กระแทบขอบพานเป็นแผลเลยได้ชื่อว่าพาน พญากงซึ่งวิตกว่าตนเองจะถูกโอรสฆ่าตามคำทำนายของไทร จึงสั่งทหารให้นำพระกุมารไปฆ่าทิ้งเสียในป่า ด้วยความรักของแม่ที่มีต่อลูก พระมเหสีได้ติดตามบุตรให้เอาพระกุมารใส่แพลอยน้ำไป ยายหอมไปพบเข้านำไปเลี้ยงไว้ และตั้งชื่อว่า “พาน”

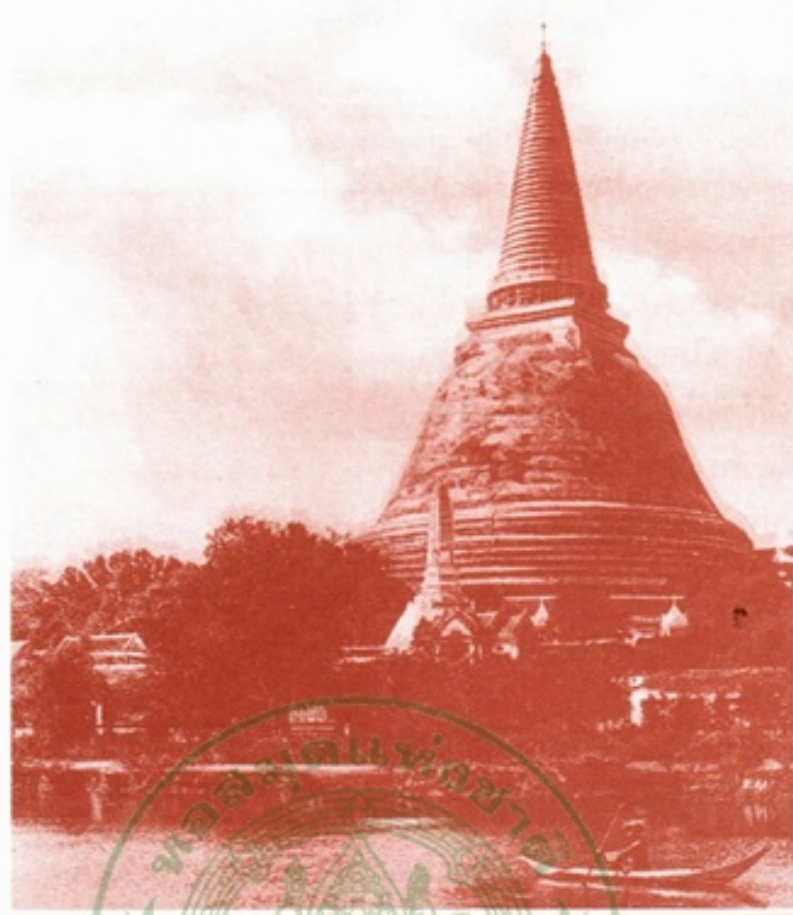
รูปปั้นพญากงสั่งให้ทหารนำกุมารไปทิ้ง

ครั้งเมื่อเด็กชายพานโตขึ้นยายหอมก็นำไปฝากให้เล่าเรียนที่วัด พานเป็นเด็กฉลาด สมภารวัดผู้เป็นอาจารย์จึงรักใคร่เอ็นดู ถ่ายทอดวิทยาการให้หมดสิ้น เพื่อเล่าเรียนวิทยาคุณ เมื่อพานเรียนจบจึงกราบลาพระอาจารย์ไป

เมธิโยชค พานได้เข้ารับราชการกับเจ้าเมืองราชบุรี เนื่องจากพานเป็นคนมีปัญญาดี มีความขยันหมั่นเพียรและมีความสามารถในการรบ จึงเป็นที่โปรดปรานของเจ้าเมืองราชบุรีมาก จนรับพานไว้เป็นโอรสบุญธรรม สมัยนั้นเมืองราชบุรีขึ้นกับเมืองนครไชยศรี เจ้าเมืองราชบุรี ต้องส่งเครื่องบรรณาการไปให้เมืองนครไชยศรีทุกปี พญาพานจึงยุให้เจ้าเมืองราชบุรีแข็งเมือง ฝ่ายพญากงเมื่อเมืองราชบุรีแข็งข้อจึงยกทัพไปตีเมืองราชบุรี พญาพานอาสาเป็นแม่ทัพฝ่ายราชบุรียกทัพออกไปสู้รบกับพญากง แม่ทัพทั้งสองทำยุทธหัตถีกันและในที่สุดพญากงก็ถูกพญาพานฟันคอขาดตาย

อนุสาวรีย์พญางังริมคลองเจดีย์บูชา

เมื่อพญาพานเข้ายึดเมืองนครไชยศรีจึงรับราชสมบัติและพระมเหสีของพญาอง แต่ขณะที่พญาพานจะเข้าหาพระมเหสีนั้น เทวดาได้แปลงกายเป็นแม่ลูกอ่อนนอนให้ลูกกินนมขวางอยู่หน้าประตู เมื่อเห็นพญาพานจะเดินเข้าประตู จึงร้องทักพญาพานว่า “นับประสาอะไรกับที่สัตว์เดรัจฉานอย่างเราที่ท่านเดินข้าม แม่ของตัวเองท่านยังจะเอาเป็นเมียเลย” พญาพานได้ยินเช่นนั้นจึงเกิดความสงสัย ได้อธิษฐานว่าถ้าพระมเหสีเป็นพระมารดาของตนจริงก็ขอให้มน้ำนมไหลซึมออกมาจากพระถันของนาง ฝ่ายพระมเหสีเมื่อเห็นพญาพานก็จำรอยแผลเป็นที่หน้าผากพญาพานได้ เมื่อพญาพานเห็นน้ำนมไหลออกจากพระถันของพระมเหสีจึงรู้ว่าพระมเหสีเป็นพระมารดาที่แท้จริงของตน ด้วยความเสียใจและสำนึกได้ว่าตนได้ทำบาปมหันต์ที่ฆ่าพระบิดาของตนเอง ด้วยความเสียใจพญาพานจึงพาลโกรธยายหอมว่าปิดบังความจริงไม่บอกให้รู้ว่าตนเป็นลูกใคร จึงสั่งให้ทหารนำยายหอมไปฆ่าเสีย

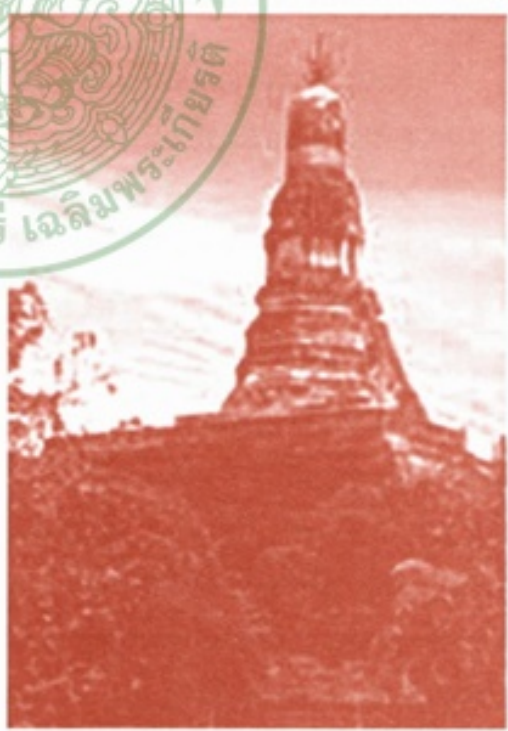
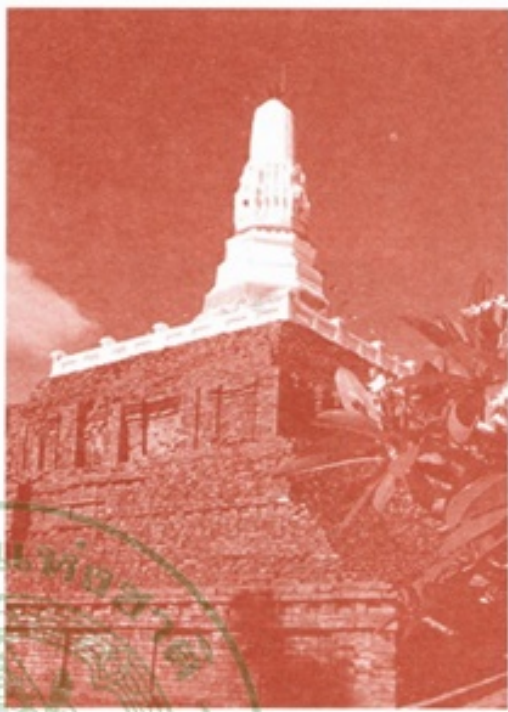
ยายหอมอุ้มพญาพานที่วัดพระประโทนเจดีย์

เมื่อคลายโทสะลงพญานาสนึกผิดที่ได้ฆ่าพระบิดาผู้ให้กำเนิดและยายหอมผู้มีพระคุณที่เลี้ยงดูตนมาเหมือนมารดาบังเกิดเกล้า จึงปรึกษากับหมู่พระอรหันต์ถึงการล้างบาปที่ฆ่าบิดากับผู้มีพระคุณ พระอรหันต์ได้แนะนำให้สร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่สูงชันกเขาเหินซึ่งคือ พระปฐมเจดีย์ ที่เมืองนครไชยศรี เพื่อเป็นการล้างบาปที่ฆ่าพระบิดาให้บรรเทาลงบ้าง และสร้างพระประโทณเจดีย์เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม

๙.๒ ตำนานพระประโทณเจดีย์

ตำนานพระประโทณเจดีย์ตำนานแรกนั้นกล่าวว่า พญานาสนเป็นผู้สร้างเจดีย์นี้ขึ้นตามคำแนะนำของพระอรหันต์ เพื่อไถ่บาปที่ได้ลูกแก่โทสะฆ่ายายหอมผู้มีพระคุณที่เลี้ยงดูตนมาเหมือนบุตรในอุทรด้วยความโกรธที่คิดว่ายายหอมปิดบังไม่บอกว่าพญานาสนเป็นพระบิดาที่แท้จริงของตน ทำให้ตนฆ่าบิดาตาย

ส่วนอีกตำนานกล่าวว่าเมื่อเสร็จสิ้นพิธีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว มีพราหมณ์ตระกูลหนึ่งเรียกชื่อว่า “โธณะพราหมณ์” เป็นผู้ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์ในแคว้นต่างๆ ของชมพูทวีป โดยใช้ท่อนานทองคำตวงพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาได้ออกเดินทางติดตามคณะพระสมณทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ โธณพราหมณ์นำ “ท่อนานทอง” ที่ใช้ตวงพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งถือเป็นสิ่งของสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ประจำตระกูลติดตัวมาด้วย

เมื่อโทณะพราหมณ์ได้ตั้งรกราก ณ ดินแดนสุวรรณภูมิที่เมืองนครไชยศรี ทำการรักษาเบญจศีลและถือพระเวทย์ จึงได้สร้างเรือนศิลาเพื่อเป็นที่เก็บรักษาพระนันทองประจำตระกูลไว้ที่ใจกลางเมืองนครไชยศรี

ท้าวศรีสิทธิชัยพรมเทพ กษัตริย์เมืองนครไชยศรีพระองค์หนึ่งอยากได้พระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากกรุงลงกามาประดิษฐานไว้ ณ เมืองนครไชยศรี จึงแต่งคณะทูตไปเมืองลงกาเพื่อทูลขอพระบรมสารีริกธาตุ กษัตริย์ลงกามีข้อแม้ให้นำพระนันทองไปแลกเปลี่ยน ท้าวศรีสิทธิชัยจึงขอพระนันทองจากโทณะพราหมณ์แต่พวกพราหมณ์ไม่ยอมให้ ท้าวศรีสิทธิชัยจึงยกกำลังไปแย่งชิงจนได้พระนันทองจากเรือนศิลา และส่งไปกรุงลงกาเพื่อแลกกับพระบรมสารีริกธาตุ เมื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากเมืองลงกาแล้ว จึงได้สร้างเจดีย์ใหญ่ที่เรียกว่า “พระประธม” หรือ “พระปฐมไสยาสน์” ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับมา

ต่อมาในสมัยพระเจ้ากาละวรรณดิศ เจ้าเมืองละโว้ ได้โปรดฯ ให้สร้างสกลุพขึ้นครอบเรือนศิลาที่เคยเก็บรักษาพระนันทองไว้ และให้ชื่อว่า “โทณะเจดีย์” หรือพระประโทณเจดีย์ ในปัจจุบันนี้นั่นเอง

รูปปั้นขบวนทัพของพญาพาน

๙.๓ ตำนานมหาเถรไหล่ล่าย

มหาเถรไหล่ล่ายตามตำนานกล่าวว่า เป็นบุตรของนายเสนกษัตริย์ซึ่งสืบเชื้อสายจากพญาศรีสิทธิไชย บางตำนานก็กล่าวว่ามหาเถรไหล่ล่ายเป็นพราหมณ์ที่สืบเชื้อสายมาจากรามเทพ ก่อนที่พระมหาไหล่ล่ายจะบวชนั้น ท่านเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กของพระเจ้าแผ่นดินเมืองละโว้ ต่อมาลัทธิลอบเป็นชู้กับนางสนมของพญาศรีสิทธิไชย เมื่อพญาศรีสิทธิไชยเจ้าเมืองละโว้จับได้ จึงลงโทษด้วยการสีกโหล่เสียข้างหนึ่ง แล้วส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าม้าทำหน้าที่เกี่ยวหญ้าเลี้ยงม้า เนื่องจากโดนสีกโหล่ข้างหนึ่งจึงได้ชื่อว่า “มหาไหล่ล่าย”

หลังจากที่ทำหน้าที่เกี่ยวหญ้าเลี้ยงม้าได้ไม่นานนัก มหาไหล่ล่ายพร้อมด้วยนายเสนกษัตริย์ ผู้เป็นบิดาก็พากันหลบหนีไปอยู่เมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองเชียงใหม่ มหาไหล่ล่ายได้เข้าไปหาท่านสมภารวัดแห่งหนึ่งเพื่อขอบวชเป็นพระภิกษุ แต่คณะสงฆ์ไม่ยอมบวชให้ มหาไหล่ล่ายจึงได้ขอบวชเป็นสามเณร ต่อมาสามเณรไหล่ล่ายได้ทราบข่าวว่าจะมีเรือสำเภาเดินทางไปยังเมืองลังกา สามเณรไหล่ล่ายจึงได้ขอลาด้วยโดยสารเรือลำดังกล่าวไปเมืองลังกาด้วย

เมื่อเรือสำเภาถึงปากน้ำเมืองลังกา สามเณรไหล่ล่ายจึงได้นำบาตรและไม้เท้าของตนใส่ลงในกะโล่แล้วก็ลอยตัวเข้าไปในเมืองลังกา มหาไหล่ล่ายไปขอพักอาศัยอยู่กับพระภิกษุเฒ่ารูปหนึ่ง และได้ขอร้องให้พระภิกษุเฒ่าพาตนเข้าไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเมืองลังกา เมื่อได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชแล้ว สามเณรไหล่ล่ายขอบวชเป็นพระภิกษุ แต่คณะสงฆ์ทั้งหลายไม่ยินยอมทำการบวชให้เนื่องจากสามเณรไหล่ล่ายนั้นเป็นนักโทษซึ่งถูกสีกโหล่และได้หลบหนีมา สามเณรไหล่ล่ายจึงอ้อนวอนให้คณะสงฆ์นำตนเองเข้าไปสักการะพระบรมสารีริกธาตุในพระมหาเจดีย์ คณะสงฆ์เสียอ้อนวอนมิได้จึงนำมหาเถรไหล่ล่ายไปสักการะพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อสามเณร

ไหล่ายทำทักษิณาวัตรอบต้นโพธิ์ที่พระมหาเจดีย์ครบสามรอบแล้วก็เกิดเหตุมหัศจรรย์ขึ้น
กิ่งต้นโพธิ์ด้านทิศทักษิณได้น้อมกิ่งลงมาให้สามเณรไหล่ายจับใส่เหนือศีรษะ พระบรมสารีริกธาตุ
สำแดงปาฏิหาริย์ตั้งลอยอยู่เหนือศีรษะสามเณรไหล่ายเปล่งรัศมีเกิดประกายสว่างไสวประจักษ์
แก่สายตาของเหล่าคณะสงฆ์ และด้วยบุญบารมีของสามเณรไหล่าย คณะสงฆ์จึงอุปสมบท
สามเณรไหล่ายเป็นภิกษุ หลังจากเป็นพระภิกษุแล้วพระมหาเถรไหล่ายได้จาริกไปนมัสการ
พระพุทธรูปและมหาเจดีย์แห่งอื่นๆ ในชมพูทวีปจนทั่ว

ครั้นเมื่อพระมหาไหล่ายทูลลาสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงลงกากลับสู่สยามประเทศ
สมเด็จพระสังฆราชจึงได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุ ๖๕๐ องค์ และหน่อต้นศรีมหาโพธิ์ให้
มหาเถรไหล่าย เพื่อนำไปบรรจุและปลูกในเมืองต่างๆ ในสยามประเทศเป็นการสืบพระศาสนา เมื่อกลับ
ถึงมาตุภูมิพระมหาไหล่ายจึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ยังเจดีย์ต่างๆ บ้าง
พระพุทธรูปใหญ่บ้าง พระปรางค์บ้าง ตามรายเมืองที่ท่านเดินทางผ่านก่อนกลับถึงเมืองละโว้ อาทิต
ราชบุรี เพชรบุรี อโยธยา และเมืองสุพรรณภูมิ ที่มณฑลพระกฤษณ์ (เมืองนครไชยศรี) เป็นศูนย์กลาง
มหาเถรไหล่ายได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ “พระเขี้ยวแก้ว” ประดิษฐานไว้ที่พระมหาเจดีย์ซึ่ง
เรียกว่า “พระประธมเจดีย์” และได้เกณฑ์ช่างฝีมือดีจากลังกามาช่วยบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่
ทรุดโทรม กล่าวกันว่า เมื่อปูนที่ใช้บูรณะพระเจดีย์ไม่พอเพียง ท่านได้อธิษฐานจิตจนมีปูนพอเพียง
ในการซ่อมแซมพระประธมเจดีย์เป็นที่อัศจรรย์ยิ่ง

๙.๔ ตำนานท้าวแสนปม

ท้าวทศราชเจ้าเมืองนครไตรตรึงษ์มีพระธิดาชื่อ “นางอุษาเทวี” ผู้มีสิริโฉมงดงามเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว เจ้าชินเสนโอรสของพระเจ้าศิริไชย เจ้าเมืองเทพนคร หรือนครเทพศิริไชยเชียงแสน (ศรีวิไชย) ได้ยินกิตติศัพท์ความงามของนางอุษาเทวี จึงออกเดินทางไปยังนครไตรตรึงษ์ เจ้าชินเสนได้ปลอมตัวเป็นชายหน้าตาอัปลักษณ์มีปุ่มปมทั่วตัวไปชื่อว่า “แสนปม” ขออาศัยกับยายคนสวนท้ายวังนครไตรตรึงษ์ เมื่อพระธิดาเสด็จประพาสสวน เจ้าชินเสนได้ยลโฉม นางอุษาก็เกิดความรักขึ้น เจ้าชินเสนในร่างของแสนปมจึงเอาผักผลไม้ที่ปลูกไว้ไปถวายพระธิดาอุษาเทวี เมื่อนางอุษาเทวีทอดพระเนตรเห็นแสนปม นางได้เห็นรูปโฉมแท้จริงของเจ้าชินเสนที่ซ่อนอยู่ภายใต้รูปร่างอัปลักษณ์ก็หลงรัก จึงให้พี่เลี้ยงเอาหมากไปประทานให้แสนปม

แสนปมหรือเจ้าชินเสนจึงลักลอบเข้าวังและได้เสียกับนางอุษาฯ เมื่อเจ้าชินเสนได้ข่าวว่า พระเจ้าศิริไชยพระบิดาประจวบ ด้วยความเป็นห่วงพระบิดาจึงรีบเดินทางกลับเมืองเทพนคร โดยมีได้ร่ำลา นางอุษาเทวีเสียก่อน และไม่รู้ว่านางอุษาเทวีตั้งครมภ์ เมื่อพระธิดาประสูติโอรสออกมาโดยไม่ทราบว่ใครเป็นพระบิดา ท้าวทศราชจึงป่าวประกาศหาราชบุตรเขยโดยประกาศว่ถ้าหากโอรสรับของจากผู้ใดก็จะยกนางอุษาให้อภิเษกด้วยและแบ่งเมืองให้ปกครอง

เจ้าชินเสนเมื่อทราบข่าวรีบเดินทางกลับมาในร่างของแสนปม และนำก้อนข้าวเย็นมาถวายพระโอรส โอรสรับก้อนข้าวของแสนปมเสวยด้วยความเอร็ดอร่อย ท้าวทศราชทรงพระพิโรธที่จะได้ชายอัปลักษณ์นำเกลียดเป็นราชบุตรเขย จึงขับนางอุษาฯ พระโอรสและแสนปมออกจากวังแสนปมจึงคืนร่างเป็นเจ้าชินเสนและทูลความจริงต่อท้าวทศราช หลังพิธีอภิเษกเจ้าชินเสนได้พานางอุษาฯ พร้อมด้วยพระโอรสเดินทางกลับเมืองศรีวิไชย เมื่อเจ้าชินเสนเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดา ทรงพระนามว่ “เจ้าศิริไชยเชียงแสน” เมืองเทพนครศิริไชยเลยเป็นที่เรียกขานตามพระนามว่ “เมืองศิริไชยเชียงแสน หรือเมืองกำแพงแสน” นั่นเอง

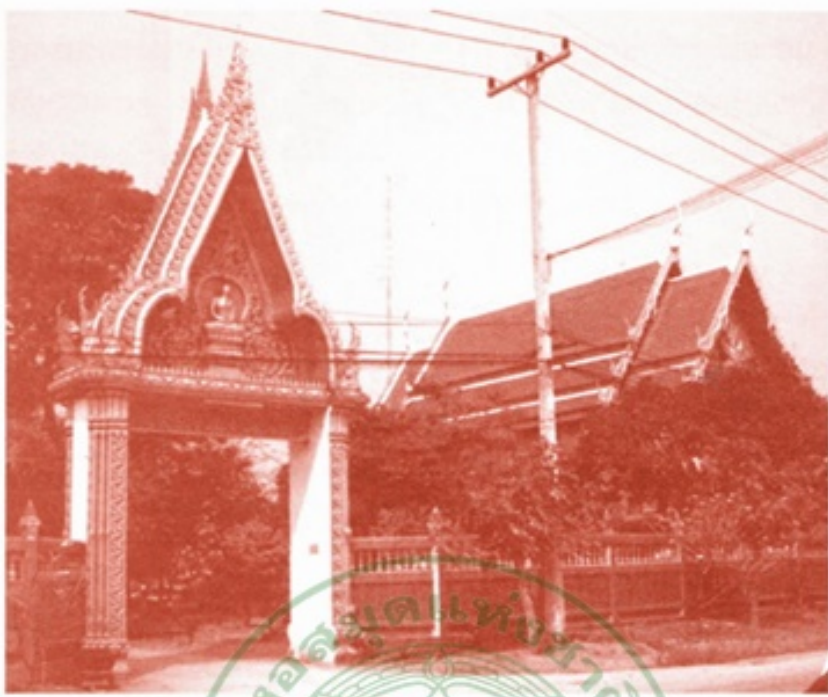
๙.๕ ตำนานท้าวอุทอง

ท้าวอุทองเป็นพระโอรสของเจ้าศิริไชยเชียงแสน เจ้าเมืองเมืองเทพนครศิริไชยและนางอุษาเทวี พระธิดากษัตริย์เมืองไตรตรึง ตามตำนานกล่าวว่าเมื่อเจ้าชินแสนที่ปลอมพระองค์เป็นชายอัปลักษณ์เชิญใจเชื่อว่าแสนปม ได้ไปอาศัยในเขตห้วยวังทำสวนปลูกผัก เพื่อยลโฉมพระธิดาอุษาเทวีที่โงะจั้นไปยังแคว้นต่างๆ วังงามยิ่งนัก เมื่อพระธิดาได้พบกับแสนปมเกิดความรักขึ้น แสนปมลักลอบได้เสียกับนางอุษา แต่ต้องรีบเดินทางกลับเมืองเทพนครศิริไชยโดยไม่รู้ว่ นางอุษาเทวีทรงพระครรภ์ เมื่อประสูติพระกุมารน่ารักออกมา ท้าวทศราชซึ่งเป็นพระอัยกาได้ป่าวประกาศไปทั่วเพื่อให้ นางอุษาพระธิดาได้เสกสมรส และพระกุมารจะได้มีพระบิดา โดยมีข้อแม้ให้ผู้ที่จะเข้าพิธีเลือกคู่ นำสิ่งของมาเสี่ยงทายให้พระกุมารเลือก ถ้าพระกุมารรับของจากผู้ใดแสดงว่าผู้นั้นเป็นบิดาและจะยกนางอุษาให้อภิเษกด้วย

เมื่อเจ้าชินแสนหรือท้าวแสนปมทราบข่าว ก็รีบเดินทางไปยังเมืองเมืองไตรตรึงในรูปลักษณะของแสนปม และได้นำก้อนข้าวเย็นไปถวายพระโอรส พระโอรสรับไปเสวยจนหมด พระอัยกากริ้วและรังเกียจที่ราชบุตรเขยเป็นคนสามัญและอัปลักษณ์ จึงเนรเทศนางอุษาเทวีพร้อมด้วยพระโอรสออกจากเมือง เจ้าชินแสนพระบิดาได้นำพระมารดาและพระกุมารเดินทางกลับเมืองเทพศิริไชย ทรงพระนามว่า “เจ้าศิริไชยเชียงแสน” ได้โปรดฯ ให้ทำพระอุทองคำให้เป็นที่ยศของพระกุมารเลยได้นามว่า “ท้าวอุทอง”

เจ้าชินแสนพระบิดาขึ้นครองราชย์ได้ ๒๕ ปีก็เสด็จสวรรคต ท้าวอุทองจึงเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อ และได้เสด็จไปสร้างเมืองใหม่ให้ชื่อว่าเมืองอุทอง เมืองกำแพงแสนจึงถูกทิ้งร้างไป ต่อมาเมื่อมีโรคระบาดเกิดขึ้นในเมืองอุทอง ท้าวอุทองก็อพยพไพร่พลโยกย้ายไปสร้างเมืองทวารวดีศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีใหม่ และเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

๙.๖ ตำบลเมืองตูม

วัดดอนตูมในปัจจุบัน

ตำนานเมืองตูมแรกกล่าวว่า ในสมัยโบราณมีการสู้รบกับพวกข้าศึกพม่าที่เข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ เมื่อแม่ทัพเคลื่อนทัพมาถึงบริเวณที่ต่อมาเป็นที่ตั้งของเมืองตูม ซึ่งมีภูมิประเทศที่ดีมีที่ราบอยู่บนดอนสูง สามารถมองเห็นข้าศึกได้ในระยะไกล และหากข้าศึกเคลื่อนทัพมาประชิดก็จะตั้งรับได้ดี บริเวณนั้นถือเป็นชัยภูมิที่ดีดังนั้นจึงเหมาะแก่การเป็นที่ตั้งทัพ ทักไพร่พลที่เหมาะสม แม่ทัพจึงได้ตั้งกองพักแรมที่บริเวณแห่งนั้น ในการเคลื่อนทัพนั้น มีการเคลื่อนกำลังทั้งช้าง ม้า และไพร่พล และเมื่อมีการลั่นกองศึกเป็นระยะๆ เสียงกลองดังตูม ๆ จะได้ยินในระยะไกล เป็นการข่มขวัญข้าศึกไปด้วย

ต่อมาเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองขึ้นในบริเวณแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า “เมืองตูม” ตามเสียงกลองศึกที่ลั่นกันยามสงคราม มีเรื่องเล่าลือกันว่าในสมัยโบราณท่ามกลางความเจ็บสงบในช่วงเวลากลางคืน ชาวบ้านมักจะได้ยินเสียงฆ้องชัย และกลองศึกลั่น และเสียงโห่ร้องของเหล่านักรบดังสนั่นบนที่ดอนที่เป็นที่ตั้งของเมืองตูมกันบ่อยครั้ง ครั้นรุ่งเช้าเมื่อชาวบ้านไปสำรวจก็ไม่พบร่องรอยของผู้คน เป็นเพียงแต่ป่ารกชัฏ ปัจจุบันร่องรอยเมืองโบราณนี้อยู่แถววัดดอนตูม ส่วนวัดตูมร้างและเมืองตูมร้างถูกชาวบ้านหักล้างถางพงทำนา ทำไร่ไถ่จนคันคูเมืองถูกทำลายไม่เหลือซาก

ตำนานที่สองกล่าวว่า ตำบลดอนตูมเดิมเป็นเมืองตูมขึ้นกับมณฑลนครไชยศรี อำเภอบางปลา เมืองตูมตั้งอยู่ที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดดอนตูมในปัจจุบัน ตำบลดอนตูมตั้งชื่อตามชื่อเมืองตูมเดิมมีต้นมะตูมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากจึงได้ชื่อว่า “ดอนตูม” ต่อมาภายหลังมีการแบ่งเขตอำเภอวัดดอนตูมจึงเป็นส่วนหนึ่งของตำบลสามง่าม อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

กรมศิลปากร. เรื่องพระปฐมเจดีย์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๘, น. ๑๐๖ - ๑๐๗.

กรมศิลปากร. เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจชำระใหม่ และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๘.

กฤชกร กลิ่นผกา. วันวานของวันนี้, อวตารคดีฉบับปฐมฤกษ์. เพชรเกษมพรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด. นครปฐม ๒๕๕๓.

_____. ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ ๒. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๘.

_____. โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๙.

_____. พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรมพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๒. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสนำพระพุทธรูปและพระพิมพ์ซึ่งได้จากพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มาจัดตั้งให้ประชาชนได้ชมในเทศกาลสงกรานต์ พ.ศ. ๒๕๐๒ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ).

_____. ราชบุรี. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๔.

_____. “รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานบริเวณสระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี.” ศิลปากร ๑๐, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๐๙) : ๓๕ - ๔๕.

_____. เรื่องการขุดแต่งวัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒.

_____. เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ยูนิटी โพรเกรส จำกัด, ๒๕๒๘. (โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม. วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๘).

_____. ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๒.

_____. ศิลปจาริกสุโขทัยครั้งที่ ๒ (จาริกวัดศรีชุม): ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๗.

_____. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๑.

กรมศิลปากร. กองโบราณคดี. จดหมายเหตุการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

กรมศิลปากร. กองหอสมุดแห่งชาติ. ศิลปจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม). กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๗. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗).

กฤชกร กลิ่นผกา. วันวานของวันนี้, อวตารคดีฉบับปฐมฤกษ์. นครปฐม: เพชรเกษมพรินติ้งกรุฟจำกัด, ๒๕๕๓.

กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส พี เอส พรินติ้ง แอนด์ บิลด์ จำกัด, ๒๕๔๓. (สมาคมชาวนครปฐม จัดพิมพ์เผยแพร่ในงานสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ารำลึก ณ พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ ๒๕ - ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๓).

การสัมมนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมนครปฐม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากรและชุมนุมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕.

การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการสำรวจ ลุ่มแม่น้ำบางแก้ว-บางแพม จังหวัดนครปฐม”. นครปฐม : ม.ป.ท., ๒๕๔๘. (จัดโดย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ร่วมกับมหาวิทยาลัยศิลปากร และกลุ่มศึกษาลุ่มน้ำบางแก้ว-บางแพม ณ อาคารห้อมหลวงปิ่นมาลากุล หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘).

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. คำให้การขุนหลวงหาวัดประจักษ์ธรรม เอกสารจากหอหลวง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.

จิรัฐ เจริญราษฎร์, ๒๕๒๕. อ้างในบัญญัติสาส์น รายงานการวิจัย “กูย : ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน” เสนอต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. เรื่องพระปฐมเจดีย์. นครปฐม: สำนักงานจัดหาประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์, ๒๕๓๐.

ชิน ฮู่ติ. บ้านดอนตาเพชร : รายงานขั้นตอนการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่บ้านดอนตาเพชร หมู่ที่ ๖ ต.พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๙.

นิราศพระปฐม. เกียรติคุณสุนทรภู่, ตอนที่ ๑๑ : Dek-d.com.Writer, ๓๐/๐๘/๒๕๕๘.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๑๑. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมลำดวนดิศกุล ณ อยุธยา ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑ หน้า ๒๕- ๒๖.

น.ม.ศ. นิราศพระปฐมเจดีย์. นครปฐม : โรงพิมพ์พระปฐมการพิมพ์, ๒๕๒๓.

นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส, รวมบทความแปล, คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์. นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์. ๒๕๕๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้ากรมพระยา. ตำนานพระพุทธรเจดีย์. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓.

เทพ สุนทรสารทูล. ภาพพิมพ์จากพญาพาน. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗.

_____. ประชุมปาฐกถา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๙. (พระเจ้าวรวงศ์
พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอาวชดิศ ดิศกุล
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙).

_____. เรื่องเที่ยวเมืองพม่า. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๔๘๙. (พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บัญญา) พ.ศ. ๒๔๘๙).

_____. เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร, ๒๕๑๑. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมลำดวน ดิศกุล ณ อยุธยา
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑).

เด่นดาว ศิลปานนท์. “เหรียญเงินทวารวดีมีจารึกค้นพบใหม่ที่นครปฐม.” เมืองโบราณ
๓๐,๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๔๗) : ๑๖๕ - ๑๖๗.

ตรี อมาตยกุล. “เมืองสัมพุทัญญะ.” ศิลปากร ๑๗,๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๖) : ๖๔ - ๗๐.

“ตำนาน.” หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องวัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครปฐม. หน้า ๑๓๙-๑๔๔.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

“ตำนานเมืองนครปฐม.” รวมเรื่องจังหวัดนครปฐม. หน้า ๔๓-๔๙ ม.ป.ท., ๒๕๒๒.

_____. “นครปฐมไม่ใช่เมืองคอน.” ศิลปากร ๒,๖ (เมษายน ๒๔๙๒) : ๔๑ - ๔๗.

_____. “นครปฐมไม่ใช่เมืองคอน.” ศิลปากร ๓,๑ (มิถุนายน ๒๔๙๒) : ๕๔ - ๖๔.

_____. ทศนาสารไทย จังหวัดเพชรบุรี. พระนคร: กองวัฒนธรรม กระทรวง
ศึกษาธิการ, ๒๕๐๗.

ทีมงานวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ปลังสภาคริสตจักรฯ, มปป. จุลสารประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์
ปลัง. นครปฐม, มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

ธนิธ อยู่โพธิ์. ธรรมจักร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๘.

_____. พระพุทธรูปศิลาขาวสมัยทวารวดี. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๐.

นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ : ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-
ไทยศึกษา ภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

นริศรานันต์ดิวงษ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๓.

นันทนา ชุตินันท์. “ภาพชาดกที่เจดีย์จุลปะโทน.” ศิลปากร ๒๑,๔ (พฤศจิกายน ๒๕๒๐)
: ๒๘ - ๕๖.

ผาสุก อินทราวุธ. “เมืองนครปฐมในสมัยทวารวดี.” ใน เอกสารประกอบโครงการ
สัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ลุ่มน้ำท่าจีนถิ่นวัฒนธรรม แหล่งสำคัญทวารวดีศรีอาณาจักร
เอกลักษณ์งานศิลป์ถิ่นสนามจันทร์”. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๔๕.

บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๑.

บัญญัติ สาลี. รายงานการวิจัย “กูย: ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน” เสนอต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

ประเสริฐ ศรีวิเศษ (๒๕๒๑: ง) อ้างในบัญญัติสาลี. รายงานการวิจัย “กูย: ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน” เสนอต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

ปิยวัฒน์ พันธมาศ,พระมหา., ๒๕๔๘. อ้างในบัญญัติสาลี. รายงานการวิจัย “กูย: ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน” เสนอต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา. เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ผาสุข อินทราวุธ. วรรณกรรมพื้นถิ่นเขมรสมัยทวารวดี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

_____. “ตราดินเผารูปคน-ลักษณะและกวีจากเมืองนครปฐมโบราณ.” เมืองโบราณ ๙,๓ (สิงหาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๖) : ๙๒ - ๑๐๑.

_____. ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๒.

_____. ทวารวดีธรรมจักร. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

_____. รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. นครปฐม : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

พจนก กาญจนจันทร์. “แหล่งโบราณคดีบ้านหนามแดง: สุสานโบราณริมแม่น้ำแม่กลอง.” เมืองโบราณ ๓๔,๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๑) : ๑๔๒ - ๑๔๙.

_____. ประเพณีการฝังศพครั้งที่สองในภาคตะวันตก : การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีหนองขวาง ราชบุรี.” เมืองโบราณ ๓๕,๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๒) : ๑๓๕ - ๑๔๕.

พ. ณ. ประมวลมารค. ประชุมนิราศคำโคลง แพร่พิทยา. กรุงเทพฯ : ๒๕๑๓

พรชัย สุจิตต์. รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านนาลาว ตำบลจรเข้มสามพัน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๖.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

พระวิเชียรปรีชา (น้อย). พงศาวดารเหนือ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอกเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (หม่อมราชวงศ์มูลดารากร) ๑๐ ส.ค. ๒๕๐๑).

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. โครงการศึกษาและประชาสัมพันธ์ วัฒนธรรมในกลุ่มแม่น้ำบางแก้ว - บางแฉม เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว. นครปฐม : บริษัท เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๔.

พิริยะ ไกรฤกษ์. "แนวคิดใหม่เกี่ยวกับเมืองนครปฐมก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙." ใน รายงานการสัมมนา การวิจารณ์ศิลปะ, ๑๑๘ - ๑๒๖. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔. (รายงานประกอบการสัมมนาการวิจารณ์ศิลปะ ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ๘ - ๑๓ พ.ค. ๒๕๒๓).

_____. พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลปะโทน. แปลโดย หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๗.

มนู วัลยะเพ็ชร. รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. นครปฐม : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะอักษรศาสตร์. การสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๖.

มานิต วัลลิโกดม. "ทวารวดีอยู่ที่ไหน." ศิลปากร ๑๖, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๕) : ๕๐ - ๗๐.

ยอร์ช เซเดส์ กับไทยศึกษา. นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา ภาควิชาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

ยอร์ช เซเดส์, ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗.

วงษาธิราชสนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง. นิราศพระประธม (พิมพ์ครั้งที่ ๔). ธนบุรี : มปป. (เนื่องในงานสถาปนากิจศพ นางนาถ จ่านง (จอน นาถจ่านง) ณ เมรุวัดทอง อ.บางกอกน้อย จ.ธนบุรี ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๓)

วสิน กาญจนวนิชย์, ผศ.ดร. พระเจ้าอโศกมหาราช. อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐, ๒๕๕๖.

_____. ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ จารึกกรุงทวารวดี เมืองละโว้ แลเมืองประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีวิชัย. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒. (สมเด็จพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุเสมอกับสมเด็จพระชนกชนนี พระพุทธศก ๒๔๗๒).

_____. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๔. (หม่อมเจ้า ปิยะรังสิต รังสิต โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองชนมายุครบ ๔ รอบ เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๕๐๔).

วัฒนา เทียมปฐม. นายแพทย์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายถาวร เทียมปฐม.
เรื่อง คลองมหาสวัสดิ์. ๒๕๔๕.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. ประวัติศาสตร์และหลักฐานประวัติศาสตร์สุโขทัย. บรรยาย ณ
โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว เชียงใหม่ : ๒๕๕๔. เอกสารอัดสำเนา

ศรินยา ปาทา. “พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยจากพระอุระและพระพาหุซ้ายของพระ
มงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์
ศิลปะ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.

สมทรง บุรุษพัฒน์. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทย: ไทยโซ่ง. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษา
และวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

สมประสงค์ น่วมบุญลือ และคณะ. รายงานการศึกษารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเมือง
เก่ากำแพงแสนของอำเภอกำแพงแสน. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป.

สมุคภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.
(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา
๖ รอบ ๕ ธ.ค. ๒๕๔๒).

สฤตพงศ์ ขุนทรง. โบราณคดีเมืองนครปฐม : การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวาร
วดี. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

สันติ เล็กสุขุม. ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย. กรุงเทพฯ: มุลนิธิเจมส์ ทอมป์สัน,
๒๕๓๒.

สำนักงานจัดประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์. เรื่องพระปฐมเจดีย์. กาญจนบุรี :
ธรรมเมธี, ๒๕๔๗.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี. โบราณคดีเมืองอู่ทอง.
นนทบุรี : โรงพิมพ์สมมิตร พรินติ้ง, ๒๕๔๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. นครปฐม มาจากไหน. โครงการสถาบันสุวรรณภูมิ. สถาบันวิจัยและ
พัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๙.

สิริ พิงเดช (สุลิ นามแฝง). ประวัติ - ลัทธิของผู้ใดซงดำ. พระนคร: ศุภสภา, ๒๕๑๙.

สุจริตลักษณ์ ตีเมตุง และคณะ. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์: มอญ. นครปฐม: สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ท่องอารยธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธุรกิจก้าวหน้า, ๒๕๔๐.

หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์), นิราศพระปฐม (พิมพ์ครั้งที่ห้า), มมท. กรุงเทพฯ : พ.ศ.
๒๕๑๓ (เนื่องในงานฉาบฉวยนางสาวเฉลียว วิไลรัตน์)

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๐.

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล บรรณาธิการ. พระนครปฐมในนิราศ บันทึกประวัติศาสตร์ในสายตากวี, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : ๒๕๒๑

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล. ศาลาาเมืองน่าเที่ยว สัมผัสเสน่ห์ ชีวิต “สุขใจ” ใกล้กรุง. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๙.

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, บรรณาธิการ. เล่าขานตำนานศาลาา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๗.

อเนก นาวิกมูล. ตลาดเก่าๆ. กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๕๒.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “ภาพบุคคลบนแผ่นอิฐแบบทวารวดี ณ เจดีย์จุลประโทน นครปฐมกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเอเชียอาคเนย์.” ศิลปวัฒนธรรม ๖,๕ (มีนาคม ๒๕๒๘) : ๓๒ - ๓๓.

อุษา จ้วนเพียรภาค. เรียบเรียง. โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. นนทบุรี : บริษัท ส.พิจิตรการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๘.

Boeles, J.J. “The King of Sri Dvaravati and his Regalia.” Journal of the Siam Society LII,II (April ๑๙๖๔) : ๙๙ - ๑๑๔.

Coedès, George. The Indianized States of Southeast Asia. translated by Sue Brown Cowing. Honolulu : University of Hawaii Press, ๑๙๖๘.

Dani, Ahmad Hasa. The Historical City of Taxila. Japan : UNESCO, ๑๙๘๖.

Dupont, Pierre. L'archéologie mène de Dvaravati. Paris : Publications de l'École française d'Extrême-Orient, ๑๙๕๙.

_____. The Archaeology of the Mons of Dvaravati. translated from the French by Joyanto K. Sen. Bangkok : White Lotus Press, ๒๐๐๖.

Fournereau, Lucien. Le Siam ancien, archéologie, épigraphie, géographie. Paris : Ernest Laroux, ๑๘๙๕.

Higham, Charles and Rachanie Thosarat. Prehistoric Thailand From Early Settlement to Sukhothai. Bangkok : River Books, ๑๙๙๘.

Kanjanajuntorn, Podjanok. “Development Social Complexity in Metal Age West-Central Thailand ca. ๕๐๐ BC - AD ๕๐๐.” Ph.D. dissertation. University of Bristol, ๒๐๐๕.

Krairiksh, Piriya. “The Chula Pathon Cedi : Architecture and Sculpture of Dvaravati.” A Thesis (Degree of Doctoral of Philosophy in Art History). Harvard University, ๑๙๗๕.

Lajonquière, Lunet de. "Le domaine archéologique du Siam." Bulletin de la Commission archéologique de l'Indochine. Paris, ๑๙๐๒.

Moor, Edward. **The Hindu Pantheon.** Los Angeles : The Philosophical Research Society INC., ๑๙๗๖.

Seidenfaden, Erik. **Guide to Nakon Patom. second edition.** Bangkok : The Royal State Railways of Siam, ๑๙๒๙.

Wales, H.G.Quaritch. **Dvaravati : The Earliest Kingdom of Siam (๖th to ๑๑th century A.D.).** London : Bernard Quaritch, LTD., ๑๙๖๙.

Wilkins, W.J. **Hindu Mythology (Vedic and Puranic).** Delhi : Delhi Book Store, ๑๙๗๒.

Yamamoto, Tatsuro. "East Asian Historical Sources for Dvaravati Studies." Proceeding Seventh IAHA Conference vol.II, ๑๑๓๗ - ๑๑๕๐. Bangkok : Chulalongkorn University Press, ๑๙๗๙.

ที่ปรึกษา

นายสุนทร แก้วพิจิตร
นางสุจิตร์คนธ์ แก้วภูไทย
ดร.ชานาญ รอดเหตุภัย

บรรณาธิการ

นางวันวิสา นิยมทรัพย์

กองบรรณาธิการ

รศ.ดร.สุฤษดิ์พงษ์ จันทอง
ผศ.ดร.อภิศักดิ์ เกษมผลกูล
ผศ.บุญล งามภูนิช
นางวันวิสา นิยมทรัพย์
นายมนัสศักดิ์ รักอยู่

รูปเล่ม นายธาริน ศรีแดงน้อย

ออกแบบปก นางวันวิสา นิยมทรัพย์

ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม
วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม
ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประธานศูนย์สยามมรดกาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม
กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม
นักวิชาการอิสระ

หลวงพ่อกีลาขาว

“พระพุทธนรเชษฐ์ เสด็จอัศม์ มัธยมนี้ ศรีทวารวดีปุณนิยบพิตร”

9 786165 435598